

„Mink itt Istenfélésre vagyunk utalva”

A vallás megtartó ereje a Versec környéki magyarságnál

A Verseci-hegy,
a Déli-Kárpátok utolsó nyúlványai

A kutatási terület kiválasztásakor a Vajdasági Magyar Kalendárium 1998. kiadványban közölt demográfiai adatok játszottak szerepet. Valójában ekkor szembesültem kishazám¹ (Vajdaság) számadataiban² is bemutatott etnikai arculatával. A kutatópontok kiválasztásakor csak az a szempont vezérelt, hogy a Versec környéki magyarok falvak mindegyike képviselve legyen. Kivételt Versec képez, mely városi státusával nem igazodik a paraszti kultúrához, de nem kerülhettem meg, hiszen közigazgatásilag, s esetemben a téma szemszögéből központi szakrális helyet tölt be Délkelet-Bánátban. Versec város a maga egyedi polgári vonásaival, ugyanakkor a városba költöző polgárosuló parasztság miatt olyan archaikus elemek őrzője, mint például a betlehemes játéknak, az arató és szüreti ünnepségeknek, de említhetném az évente megrendezendő színházi fesztivált is, amely a város szülőttéről, Jovan Sterija Popovićről kapta a nevét, a Sterija-játékok, s amelynek mindig van magyar résztvevője. E kulturális elemek feldolgozása külön kutatást és feldolgozást igényel.

Dolgozatom célja, hogy bemutassak egy kisebb földrajzi-néprajzi egységet a történelmi Magyarország déli peremterületéről, ahol a magyar etnikai közösség

mindig kisebbséget alkotott. Fennmaradásuk kis létszámuk ellenére, mind a mai napig csodával határos.

„A peremhelyzet általában előidézhetheti az anyatelep kultúrális elemeinek makacs őrzését, kérdés, milyen mértékben? A képletet bonyolítja, hogy a bánági magyarok zöme akkor hagyta el korábbi hazáját, amikor ott az Alföldre jellemző újkori földrajzi folyamatok kibontakoztak vagy kezdtek kibontakozni, de az új helyen ennek esetleg még nem voltak meg a feltételei. A telepések nagy része az anyatelepülések szegényebb rétegeiből került ki. De nem tudjuk, vajon mit hoztak magukkal tárgyakban és értékekben.”³

A Verseci-hegy szomszédságában fekvő magyar településcsoport megjelölésére az általam használt földrajzi tájnév – Versec környéki magyarság – nem ismeretes az egyetemes magyar nyelvterületen belül.

Talán a Dél-Bánát lenne a reájuk is vonatkozó, de e megjelölés szélesebb területet foglal magában, mint amit e kutatás a vizsgálat céljával megjelölt.

A Versec környéki magyar lakosság elszigetelt, sajátos fejlődésű és kultúrájú maradványa az egyetemes magyar nyelvterületnek. A valamikor multietnikus területet három, nagyjából egyforma nagyságrendű nemzet lakta:

- a saját országában (Magyarországon) élő, de a török időkben megfogyatkozott magyarság,
- a törökök elől Magyarország területére menekült határőrvidéki szerbség
- és a bécsi udvar elnemzetietlenítő politikájának eredményeképpen odatelepített németség.

A Délvidék (mai nevén Vajdaság) Jugoszláviához való csatolásával megkezdődött a vidék elszlávosítása, ami koroktól és rendszerektől függetlenül a mai napig tart. A Versec környéki magyar közösségek parányi lélekszámuk ellenére is túléltek a királyi Jugoszlávia „Govori državim jezikom”, vagyis beszélj államnyelven kendőzetlen és durva módszerét. Soruk az alárendeltségből sohasem tudott kilépni. A munkaadóikhoz való viszonyuk a jogi felszabadulás után

¹ A kishazám kifejezést Dudás Károly írótól tanultam el.

² Vajdasági Magyar Kalendárium 1998. 102-115.

³ Kósa L.: 1998. 159.

sem változott, nem tudták levetkőzni teljesen az alávetettséget magukban foglaló kötöttségeket, ami a „rendi formák” továbbélését jelentette.⁴ Hol osztálytagozódásuk miatt kényszerültek alázastra, hol az államhatárok átrendezése miatt váltak másod- vagy harmadrendű polgáraivá annak a társadalmi rendszernek, amely éppen aktuális volt letelepedésük két évszázada alatt.

A Versec környéki települések magyar vonatkozású néprajza az elszórt adatoktól eltekintve napjainkig sincs kellőképpen feltárva. Sem a néphit, sem pedig a népi vallásosság területéről származó szokásokat és hiedelmeket rendszerező feldolgozás nem áll rendelkezésünkre. A jugoszláviai magyar néprajzi kutatások többnyire elkerülték a Versec környéki magyar (vagy magyarok által is lakott) településeket. Kálmány Lajos népköltési hagyatéka az Észak-Bánát – etnikailag jól körülhatárolható terület – folklórkincsének összegyűjtésére vállalkozott. Az 1969-ben alakult tudományos intézmény, a Hungarológiai Intézet (Újvidék) a szerémségi és bánáti kutatások eredményeiről kiadványaiban számolt be. Ezek a gyűjtések kevésbé érintették az általam vizsgált területet. Katona Imre 1972-ben felderítő jellegű gyűjtést végzett Észak-Bánát három községében.⁵ Tóth Ferenc fiatalon elhunyt vajdasági (topolyai) néprajzkutató Ürményházán gyűjtötte fel a néphit és népszokások rendszerét a szerelemtől a keresztelőig.⁶ A népi gyógymóddal kapcsolatban Ferenczi Imre közöl adatokat a jugoszláviai Bánság északi területéről: Feketető (Cerna Bara), Csőka, Hódegyháza (Jázovó), Kikinda, Padé, Rábé, Szaján és Egyházaskér (Verbica) helységekből.

Munkám középpontjában a Versec környéki magyar etnikum vallási életének mint egyedüli magyar intézményrendszernek a kutatása szerepelt, amely mint később kiderült, sokrétű és bonyolult feladatnak bizonyult. Elsősorban azért, mert a gyűjtőpontként szolgáló falvak magyar és nem magyar lakossága az odatévedt magyar nemzetiségű személyt bizonyos távolságtartással fogadja. Tartózkodóak az idegen magyar emberrel szemben. A szerb és román nemzetiségű lakosság gyanakvóan tekint mindenre, ami magyar vonatkozású és lázítót lát benne. Az ott élő magyar embert félelem tölti el, ha a tömbmagyarság területéről érkezik látogató. Ismerkedésünk kezdetén többen is hangsúlyozták: *Nem tudunk mi semmit, hagyjanak minket. Jó nekünk így, ahogy van.* Az idősebbek lelkében félelem lakozik, a fiatalabb nemzedék pedig már nem szólal meg magyarul.

A gyűjtőmunka elsődleges célja a recens anyag feltárása volt, s annak leíró jellegű ismertetése. Törekedtem, hogy a hitűkhöz és a vallásukhoz kapcsolódó szokások és hiedelmek lehetőleg minden fontos részletét bemutassam abban az állapotban, ahogyan azzal gyűjtésem során találkoztam. A monografikus kutatásban a vizsgált községek környezetükkel való kapcsolatainak feltárására is törekedtem. Egy-egy település magyar kultúrája általában főbb vonásaiban a magyar népi műveltséghez kapcsolódik, azonban az eltérő jegyek rendkívül figyelemre méltóak. Sajátos csoportkultúra jellemzőiként tekinthető az egy településen belül fellelt anyag.⁷

Az itt élő magyarság helyzetét mindig a történelem formálta, a földrajzi adottságok kevésbé. A közlekedési viszonyok Temesvártól elszakadva Pancsovához és Belgrádhhoz hozták őket közelebb. A nagy távolságok és a rossz összeköttetés elválasztotta őket a tömbben élő magyarságtól, különösen a Bácskától. Ez a zártság meghatározója lett életmódjuknak. A társadalomban bekövetkezett bármilyen változást, beleértve a fejlődést is, másodkézből tapasztalták meg.

Jómagam 2000 őszétől 2005 decemberéig végeztem gyűjtőmunkát ezen a sokak számára idegen vidéken. Pedagógusi tevékenységem lehetővé tette, hogy bejárjam Bácska és Bánát minden olyan települését, ahol magyarok is élnek, s azt tapasztaltam, hogy a Versec környéki települések: Nagyszerez, Fejértelep, Versecvát, Temeskutas, Temesvajkóc és Udvarszállás teljesen ismeretlenek. Az pedig, hogy ezeken a településeken, bár kis számban, de magyarok is élnek, a döbbenet erejével hatott. Igaz, a többségi nemzethez és a tömbben élő magyarsághoz viszonyítva létszámuk elenyésző, s eltűnésük is már néhány helyen csak órák kérdése. Lásd Vatin (Versecvát), Temeskutas, Nagyszerez.

Az említett kis közösségek nemzeti hagyományait a második világháborúig töretlenül megőrizték. A kommunista társadalomhoz való gyors alkalmazkodást a béres sorsra jellemző megaláztatásban, a nagybirtokosi uradalmi rendszerből fakadó alóbbrendűségben kell keresnünk. A rendszerváltozástól kezdve (1945) vallásosságuk fokát is a politikai tényezők határozták meg. Szegénységükkel magyarázzák vallási és nemzeti identitásuk feladását az asszimiláció kezdeti szakaszában. Az ott élő magyarok utolsó képviselői ők. Életük tanulsága, mentalitásuk alakulása a társadalomban elfoglalt helyüket tükrözi.

Az öt év alatt, amíg havi rendszerességgel találkoztunk, megtapasztaltam, milyen erővel kötődnek et-

⁴ Kósa L.: 2003. 341. Tanulmányában Erdei Ferencet idézi, amikor a „rendi formák” definíciót használja.

⁵ Katona I.: 1983. 78-104. Rábé, Majdán és Oroszlámos

⁶ Tót F.: 1983. 107-131.

⁷ Ujváry Z.: 1990. 6.

nikai jegyeikhez, mit tesz a katolikus és református egyház annak érdekében, hogy megtartsa őket hitükben, nyelvükben, hogyan próbálja kivezetni őket elszigeteltségükből? Szokásaikban a legkülönbözőbb archaikus és interetnikus elemek keverednek. A magyar anyanyelv ismerete és használata korosztályonként változó. A legidősebbek, 70-80 évesek használnak legkevesebb idegen (szerb) szót. A középosztálynál félnyelvűség (szemilingvalizmus) jelentkezik, vagyis súlyosan korlátozva vannak mindkét nyelvben. A fiatalabb nemzedéknél pedig már megtörtént a nyelvcsere.⁸ Esetükben anyanyelvük elvesztése egyben a saját etnikai (magyar) csoporthoz való tartozás (kötődés) elvesztését is jelenti. A magyar zenének már csak elvétve van természetes helye ebben a közegben.

Bánságban a szerbek 110 településen abszolút többséget képeznek, ezek közül 34-ben az arányuk meghaladja a 90%-ot. A 10 ezer lelket meghaladó településeken több mint 50 %-os a szerbek aránya. Így van ez Fehértemplomban, Kikindán, Keveváron (Kovin), Törökbecsén, Pancsován, Versecen, Nagybecskerekén.

A szerbek már 1948-ban is a Bánság népességének 59,9%-át, 1981-ben pedig 64,6%-át adták. A magyarok csak 24 bánsági településen voltak abszolút többségben (közülük 11-ben arányuk meghaladta a 90 %-ot, de ezek mind kis lélekszámú települések.) A magyarok 1948-ban a Bánság népességének 18,2%-át, 1981-ben pedig 13,7%-át képezték.⁹ Dél-Bánátnak 2002-ben 313 937 lakosa volt, a magyarok száma 15 444.¹⁰

Nagy kiterjedése miatt Délkelet-Bánátnak Versec a központja. A magyarság szempontjából már csak nagy odafigyeléssel tudná ezt a szerepet ismét betölteni. Az „ismét” szó hallatán kérdések tömkelege vetődik fel az idegenből idekerült magyar történelmet és kultúrát ismerő emberben. Magyar tannyelvű iskolájuk már régen nincs, a művelődési egyesületek külső segítség nélkül vitatható minőséget produkálnak, ha van egyáltalán ilyen a településen. Az egyház az egyedüli intézményes keret, amely még összetartja a kis lélekszámú közösségeket.

A Versec környéki magyarság elszigetelt régióként él a Vajdaságban. A régió szó jelentését a Magyar Értelmező Kéziszótár a következőképpen határozza

meg: vidék, övezet, szellemi tevékenységnek, jelenségnek bizonyos területe.¹¹ Ezekben a definíciókban a Versec környéki magyarság helyét próbálom megtalálni, illetve egy mondattal kifejezni összetartozásukat, amelyben sajátosságok, értékek, közös elemek egy csoporttá nyilvánítják őket. A birtokukban lévő kulturális elemek és a környezeti tényezők egy különös identitásrégió kialakulását szülték. Ők a Versec környéki magyarok.

A vizsgált településeken kisebb, zárt, önálló alakulatot csak a hívek csoportja alkot. Szülőföldjükön – Udvarszállást kivéve – nélkülöznek mindenféle magyar intézményrendszert. Ami számukra ebben az átmeneti állapotban az intézményrendszert jelenti, az a vallás és a jeles napi ismeretek birtokában a szokások megtartása. Különleges identitás-státusukat a történeti-földrajzi¹² környezetben egyszerűen csak **Versec környéki magyarság** – nak definiálom. Fennmaradásukat Kálmány Lajos így jellemezte: „A viszonylag későn betelepült magyarok megmaradását többek között a vallás is biztosította, mely még a nyelvénél is élesebb határvonalat húzott közéjük meg a szerbek, románok vagy a németek közé, hiszen ezek más felekezetekhez tartoztak.”¹³

A Bánság betelepítésének története

A Bánság a Maros, a Tisza és a Duna folyók valamint a Déli-Kárpátok nyugati nyúlványai – a Szörényi érchegység – által közrefogott Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék területét jelenti. A tájegységen ma három ország: Szerbia, Románia és kis részben Magyarország osztozik.

A Karas folyó, a Deliblátói homokpuszta és a Berza folyó által határolt terület etnikai összetétele az elmúlt három évszázad alatt állandó változásban volt, s változásban van napjainkban is. Az 1990-es években Jugoszláviában kirobbant belháború megváltoztatta a vajdasági nemzetiségek százalékarányát. A napjainkban is zajló betelepítésekből fakadóan az ott élő magyarság demográfiai mutatója – az alacsony népszaporulaton túl – még nagyobb csökkenést mutat.

A honfoglalástól a 13. századig Dél-Magyarország e területe is a magyarok által sűrűn lakott országrész volt. A középkorban még virágzó magyar vidék. A ta-

⁸ Göncz L.: 1999. 25.

⁹ Mirnics K. 2000. 48.

¹⁰ Az adatok a Létünk 2005. 3. sz. folyóiratból származnak, szerző nélkül. Lábjegyzetben a harmadik oldalon ezt olvashatjuk: *Esélyek és lehetőségek a vajdasági magyar szórvány felzárkózására. E tanácskozási, melynek fontosabb dokumentumait az alábbiakban közöljük. Újvidéken került sor 2005. június 30-án, a Mozaik Alapítvány szervezésében.*

¹¹ Magyar Értelmező Kéziszótár, 1972.

¹² Kocsis K.: 1993. 128.

¹³ Balassa I.: 1989. 255.

tárjárás után, az utolsó Árpád-házi királyaink alatt az oláhok lassan szivárogtak délnyugat irányába, a Krassó-Szőrényi hegyvidékre, majd 1389-ben, a rigómezei csata után a szerbek is mind tömegesebben vándoroltak észak felé. A történészek bizonyították, hogy a szerbek Nagy Lajos uralkodása alatt jelennek meg először ezen a vidéken.¹⁴

A török hódoltság idején, a másfél évszázados uralom alatt a terület elnéptelenedett, úgyszólván teljesen kipusztult. A mohácsi csatát követő, egymást érő török hadjáratok sorra pusztították el az ősi magyar helységeket és lakosságukat. A földműveléssel virágzó gazdálkodásokat pusztasággá tették. A történelmi Magyarországon Bácska és Bánát a török elleni harcok első és utolsó csatamezejévé vált. Temesvár eleste után (1552) lakossága elmenekült. A karlócai békekötést követően (1699) a Maros-Tisza köze és Temesvár továbbra is török kézen maradt. A felszabadult területekre a bécsi kormány a szerbeknek ingyen adott földet és messzemenő kiváltságokat. Ennek fejében nem csak határvédésre kötelezte, de a kormányzattal elégedetlen magyarság féken tartására is felhasználta őket,¹⁵ később a Rákóczi-mozgalom leverésére is.

„Az 1690-1691. évi császári pátensek egységes népcsoportként számoltak a szerbekkel, biztosították számukra a szabad vallásgyakorlás jogát, s elismerték vezetőiknek az általuk megválasztandó egyházi elöljárókat és vajdákat. Ezzel azonban a katonai szolgálatakat előlegezte meg, amelyeket tőlük mint határőröktől várt; belőlük ugyanis 1698 és 1901 között a Száva, a Duna, a Tisza és a Maros mentén ún. szerb határőrvidéket alakított ki, amelyeknek működését a környékbeli császári várak parancsnokai hangolták össze. Ezzel a szerbség olyan kollektív előjogot kapott, amellyel az ország egyetlen más nemzetisége sem rendelkezett, s amely eleve meggátolta a földesurakat abban, hogy saját fennhatóságukat rájuk is kiterjeszthessék.”¹⁶

A török kiverése után a visszafoglalási időben szerbek, románok, bolgárok, albánok, görögök és kis számú magyarság lakta a területet. Ez az etnikai tarkaság csak színeződött III. Károly idejében (1711-1740) a bevándorolt német népességgel.

A požarevacai béke megkötésével (1718. III. Károly Habsburg császár és király békét köt III. Ahmed szultánnal) a szultán lemondott a Temesi Bánságról. Ugyanakkor a bécsi kormány nem csatolta Magyarországhoz Temes, Torontál és Krassó megyéket. „Azokat kiszakítva az ország testéből »Temesi Bánság« néven katonai szervezetű osztrák koronatarományként alakította.”¹⁷ Ettől kezdve még fokozottabban telepített le németeket az osztrák birodalom különböző részeiből. A németekkel kis számban olaszok, franciák és spanyolok is érkeztek. Két évtized alatt tizenöt-húszezer császárhű, katolikus telepes költözött ide külföldről. Letelepedést kaptak az Olténiából menekült bolgárok és a szerb-bolgár határvidékről származó krassovánok is. Ez időben a Bánság egyedül a magyarok és a protestánsok számára volt tiltott terület. A telepesek az elvadult, mocsaras vidékből virágzó termőterületeket hoztak létre.

Bánát népe sokat köszönhet gróf Mercy Claudius Florimund tábornoknak, az első katonai parancsnoknak (1717-1722 kormányzásának ideje). Az ő nevéhez fűződik Bánát kultúrtájja való átszervezése. Azonnal hozzálátott a mocsaras vidékek lecsapolásához, beindította a folyamhajózást, hogy megfelelő helyet biztosítson a betelepülőknek. Fejlesztette a gazdaságot, ipart, selyemhernyó-tenyésztést szervezett. Fehértemplomon selyemgubó-feldolgozást hozott létre.

A bécsi kormány nem törődött Magyarországnak ezen országrészhez való jogos igényével, sőt a szerb és német családoknak a királyi kamara kedvezményes letelepedési feltételeket biztosított.¹⁸

Mária Terézia uralkodása idején (1740-1780) a Délvidék és a telepesek történetében korszakalkotó intézkedések történtek. A betelepítések még nagyobb arányban folytak, s azokat intézményesen szabályozta. 1751-ben a Temesi bánságra vonatkozó kormányzati rendszert megszüntette¹⁹ és „kincstári-polgárivá” alakította át. Visszaállította a megyei rendszert. A magyarság szempontjából ez a megoldás sem volt megnyugtató, mert Dél-Magyarországot továbbra is osztrák tartományként kormányozták, hivatalos nyelve a német volt és szellemisége is német maradt.²⁰

Az 1762. évi rendelet szerint a földesurakat uradalmaik benépesítésére kötelezte.²¹

¹⁴ Buchmann K.: 1936. 125.

¹⁵ Bodor A.: 1914. 6.

¹⁶ Szakály F.: 1990. 298.

¹⁷ Buchmann K.: 1936. 10.

¹⁸ Juhász A.: 1999. 7.

¹⁹ A terület a Temesi bánság nevet 1718-1778. ill. 1849-1860 közt viselte. Utóbb Temes Bánság és Szerb Vajdaság címen a Bácska és Szerémség egy részével együtt. MNL. 1982. V. 242.

²⁰ Buchmann K.: 1936. 43.

²¹ Bodor A.: 1914. 13.

Engedélyezte a cigányok letelepedését.

A gyarmatosítási folyamat nem foglalta magában a magyar családok bevándorlását. A bécsi udvar és a bécsi intéző körök szerint a magyarság csak úgy tartható féken, ha délről a határország, vagy egy megbízható nemzetiség, északról pedig Ausztria vasgyűréje közé van ékelve. Így a meghonosodott oszt-rák uralom egy nem magyar lakossággal bíró támpont biztosításával megfigyelése alatt tartotta a magyarságot.

A „Benépesítési főutasítást” (1763) követően új falvakat már nemcsak a folyóvizek, várak és utak mellé lehetett telepíteni. Előtérbe kerültek a gazdasági célú telepítések is, mint például a szőlőtelepítések. Versec, Temesutas és Fehértemplom ez utóbbi szempontoknak köszönheti fejlődését.

A telepítendő falvak arculatát is körvonalazta a rendelet. A falu közepén kell állnia a templomnak, a paplaknak vagy parókiának, úgyszintén a falu központjában építendő az iskola és a kocsmá. A főutcák szélessége 18-20, a mellékutcáké 6-8 öl. Kötelezte a tulajdonosokat, hogy az utak mellé eperfákat és jegegyeket ültessenek. A Versecről kivezető utak mentén még ma is ott találjuk az eperfákat, amelyekhez az ott élő idős embereknek szomorú emléküik fűződik. 1945-ben a szerb partizán „felszabadító” csapatok az eperfákra akasztották fel a „bűnösnek” találtatott magyarokat.

Versecvát, Nagyszered, Fejértelep, Udvarszállás, Temesvajkóc településszerkezetében felismerjük a német telepes faluformát: a gyümölcsfákkal beültetett széles utcákat, a jobb módúak szárazkapu bejáratú épületeit, a barokkos építészeti stílust, a kibic ablakokat. Romos külsejükkel már csak egy letűnt kort idéznek.²²

II. József földművelő németekkel erősítette a Bánság településeit. A Türelmi rendelet folytán engedélyezte a protestánsok letelepedését. Ettől kezdve valamivel szabadabb szellem lengi be a volt dél-magyarországi területeket. Sajnos, II. József még a németeknél is többre becsülte a rácokat és a románokat. Óhaja, hogy birodalma lakossága szerbekkel gyarapodjék, uralkodásának a vége felé kiteljesedett.

A földesúr-jobbágy viszonyát a Temesi Bánság Magyarországhoz való visszacsatolásakor (1778) az 1780-ban életbe lépő „Bánsági urbárium” szabályozta. Az urbárium a földesurat tekintette a föld kizáróla-

gos tulajdonának, a jobbágyot csak haszonélvezőnek, aki a törvényes keretek között mindenben alá van vetve a földesúr joghatóságának. Az urbárium annyiban különbözött a magyarországi urbáriumtól, hogy néhány rendelkezése kedvezőbb volt a jobbágy számára.²³

1781-ben a kincstári birtokok eladása következett, s ezzel az uralkodó megszűnt a Bánság egyetlen földesura lenni. Az eladandó birtoktestek eladását különböző kedvezményekkel is fokozni szeretne volna a kincstár: megkapják a magyar nemességet, a vásárolt birtok árának csak a felét kell készpénzben lefizetni, a többit 10 év alatt törleszthetik. Niczky Kristóf, aki az árverést szervezte, szeretett volna minél több kismest és polgárt megnyerni a Bánság birtokainak felvásárlására. Sajnos, minden kedvezmény és agitálás hasztalannak bizonyult, részben a pénztelenség, részben a Bánság rossz híre miatt. Az ország távolabbi részéből magyar vásárló alig akadt. Így került a Bánság legnagyobb része – 164 település és pusztá – a bánsági állapotokat jól ismerő, azokkal azonos nézeteket valló szerb, macedón és örmény kereskedők tulajdonába. Az újdonsült földesurak kizsákmányoló, gyors meggazdagodási törekvéseiket brutális kegyetlenségekkel akarták megvalósítani. A kincstári birtokok eladásával az új tulajdonosok kezébe került a földekkel együtt a kincstári falvak lakossága is, akik továbbra is cselédi és jobbágyi alárendeltségben maradtak. Ezzel megtérült a kincstárnak a betelepítés sokmilliónyi költsége.²⁴

Az országon belüli vándorlások a török megszállás megszűntével a magyarok vándormozgalmait eredményezte. A Habsburg-kormány betelepítése mellett jelentős volt az országon belüli migráció. A robbanásszerűen meginduló „új honfoglalás” két forrásból táplálkozott: a török iga elől elmenekült lakosok egy része visszatért korábbi lakóhelyére, ugyanakkor a sűrűn lakott felföldi megyékből északról délre megindult a spontán népmozgás.²⁵

Az elpusztásodott területekre a kamara a telepítési kötelezettséget vállaló új földesurakat, a középkori földesurak utódjait telepíti le, de érkeznek vállalkozó szellemű parasztok, szerb katonák, szökött magyar, ruszin, szlovák, román jobbágyok is a jobb jövő reményében. A hivatalos beköltöztetés mellett nagy lakosság-hullámozás kezdődött el.²⁶

Az újkori népmozgásnak a kutatók: Kálmány Lajos, Györfly István, Bálint Sándor politikai és gazdasági hát-

²² Kibic ablakoknak nevezik a ház falától 30-40 cm-re kiugró ablakkeretet. Ide behajolva, „bekönyökölve”, tökéletes kilátást nyújtott az utca eseményeire. Innen szemlélődtek. A kibic-fenster mögött leskelődtek. Bela Duranci: A városiasodás – Szabadka új arculata c. munkájában többször is említi. 2003. 24

²³ Hegedűs A.: 1986. 451

²⁴ Hegedűs A.: 1986. 452. Tóthújkomlós a Bánságban c. tanulmányában a szerző a Torontál megyei település lakosainak kiszolgáltatottságát tárja fel.

²⁵ Ács Z.: 1996. 94.

²⁶ Penavin O.: 1986. 429.

teret tulajdonítanak. Az újkori migrációban a Felföld, a Dunántúl és a Kisalföld nyugati fele, a Felső-Tisza-vidék és Erdély népességkibocsátó, az Alföld és Kelet-Dunántúl pedig befogadó szerepet játszott.²⁷ A Palócföld is jellegzetesen „kibocsátó terület” volt. Nép-sűrűség tekintetében is sűrűn lakott terület és földjei természetlenebbek az Alföld termőföldjénél.

Paládi Kovács Attila a palóc kirajzást vizsgálva három nagy migrációs hullámot különít el.

Az első szakasz 1686-tól számítható, s az 1730-as évekre már be is fejeződött. Főként jobbágyok áramlottak északról dél irányába a közeli megyékbe: (Pest, Heves, Borsod). Számottevő a szökött jobbágyok száma, emiatt az 1733-1734-ben kiadott rendeletben a megyék erősen korlátozták a jobbágyokat szabad mozgásukban.

A második korszak az 1730-as évektől az 1790-es évekig tartott, amelyet a szervezett földesúri telepítések korszakának is nevezhetünk. Ebben a periódusban kerül sor a kincstári birtokok eladására az udvari kamaránál. Ez az ún. híres és emlékezetes bécsi árverés (1781).

A szervezett és a szervezetlen spontán népmozgás nem mindig határolható el egymástól. Előfordultak átmeneti formák is, mint például a toborzó tevékenységet folytató földesurak ügynökei, akik hivatalos eljárás nélkül is alkalmat biztosítottak néhány lakos számára lakóhelyük elhagyásához.²⁸

Erre a népvándorlási korszakra többnyire a jobbágyok családonkénti (szökött jobbágyok) népvándorlása volt a jellemző, bár közel sem csak jobbágyok vettek részt benne. Megkezdődik a régi tulajdonosok mozgolódása is. Az északi megyék kisnemesei is tömegesen költöztek le a Jászságba, sőt egészen Bács megyéig.²⁹ Az egykori birtokosok leszármazottai családi birtokaikat csak akkor kaphatták vissza, ha azok jogosságát eredeti oklevelekkel is igazolni tudták. A birtokjog elbírálását végző „Újszerzeményi Bizottság” számos magyarországi nagybirtokot nem a valamikori magyar tulajdonosának származtatott vissza, előnyben részesítette a német földesurakat, s kezükre játszotta az őshonos magyar területeket.

A második szakaszban az újratelepítések egész sora kezdődik el Bácskában és Észak-Bánátban. Ez a korszak az ellenreformáció, az erőszakos katolizá-

lás kora. Többségében ebben a korszakban keletkeztek betelepítések révén Bácska magyar községei. A kincstár a volt határőrvidéket elhagyó szerb határőrök egy részének helyére a Jászkun kerületből a következő helyekre telepít:

1. 1750-ben Magyarkanizsára
2. 1755-ben Zentára (Jászberényből)
3. 1760-ban Adára, Topolyára
4. 1767-ben Óbecsére
5. 1770-től 1774-ig Moholra, Adára, Bácsföldvárra, Óbecsére, Péterrévére, Topolyára, Szenttamásra, Zentára, Martonosra.
6. 1783-ban Temerinbe
7. 1786-ban Bácskossuthfalvára (Jászkisérről)

Elszörtan érkeznek még máskor és más településekre is a Jászkun területekről, noha a kedvezmény mindössze háromévi adómentesség, szemben a német telepeseknek nyújtott felettébb jó kedvezmény-nyel.³⁰

A beköltözött nép sok helyről telepítettett. Közülük sokan származnak Észak-Magyarországról, a Jászságból, a Kunságból, Szeged városából és környékéről, a Dunántúlról. „Gyetzai Péter írja: »Kiskunság ontotta dél felé a népfelcseségét.«” (A Tiszai korona-kerület újranépesedése a XVIII. században) „Most már Adára is, Moholra is mint a sáska, olyan tömegesen jönnek a magyarok, a házaik gyorsan szaporodnak. Megesett az is, mint Péterrévén, a kerületi magisztrátus az Udvari Kamarának jelenti 1765-ben, hogy »az előző évben ide is sok magyar jött földet kérni, de nem tudtunk nekik adni.«”³¹

A palóc kirajzás harmadik korszaka 1790-1850 között történt. A túlnépesedett Szeged környéki falvakból kirajzó dohánykertész familiák egyre nagyobb csapatokban szállták meg a „lentség” lakatlan részeit, Torontál megye nagybirtokait. Csernyére 1792-ben költöznek dohánykertészek Szegedről. Padéra 1784-ben 200 főből álló dohánykertész „csapatot” hozat Ormody István földbirtokos.³² Magyaritibét 1786-ban Békés és környékéről magyarokkal telepítik be. Torontálvásárhelyre (Debelyacsa) 1794-ben a kincstár Tisza vidéki református magyarokat telepít.³³ A csanádi tisztartóság 1770-ben Ó-Oroszlánosra, 1773-ban Rábéra Szeged vidéki dohánykertészeket telepít.³⁴

²⁷ Paládi-Kovács A.: 1993. 1605.

²⁸ Bárth J.: 1998. 9.

²⁹ Paládi-Kovács A. 1989. I. 171.

³⁰ Penavin O.: 1986. 429.

³¹ Penavin O.: 1998. 25.

³² Kalapis Z.: 1992. 8.

³³ Bakator J. – Mészárosné Bába L.: 2003. 11.; Simon S.: 1998. 17.

³⁴ Juhász A.: 1999. 9.

Torontál vármegye kezdetben vonzó volt a betelepülők számára, de a század végére már annyira benépesült és feltöltődött, hogy például az 1890-es években a földárak az égig szöktek és a falvak határában már nem volt letelepedésre alkalmas földbirtok. Ennek következtében óriási volt a kivándorlás.³⁵ 1896-ban Torontálvásárhelyről sokan elköltöznek az akkor telepített Fejértelepre. Rokoni kapcsolataikat napjainkban is ápolják.

1798-ban dohánytermesztő gányók érkeznek Szeged környékéről. Ürményháza 1817-ben létesült, lakosságát szerződéses kertészekkel telepíti be Ürményi József temesvári kincstári igazgató. Szaján különböző helyekről verődött össze, jelentékeny része a Jászságból.³⁶

A jászok kiváltságait Mária Terézia, az örökösödési háború következtében megromlott anyagi helyzet miatt, ellenszolgáltatás fejében hajlandó volt visszaállítani. És a jászok vállalták a nehéz terheket, mert szabadulni szerettek volna a földesúri alávetettség alól. (Redemptió) II. József 1781 októberében kiadott türelmi rendeletének jóvoltából református magyarok is költözökdhettek Bácska lakatlan pusztáira. A kormányintézkedések azonban csak a zsilip szerepét töltötték be. Az elvándorlási okok ettől függetlenül alakultak ki.³⁷ A jászok elvándorlási rugója gazdasági természetű volt. A kedvezőtlen vízrajzi viszonyok miatt szűk területre szorult a megművelhető föld java. A Tisza mellett, valamint a Tisza, Berettyó és Hortobágy közt a „hevenyészve” szabályozott vizek és a mocsárterület nyújtotta táplálék kevésnek bizonyult. Mind kevesebb jószág tartásra volt lehetőség a szűkre szabott földterületen, s a folyók örökös áradása miatt. A népsűrűség ugyan nem nagy, de a kedvezőtlen térszínen ez is sok, a föld eltartó képességét túlhaladta.³⁸ Ez a földínség a kivándorlás közvetlen oka. „Boross István kisújszállási lakos is »Patsérra mégyen lakni, életének jobb móddal lehető folytatása végett«.” A szegényebb népelemek boldogulását keresők indítékai ezek. A zsellér ember, aki kevésbé volt lakóhelyéhez kötve, mint a birtokkal rendelkező redemptus, vállalja a jobb élet reményében az ismeretlen terület meghódítását. Esetükben az elvándorlás rugója gazdasági természetű volt. Az összeírásokban elég sok módosabb embert is találunk.

Hogy őket mi készítette otthonaik elhagyására, azt a feljegyzések nem örökítették meg. Lehet, hogy nyereségvágy, az újnak a kívánása.³⁹ Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy oly században vagyunk, mely telítve van a telepítés, az elvándorlás gondolatával.⁴⁰

A kunhegyesi reformátusok 1785 májusában keltek útra és megszállták a bácsfeketehegy pusztát. Pacsér és Bácskossuthfalva lakosai Karcag, Kisújszállás, Kunmadaras, Túrkeve és Jászkisér településekről származnak (1786).

A tiszaroffiak és a tiszaderzsiek közül 63 család kelt útra 1786 nyarán és gróf Hadik András futaki uradalmához tartozó községbe telepedett le. Ez idő tájt ötven szerb család élt már Piros község területén.⁴¹

A jász-palóc népesség 1850 és az első világháború között is hozott létre kis településeket. A Délvidéken a telepítések egészen a világháború kezdetéig folytatódtak. A kincstár kedvezményes áron kínálta a betelepítésre a bácskai Duna melletti erdőket. 16 telep létesült, ezek közül a legnagyobb az apatini járáshoz tartozó Szilágyi. A falu keletkezésének éve: 1899.

A palóc kirajzások időpontját tekintve három területet nevezhetünk meg mint a migráció állomáshelyeit:

Az első az elsődleges kivándorlások övezete: Észak-Pest, Dél-Borsod és a Jászság. A betelepültek zöme közvetlenül a Palócföldről érkezett.

A másodlagos kirajzás területe: Kiskunság, Pest megye déli és Bács északi része, továbbá a Nagykunság és a Tisza melléke.

A harmadik élettér Bácska középső és déli része, a Bánság és az Arad-Csanád-Békés határvidékén kialakult telepek.

A nyelvi és a kulturális vonások a harmadlagos területeken maradtak meg a legkevésbé.⁴² A Versec környéki magyarság feltételezhetően a harmadik kirajzásból vándorolt tovább. Pontos eredetük feltáratlan, csak szokásaikból következtetünk palóc származásukra. „Udvarszállás palócok nyelvjárású csoport, kisebbség, származási helye bizonytalan” – írja Paládi-Kovács Attila a Palócok c. könyvében.⁴³

A XVIII. század első felében lezajlott belső migráció a magyarság alföldi térnyerését jelentette. A néptelenné vált területek „második honfoglalása” volt ez.⁴⁴

³⁵ Gubás J. 1997. 72.

³⁶ Diószegi V.: 1968. 240-242.

³⁷ Nagy Kalozi B. 1943. 25.

³⁸ Uo. 30.

³⁹ Lásd. Szilágyi M. 1998. 71-77.

⁴⁰ Uo. 35.

⁴¹ Pénovátz 1998. 52.

⁴² Diószegi V.: 1968. 241.

⁴³ Paládi-Kovács A.: 1989. I. 174.

⁴⁴ Bárány J.: 1998. 8.

A bácskai falvak legtöbbje a jubileumi évfordulók alkalmával rendre így fogalmaz: (település neve)... újratelepítésének 225. évfordulóján. A szó, hogy újratelepítés, az élettér visszafoglalását tudatosítja.

Az, hogy a visszaköltözködés fogalma mennyiben élt a betelepülők személyes emlékében, nem tudhatjuk. A 18. századi migráció a jobbnak látszó életfeltételek, az évekre szóló adómentességek hatására is kibontakozhatott. A népesedés eredetvizsgálatán túl néhány alapos szociográfiai, helytörténeti vizsgálat arra enged következtetni, hogy az ország területének jó része állandó mozgásban volt az említett században. A Duna–Tisza közén végbemenő belső migrációról a házassági anyakönyvek is értékes adatokkal szolgálnak. Példaként említhetném Kishegyes újranépesedésének első évtizedét. A Békésszentandrásról származó 81 családon túl⁴⁵ a házasságkötések elemzésekor láthatjuk, hogy honnan, mely távolságokról jöttek az említett településre a házasulandók és többnyire – a családnevekből következtetve – maradtak is. Az 1769–1789 időszakban Magyarország legkülönbözőbb területeiről Kishegyesre nőültek vagy férjhez ment fiatalok származási helyének néhány példája: Baracska, Bicske, Dombóvár, Borsod, Félegyháza, Jászapáti, Mélykút, Nagykáta, Csongrád, Fülöpszállás, Varsány (Nógrád m.), Bácsbokod, Nagykörös, Komárom, Madaras, Tataháza, Temesvár, Siklós, Sátoraljaújhely.⁴⁶

A már letelepedett, „hazát” talált Versec környéki települések lakóinak migrációja ötven-hatvan kilométeres körzeten belül történt. Ezen belül pedig igen gyakori. Évi rendszerességgel költöztek egyik településről a másikra. A házasságkötések vizsgálatára lenne szükség megtelepedésük egy bizonyos időszakából (az első világháborútól visszafelé), összehasonlítva az 1960 után köttetett házasságokkal. Ugyanis 1960 után mozgásterületük beszűkült a termelési és társadalmi viszonyok átalakulásából eredendően, s csak feltételesen állíthatjuk, hogy az aszimilációnak ez is egyik fontos tényezője volt.

A Délvidék betelepítése nem volt zökkenőmentes. I. Ferenc (1792–1835) a németeken és a szerbeken kívül alföldi magyarokat és felvidéki szlovákokat is telepített. Krassó-Szörény hegyvidékre mintegy négyezer cseh is betelepült. Fábián (Česko Selo–Csehfalva) a középkori Ábel falu helyén, Udvarszállás szomszédságában 1803-ban létesült. Nagyszereed mint határőrvidéki falu lakosainak számát ugyanebben az év-

ben csehekkel növelte. Nagyszereeden még ma is áll a pém templom. Pémeknek nevezték az evangélikus cseheket.⁴⁷

Krassó-Szörény megye első magyar községe Udvarszállás volt. 1835-ben népesült be Jám tőszomszédságában, a gróf Bissingen-uradalom területén. Ekkorra már ugyanis a külföldiek tízezrei találtak maguknak otthont az egykori színmagyar nyelvterületen.

A kiegyezés után (a sokféle néptáj közé) magyar nyelvszigetek létrehozásával remélte a magyar kormány az államnyelv újbóli megtanulását. Szintén a kiegyezéssel hozható összefüggésbe Temes megye magyar lakosságának növekedése. Még 1869 után is átlagban 23 százalékkal növekedett a mai Bánát délkeleti részének megművelhető és lakható területe. Felparcellázták, és művelésre alkalmassá tették a delibláti homokpuszta egy részét. A futóhomok megkötése céljából szőlőtelepítésbe kezdett a magyar kormány. Az új szőlőtelepekre tömegesen költöztek át a nincstelen parasztok Dél-Bánát minden helységéből, de még Bácskából is. (Fejértelep 1896)

A XIX. század utolsó évtizedeiben növekszik Temesvajkóc, Nagyszereed, Versecvát (Vatin) lakosainak a száma. Versec és Fehértemplom lakossága 25–28 százalékkal gyarapodott 1869 és 1900 között, részben a magyarság beköltözése által. A filoxeria vesz miatt nem gyarapodott Temesutas lakosainak száma. Udvarszállásnak a századfordulóra (1900) 11 százalékkal megnőtt a magyar lakossága.

Versec és környéke az újratelepítés után multikulturális környezetté változott. A többségi nemzethez viszonyítva a magyarság számaránya állandó változásban volt. A sematizmusok és hiányos népszámlálási adatok szerint a magyarság lélekszáma 1880 és 1910 között a legmagasabb. A többségi német jellegű táj Mária Terézia és II. József uralkodása idején nyerte el.

Bánáság a Kárpát-medence, de talán a világ leg tarkább etnikai területe. Élnek itt szerbek, horvátok, bunyevácok, sokácok, magyarok, románok, szlovákok, szlovének, ruszinok, bolgárok, németek és más népek, mind sajátos szint adva a vidéknek. Ez az etnikai sokszínűség a török hódoltság után alakult ki. A sokfelől jött, több nyelvet beszélő, különböző szokású és viseletű nép, sajátos, úgymond egyedi arculatúvá tette Dél-Bánátot.

⁴⁵ Virág G.: 2002. 42.

⁴⁶ Czékus G.: 2002. 46–49.

⁴⁷ Kik a pémek? Alig ismert, önálló dialektust beszélő, különös sorsú (német) alcsoport. Népnevük a BOHEMIA (Csehország), avagy azon belül a BÖHMERWALD elnevezésből ered, hiszen a Szudéta-vidékről telepedtek át Dél-Bánáság hegyvidékére. A mai Románia területén Szörényordason és Temesfőn éltek pémek. Szilágyi Aladár: Népek kohója, Krassó-Szörény. In: Erdélyi Riport – Heti hirmagazin. IV. évfolyam 44. sz. 2005. Nagyvárada.

A Versec környéki falualapítások pontos története többnyire ismeretlen. Hozzávetőlegesen következethetünk a betelepítés évére. A szakirodalom is keveset foglalkozott a kelet-bánáti területek történelmével, betelepülésének kérdésével. A Szegedről történő kirajzásról és a hozzá kapcsolódó, többnyire folklorikusatudományokról bőséges irodalom áll rendelkezésünkre. A keleti peremvidék azonban nem került a figyelem középpontjába. A határainkon túli magyarok néprajza c. tanulmánykötet sem tesz említést róluk a Bánság c. fejezetben. Nem így az al-dunai székelekről és a jugoszláviai Bánság északi és középső részéről.

„A településtörténeti források a 17-20. század között egy észak-dél irányú migrációról tudósítanak. Etnokulturális csoportunk elsődleges (nógrádi-hevesiborsodi) lakossága költözött a csoport másodlagos (jászági) lakóhelyére, majd rajzott ki mindkét csoportból még délebbre. A migráló etnikum palóc.”⁴⁸ A markolábnak nevezett hiedelem kutatásakor Diószegi Vilmos említést tesz Udvarszállásról.⁴⁹

A sok helyről összeverődött népet, az egymást sokszor nem ismerő telepeseket faluközösséggé kellett szervezni. A mindenkori kormány, a múltban is, a jelenben is jól tudta/tudja, miben rejlik a közösségben élés elemi feltétele, kritériuma. „Az összetartozásnak, a közösségként létezésnek szimbolikus kinyilvánítása miatt is alapvető követelmény volt, hogy a falunak legyen temploma, paplakja, iskolája, helységháza, s legyenek ezekben a közösséget szolgáló, egyszerűsmind vezető-irányító személyek.”⁵⁰ Ez ma is így van. Dél-Bánátban gombamód szaporodnak a hagyományok ortodox templomok.

A szerb hatalmi akarat 1918-ban megvalósult. Vajdaságot 1918. november 25-én csatolták el Magyarországtól, és e vidék a történelmi Magyarország más déli területeivel együtt a december elsején kikiáltott Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került. 1920 és 1941 között az új délszláv államhoz csatolt Bácskába és a Bánságba, új nevén a Vajdaságba nagyszámú szláv telepest költöztettek. Új szerb településeket létesítettek, beékelve a magyarlakta falvak közé, ahová a szaloniki önkéntesek családjait telepítették. A királyi Jugoszlávia így kívánta megváltoztatni az etnikai arányokat.⁵¹

A német lakosság kiűzése után (1945) teljesen megváltozott a multinacionális Vajdaság képe. A két világháborút követően és a legutóbbi milosevići

(1991-1996) hódítás kudarca után nagyjából egymillió szláv lakos költözött a Vajdaságba. A szerb lakosság számának gyors és aránytalan felszaporodása, és az új „házigazdák” viselkedése átformálta a Bánság (és Vajdaság) arculatát. Egykori európai jellegét elvesztette, lassan elbalkániasodott. A passzív, elmaradott és primitív vidékekről beözönlött lakosságot a haladó gondolkodású, polgári hagyományok szerint élő őslakosság képtelen volt „felszívni”, és a maga mintájára formálni. A korábbi faluközösségekből kiszakadt családok új telephelyükön egységes szellemi műveltséget alakítottak ki, amely most, a harmadik évezred kezdetén az eltűnés (megszűnés) korszakába lépett. Multietnikus jellege lassan átbillent a monoetnikus szférába. A magyarok – a betelepítések tükrében, a demográfiai adatok ismeretében és a nagyfokú migráció következtében – másodfokú kisebbséggé degradálódtak ezen a területen. Az államhatalom (Habsburg-, jugoszláv, szerb) sohasem feledkezik meg saját nemzetállamiságának kiépítéséről, erősítéséről.

Ahogy a palóc kirajzást is korszakokra lehet felosztani az időpontok ismeretében, egyszer talán elkészül a Versec környéki magyarság kultúrájának korszakonkénti elemzése is: az összeverődés és az önszerveződés, a felemelkedés és az eltűnés szakaszai. Kirajzásuk indokoltságát 150-200 év távlatából felfedni, akár megítélni, forrásanyag hiányában képtelenség. A kutatók is különböző szempontból vizsgálják a közösségből történő kiszakadást, a szülőföld elhagyását.

„Lehet, hogy a lehetőségek délibábos csábítása, a merész, a bukás kockázatát magában hordozó magabizó vállalkozás is gyakran készített kisebb-nagyobb csoportokat lakóhely-változtatásra.”⁵²

„Közismert történeti-szociológiai tény, hogy a telepések általában a társadalom perifériájáról verbuválódnak. Ritkán hagyja el szülőfaluját az, akinek háza, földje, jó megélhetése van. Annál könnyebben elszakadnak a valamilyen okból elégedetlenek, akik anyagi gondokkal küszködnek vagy összeütköztek eredeti közösségükkel.”⁵³

A Bánság még sokáig vonzó maradt a szegény emberek számára. A jobb megélhetés reményében az új államalakulat létrejötte után is sokan áttelepültek a Bácskából.

„– Régen a moholi tanyákon cselédeskedtünk-mesélte a hatvanhárom éves Kecskés Imre, a jó beszédű nyugalmazott juhász. – Amikor apám elment a há-

⁴⁸ Balassa I.: 1989. 253.

⁴⁹ Diószegi V.: 1968. 244.

⁵⁰ Szilágyi M.: 2000. 451.

⁵¹ Beszedes V.: 2000. 147.

⁵² Szilágyi M.: 1998. 71.

⁵³ Kósa L.: 2003. 76.

borúba, hat gyereke volt, én voltam a hatodik. Amikor visszajött, még négy született. Ki arra szolgált, ki amarra, csak vendégségbe jártunk haza. Egy nap a gazdám átadta az apai üzenetet: »Mentek Bánátba.« – mondta. Megijedtem nagyon, mert a bácskai oldalról a Bánátot erdős vadonnak láttam. Ellentmondani persze nem lehetett, amikor megérkeztem, a ház előtt már két megrakott kocsi állt. Pontosan emlékszem a dátumra: 1928. április elseje volt. A tavaszi cselédcsere napja. A komp vitt át bennünket a túlsó partra, egyre az utat figyeltem, mert vissza akartam szökni. Vadont vártam mindenütt, de megnyugtató szépség fogadott a Böge menti szántóföldeken, a kerektoói gazdaságban. »Nézd, öcsém, szarvasok« – mutatott egyik kísérőnk a liget felé. Egy egykonyhás cselédházban kaptunk szobát, apám, mivel gulyásnak állt be mindjárt az istállóba ment átvenni a marhákat. Így jöttünk mi Bánátba.⁵⁴

A Kalocsai egyházmegye*

Vajdaság két történelmi egyházmegyéje közül a Csanádi egyházmegye az, amely térbelileg szorosan kapcsolódik a kutatási területhez. De szót kell ejtenünk a Kalocsai egyházmegyéhez tartozó bácskai területről is.

Szent István király feltehetően 1002-ben, az első püspökségek között szervezte meg a Kalocsai egyházmegyét.

A Kalocsa-bácsi érsekség neve az egyházmegye középkori, két központú működésére utal. A kalocsai érseki szék jelentette Magyarország második egyházi méltóságát.

A török hódoltság előtt Szerémség is a Kalocsai érsekséghez tartozott, azon kívül Szeged is.

Bács a Duna menti és az északnyugat-bácskai részek pasztorációs központja volt. A török hódoltság idején plébániája kiterjedt egészen Jánoshalmáig. A török után ott már sem székesegyház, sem káptalan nem működött.

A török megszállás jelentős törést okozott az érsekség életében.

A 18. század az újrakezdést jelentette az egyházmegye és az érseki székváros számára.

1748 az esperesi kerületek felállításának kezdete. Ekkor az érsekséget két esperesi kerületre: a kalocsaira és a bácsira osztották fel.

Az érsekek egyre több alapítványt hoztak létre, hogy a segítségre szorulókat támogassák.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc alatt az egyházmegye, különösen a déli részek sokat szenvedtek a császári udvar által bujtogatott szerb felkelőtől. Több plébános is a szerb vérengzések áldozata lett, és a lakossággal együtt sokan menekülni voltak kénytelenek.

Kunszt József érsek (1852-1866) sokat áldozott az oktatásügy, a papnevelés fejlesztésére. Kalocsára hívta a jezsuitákat és rájuk bízta a korábban piarista kezelésben lévő gimnáziumot, valamint letelepítette a városban a Miasszonyunkról nevezett iskolanővéreket, akik kiépülő intézményeikkel nagyot lendítettek a leánynevelés ügyén Kalocsán, és később az egyházmegye számos más településén is. Kunszt érsek intézkedéseivel székhelyét a Dél-Alföld egyik iskola-központjává tette.

A 20. században az egyházmegye területe többször is jelentősen módosult. Trianon után a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye elveszítette területének közel háromnegyedét. A plébániák és lelkészségek alig több mint egyharmada maradt Magyarország területén. A határon kívül maradt mintegy száz plébániából a Szentszék 1923. február 10-én, Szabadka központtal megszervezte a Bácsi Apostoli Adminisztratúrát. A bácsi címet az érsekek 1968-ig, az önálló Szabadkai püspökség megalapításának idejéig viselték.

A köztudatban általában csak Kalocsai érsekségnek titulálták. 1993-tól az egyházmegyei határok országos módosításának részeként megszületett a Kalocsa-Kecskeméti főegyházmegye.

A névváltozások a területi névváltozásokat is magukban foglalják. 1993-tól a Kalocsa-kecskeméti főegyházmegye Péccsel és Szeged-Csanáddal alkot egy érseki tartományt.

A Csanádi egyházmegye

A vizsgált települések történelmében a Nagybecskereki egyházmegye alapítását illetően áttekinthető érdemel a Csanádi püspökség kialakulása.

A Nagybecskereki püspökség a Csanádi püspökséghez tartozott. Szent István uralkodása idején jött létre. Szent István király 1030-ban alapította az ősi Csanádváron az egyházmegyét és küldte oda első püspöknek gyermeke, Imre herceg nevelőjét, Szent Gellért püspököt. Az egyházmegye történetét meghatározta földrajzi fekvése.

⁵⁴ Kalapis Z.: 2005. 166.

* Az adatok Harmath Károly OFM tanulmányából és a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár internetes oldaláról származnak. (<http://www.asztrik.hu/archivum/info/historia.htm>)

Arról, hogy a Csanádi püspökség miképpen alakult és épült ki, Szent Gellért legendája tájékoztat:

„Ajtony keresztény volt ugyan, de nem római, hanem a bizánci rítust követte, székhelyén görög monostort alapított, és egyébként is „tökéletlen volt a keresztény vallásban, mivel hét feleséget tartott”. Szilaj lovakból hatalmas ménesei voltak, temérdek marhája, emellett sok vitéze is, akiknek erejében bízva szembeszegült Istvánnal, és megvámolta a király sóját, amelyet Erdélyből a Maroson szállítottak le. A király ezért 1030 táján ellenségnek nyilvánította, és Csanád nevű vezérét küldte ellene, aki a legenda szerint még pogányként Ajtonytól pártolt hozzá. Ajtony elesett a csatában, és helyére Csanád került, mint a király és Ajtony házának princeps-e. Marosvárott, amelyet azóta Csanádról neveztek, püspökség létesült, amelynek élére a király a bakonyi erdőségben remeteként élő olasz Gellértet hívta meg. Ajtony tartományból lett a csanádi egyház megyéje.”⁵⁵

Gellért püspök kinevezésével és egyházszervezésével a nyugati típusú egyházszervezet jelent meg a történelmi Magyarország déli részén. Az egyházszervezést azzal kezdte, hogy fölosztotta az egyházmegye területét 7 főesperességre, s ezek élére a magával hozott papok közül azokat állította, akik tudtak magyarul. Feladatának tartotta az itt élők megkeresztelését. Nevéhez fűződik a Mária-kultusz meghonosítása, illetve a Szent György-tisztelet.⁵⁶

A történelem viharai többször is érintik a Csanádi püspökséget, olyannyira, hogy a török hódoltság létrejöttével egyúttal Csanádnak mint püspöki székhelynek a megszűnését is jelentette. A rendes egyházi hierarchia teljesen összeomlott. Kalocsán, Csanádon, a Szerémségben nem volt püspök. Igen megcsappant a katolikusok száma is. A székesegyházat mecsetté alakították át. A névleges püspök általában Nagyszombatban tartózkodott. A Csanádi egyházmegyében a török győzelme után a magyarság csak Temesvárott és környékén maradt meg, de oda is hamarosan letelepedtek a raguzai kereskedők. A vidéken jezsuiták (Temesvár) és ferencesek (Karánsebes, Lippa) gondoskodtak a hívek lelki ellátásáról.⁵⁷

1700-ra új helyzet állt elő. 1685-ben Csanád visszakerült a törököktől a keresztények kezére. 1718-ban megindul az a nagyszabású betelepítési akció, amelynek egyetlen lényeges kitétele volt, hogy a 18. század nagyobbik felében semmiféle magyar betelepítést nem engedélyeztek. A nem túl látványos sok lépés után új lehetőségek nyílnak az egyház előtt. Ezt

elősegítette az is, hogy már a harmadik délvidéki betelepítési hullámmal magyar népesség is jöhetett erre a területre. 1800 és 1828 között több mint száz plébániát hoztak létre. Az elsők között Versecen 1720-ban és Fehértemplomon 1723-ban. (Versec első plébánosa Heiler Anzelm ferences plébános volt, 1720). Ezt követően népiskolákat, valamint egyházi és szociális intézményeket működtetett az egyház.

A püspökök egyházi és világi tevékenységük kifejtése során mindvégig tekintettel voltak a soknemzetiségű, soknyelvű népességre. Ez nemcsak azt jelentette, hogy a katolikusok mellett német, szlovák, román, szerb, bolgár falvak voltak, hanem azt is, hogy a katolikusok mellett görögkatolikusok, szerb és román ortodoxok, magyar reformátusok, cseh evangélikusok és zsidók egyaránt benépesítették e területet.⁵⁸

A hatalmas területű, egymillió-kétszáz ezres lélekszámú ősi Csanádi egyházmegyét a trianoni békeszerződés három részre szakította szét. Ennek értelmében a püspökség nagyobb része Romániához került, a kisebbik része a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz. Egy egészen kis hányada maradt Magyarország számára. Irányítása 1923-ig Temesvárról történt. Jelenleg négyzetkilométerben és a hívek száma szerinti nagyságrendben a második helyen áll a Nagybecskereki egyházmegye, és csak a harmadik helyet foglalta el a szegedi rész, amelyből később megalakult a Szeged-csanádi egyházmegye. A Csanádi egyházmegye 248 plébániája közül 62 esett a vajdasági Bánátba. A bánáti katolikusok elszakadtak a Csanádi egyházmegyétől, és az újonnan megalakult Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz kerültek. Az állam vezetőségének, akár a katolikus egyháznak érdekében állt az egyház helyzetének rendezése. Ezért XI. Pius pápa 1922. május 24-én Pellegrinetti bíborost nevezte ki apostoli nunciussá Belgrádba. Az új nuncius legelső feladatának a **Bánáti Apostoli Kormányzóság** felállítását tartotta. Az államhatalom megszabta, hogy hivatalos nyelvként a szerbhorvát nyelvet kellett elfogadni, ennek megfelelően minden okmányt és bizonylatot szerb nyelven kényszerültek kiállítani.

A vajdasági bánági egyház életében igazi örömünnep 1986. december 16-a, amikor II. János Pál pápa püspökséggé emeli az apostoli kormányzóságot, „Az Apostoli Szentszék rendelkezése alapján és a Belgrádi Apostoli Nunciatura 215/1986 sz.a. leirat értelmében 1986. december 16-án a Bánáti Apostoli Kormányzóságot Zrenjanini (Nagybecskereki) püspökséggé emelte és az újonnan szer-

⁵⁵ Vigilia 1999/11/ 842.

⁵⁶ Bóvíz L. 2005. 5.

⁵⁷ Harmath K. 2000. 5-13.

⁵⁸ Bóvíz L. 2005. 14.

vezett (218/1986. sz. a. 1986. XII. 17.) Belgrádi Metropólia keretébe sorolta szuffragáneusként a Szabadkai Egyházmegyével együtt.⁵⁹

1988. február 14-én a felszentelték a Nagybecskerek-i egyházmegye első megyéspüspökét, msgr. Huzsvár Lászlót.

Az 1930-as években a térségben mintegy kétszáznegyvenezer katolikus élt. Létszámuk a második világháborút követően a németység kényszerű távozásának következtében a felére csökkent. Jelenleg már a Temesvári és a Nagybecskerek-i egyházmegye területéről is hiányoznak az egyházat támogató, öntudatos német hívek. Napjainkban az egyházmegye katolikus lakossága hetvenezer lélekszámú, erős szórványjelleggel. A papság vállalta, hogy tudatosítja a hívekben, hogy a Nagybecskerek-i egyházmegye nem tegnap indult, annak ellenére, hogy a hivatalos bulla 1986-os dátumot visel.

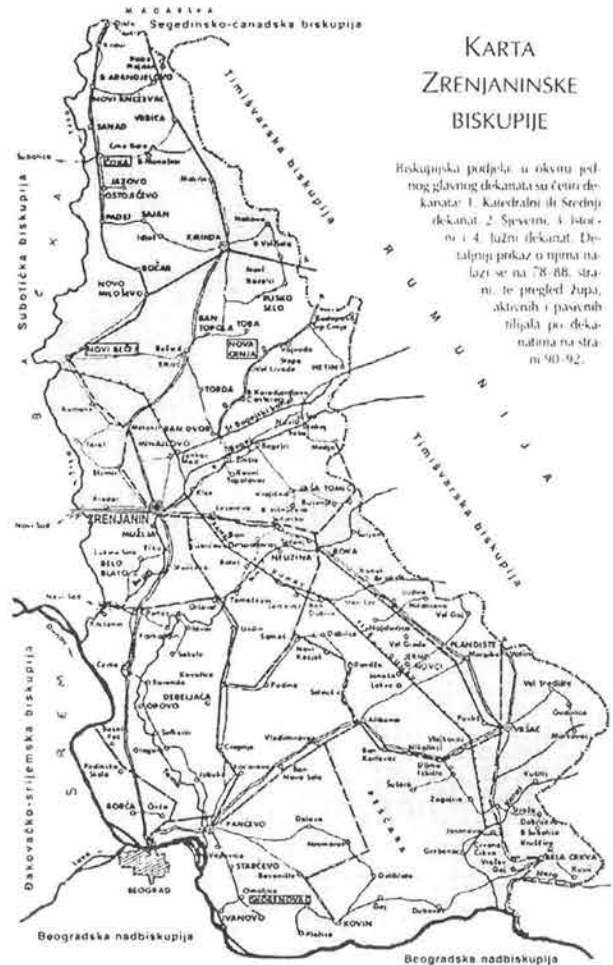
Az egyházmegyében a főpásztorral együtt huszonöt lelképásztor teljesít szolgálatot, átlagban mind-egyikük négy-öt leányegyházat is ellát.⁶⁰

2006. február 15-én msgr. Huzsvár László püspök megalakította a Nagybecskerek-i egyházmegye sajtóirodáját. A főpásztor fontosnak tartja a folyamatos és minőséges tájékoztatást. A sajtóiroda vezetésével, Bövíz László beodrai-padéi plébánost bízta meg. Az Egyházmegyei Sajtóiroda március 19-én, Szent József ünnepén kezdte meg működését. Mivel a Nagybecskerek-i egyházmegye többségében szórvány jellegű plébániák közössége, ezért nagyon fontos, hogy ezeket a közösségeket életük folyamatos bemutatásával bekapcsolják abba a híradatba, amely a magyar egyház keretén belül van. Ezáltal nemcsak a szélesebb körű tájékoztatást tudja majd megvalósítani az egyház, hanem a szórványközösségek önkézdeményezéseit is ismerteti majd.

Az egyházmegyének 2000 óta van honlapja, melynek rendszergazdája Bövíz atya.

A Nagybecskerek-i egyházmegye esperesi kerületei

Központi esperesi kerülethez tartozó települések: Aracs – Törökbecse Béga-fő – Klek (passzív) Beodra – Novo Miloševo Bóka – Boka Écska – Ečka Elemér – Elemir Ernőháza – Banatski Despotovac (passzív) Erzsébetlak – Belo Blato Istvánföldje – Krajišnik (passzív) Kanak – Konak Káptalanfalva – Busenje Lázárföld – Lazarevo Lukácsfalva – Lukino Selo Melence – Melenci Módos – Jaša Tomić Múzsla – Mužlja Nagybecskerek – Zrenjanin Nezsény – Neu-

A Nagybecskerek-i egyházmegye térképe

zin Óléc – Stari Lec Rezsőháza – Rudolfsgnad – Knicanin Surján – Šurjan Szentmihály – Mihajlovo Szárca – Sutjeska Törökbecse – Novi Bečej Torontál-szécsány – Sečanj Zsigmondfalva – Lukičevo Szécsenfalva – Dužine (passzív)

Déli esperességhez tartozó települések: Alibunár – Alibunar Borcsa – Borcsa Torontálvásárhely – Debeljača Fábián – Česko Selo Fehértemplom – Bela Crkva Fejértelep – Šušara Beresztóc – Banatski Brestovac (passzív) Gálya – Gaj Galagonyás – Gloganj Györgyháza – Velika Greda (passzív) Hertelendyfalva – Vojlovica Istvánvölgy – Hajdučica Torontálalmás – Jabuka (passzív) Karasjeszenő – Jasenovo Karolyfalva – Banatski Karlovac Körtéd – Kruščica Kevevára – Kubin – Kovin Temeskutas – Gudurica – Kudricz Nagymargita – Margita Újfalva – Markovićevo Nagyszerez – Veliko Središte Omlód – Homolic – Omoljica (passzív) Ópáva – Opovalo Pancsova – Pančevo Perlasz – Perlez Kevepallós – Pločica

⁵⁹ Erős L. 1993. 176.

⁶⁰ Hírvivő, 2005. 177.sz. 1.

Sándoregyháza – Ivanovo Székelykeve – Skorenovac Tárcsó – Starčevo Udvarszállás – Dobričevo Ürményháza – Jermenovci Temesvajkóc – Vlajkovac Versecvát – Vatin Versec – Vršac Zichyfalva – Plan-dište

Keleti esperességhez tartozó települések: Bé-gaszentgyörgy – Žitište Bikács – Bikac Csősztelek – Cestereg Tamásfalva – Hetin Katalinfalva – Ravni Topolovac Torontáloroszi – Rusko Selo Klári – Radojevo Magyarcsernye – Nova Crnja Mollyfalva – Molin Szerbcsernye – Németscsernye – Srpska Crnja Párdány – Medja Törzsudvarnok – Banatski Dvor – Rogendorf Szenthubert – Banatsko Veliko Selo (Passzív) Szerbittabé – Srpski Itabeg Tóba – Toba (esperesi kerület székhelye) Torda- Torda Basahíd – Basaid (passzív) Tószeg – Novi Kozarci (passzív) Töröktopolya – Banatska Topola

Északi esperesi kerülethez tartozó települések: Bocsár – Bočar Csóka – Čoka Egyházaskér – Vrbi-ca Feketetó – Crna Bara Gyála – Đala Hódegyháza – Jazovo Kanizsamonostor – Banatski Monostor Kikinda – Kikinda Magyarmajdány – Majdan Homokrév – Mokrin Nákófalva – Nakovo Oroszlámos – Banatsko Arandjelovo Padé – Padej Rábé – Rabe Szaján – Sa-ja Szanád – Sanad Tiszasantmiklós – Ostojicevo Törökkanizsa – Novi Kneževac

Megjegyzés: a kiemelt (sötétebb betűk) települések a kutatás tárgyát képezik.

A Bánáti református egyházmegye gyülekezetei

II. József trónra lépésével gyökeres változás következik a vallásügy kezelésében. Az 1781 októberében kiadott türelmi vagy türelmességi rendelet nagy könnyítéseket jelentett a protestánsoknak. Nem csak az articuláris helyeken építhettek szabadon templomot, iskolát, paplakot, hanem mindenütt, ahol legalább száz család élt együtt, s az egyházi élet gyakorlása elegendő anyagi erővel rendelkezett.⁶¹

A protestánsok nagy örömmel fogadták II. József rendeletét, bár az egyes gyülekezetek kérvényeinek elbírálása, azok lefolytatása lassan haladt. Szabad költözködési jogukkal élve, az első, Bácskába letelepedni szándékozó protestáns telepések 1785-ben keltek útra.⁶² Karcagot 700 fő hagyta el, s indultak Bácskába a jobb élet reményében.⁶³

Az újonnan beköltözőkre jellemző volt az erős jászkun tudat, amely magába olvasztotta a történelmi, et-

nikai és privilegális tudatot. E tudattartalmak ritkán öltöttek dokumentálható megnyilvánulási formát, azonban megmaradásukat csakis az erős identitástudatnak köszönhetik. Kultúrájukban és vallásukban sok népi elemet öriztek meg.⁶⁴

A Bánáti Református Egyházmegye gyülekezetei⁶⁵: Torontálvásárhely (26214 Debeljača, Tito marsall tér 3.): Lelkipásztor: Móriczné Bárti Anna lelkész és Móricz Attila lelkész. Munkanapi istentisztelet minden reggel 7,30-tól és vasárnap fél 10 órakor. Szórványai: 11000. Belgrád, ul. Dobracina 33. Istentisztelet minden hó második vasárnapján délután 5 órakor. Lelkipásztor Móricz Attila.

Magyarittele (23236 Novi Itabeg ul. M. Tita 57.) Lelkipásztor Marton Károly. Szórványai: Nagyikinda (23300 Kikinda, Dositeljeva 40.): Lelkipásztor Marton Károly és Ilona. Istentisztelet minden hónap első vasárnapján délután 3 órakor. Egyházaskér (Verbica): Évente 4-5 alkalommal. Törökbecse (Novi Becej): Évente 5-6 alkalommal. Bé-gaszentgyörgy (Žitište): Családlátogatás minden évben egyszer. Bóka: Megbeszélés szerint családlátogatás. Szaján: Megbeszélés szerint családoknál házi istentisztelet.

Nagybecskerek (23000 Zrenjanin ul. Narodne omladine 2): Istentisztelet minden vasár- és ünnepnap délelőtt 10 óra. Lelkipásztor: Marton Ilona.

Pancsova (26000 Pančevo), ul. 6. Oktobra br. 1.) Istentiszteletek ideje vasárnap és ünnepek első napján. Beszolgáló lelkipásztor ifj. Halász Béla.

Székelykeve, Kovin, Gaj: Szórványgyülekezetek 4-2-1 szolgálattal. Hertelendyfalva (26000 Pančevo-Vojlovica, trg Vojvodjanske brigade 2.): Istentisztelet vasár-és ünnepnapokon. Lelkipásztor: ifj. Halász Béla.

Versec (26300 Vršac, ul. Gavrila Principa 25.): Istentisztelet évente nyolc alkalommal az evangélikus templomban. Lelkipásztor ifj. Halász Béla.

Fehértemplom (26340 Bela Crkva): évente 6-7 alkalommal van istentisztelet. Gondozó lelkipásztor ifj. Halász Béla.

Nagyszerez (26380 Veliko Središte): Olvasott istentisztelet minden vasárnap délelőtt. Gondnok: Hájek Frantisek, felolvasók: Jozefa Klepácková és Béta Hájková. Lelkipásztor: ifj. Halász Béla.

Fejértelep (Šušara, 26330 Uljma): Istentisztelet minden második vasárnap délután. Gondozó lelki-

⁶¹ A Magyar Református Egyház története. 1995. 199.

⁶² Erről bővebben a Bánság betelepítésének története fejezetben szoltam.

⁶³ Őrsi J. 1990. VII. 355.

⁶⁴ Részletesen Bánkiné Molnár E. 1995. 83-84.

⁶⁵ Az adatok a Református Évkönyv 2005 kiadványból származnak.

pásztor: ifj. Halász Béla, gondnok: ifj. Alföldi Sándor.

A szórványosodás és a szórvánnyá válás vitathatatlan tényezői

	Magyarok	Más nemzet.	A magyarok százalékár.
Versec	1800	34 823	4,91%
Temesvajkóc	182	996	15,45%
Versecvát	67	183	26,80%
Nagyszered	99	1241	7,39%
Temeskutas	44	1223	3,47%
Fejértelep	241	135	64,10%
Udvarszállás	200	26	88,50%
Összesen	2633	38 627	0,68 %

A Versec környéki magyarság számaránya a többségi nemzethez viszonyítva 2002-ben

Versec és környéke Európa jelenlegi régiós felosztásában Közép-Európához tartozik.⁶⁶ Társadalmi és kulturális kapcsolatai alapján azonban egy megfoghatatlan, sztereotípiákkal teletűzdelt földrajzi terület, mely szellemiségében inkább hordoz kelet-balkáni elemeket, a tárgyi kultúra külső megnyilvánulásaiban pedig az Osztrák-Magyar Monarchia jegyeit viseli magán.

Amikor Versec központjában, a Sava Kovačević téren sétálunk, emberek százait látjuk napsütéses időben a vendéglők szabadtéri teraszain társalogni. Az odalátogató turista némi várakozás után jut csak ülőhelyhez, hogy elfogyassza török kávéját.

– Itt az emberek mikor dolgoznak? – teszi fel a kérdést az idegen. A falvakban más a helyzet. Román, szerb, macedón, magyar vagy bosnyák, mind-mind szorgalmas mezőgazdasági munkás.

Így képez Versec és környéke funkcionálisan és strukturálisan is térbeli egységet. Tucatnyi népcsoportjával egy történelmileg kialakult heterogén etnikai „szerkezet”, sajátos kulturális régió sajátos regionális identitástudattal Közép-Kelet-Európában vagy Kelet-Közép-Európában.⁶⁷ A térség olyan, mint a nagy szerb nacionalisták által előidézett (1991-1995) etnikai belháború előtt Jugoszlávia volt. Az államalkotó szerb nép mellett élnek itt horvátok, magyarok, románok, szlovének, macedónok, albánok (siptárok), szlovákok.

A vesztes világháború után, a németek és a magyarok nélkül az 1918. november 25-ei újvidéki nemzetgyűlésen a szerbek kimondták a mai Vajdaság területének elszakadását Magyarországtól és Szerbi-

ához való csatlakozását. Az elszakadási folyamat 1920. június 4-én Trianonban fejeződött be.⁶⁸

A trianoni békekonferencián a kisebbségi jogok két nagy területét körvonalazták: a) az általános szabadságjogokat (nyelvi, vallási szabadság); b) azokat a speciális jogokat, amelyek a kisebbségeket mint állampolgárokat illették meg. Lényegében mindkettő a szabad nyelvhasználatot, a nemzeti jellegű kulturális tevékenység lehetőségét és az anyanyelvi oktatást biztosította. Ennek ellenére az első világháború előtti 645 magyar nyelven oktató iskolából 1934-ben már csak 132 működött.⁶⁹ A szórvánnyá válás folyamata a magyar etnikum számára ekkor kezdődött. Az új államhatárok megvonásával a leszakított területeken élő magyar lakosság, így a vajdasági is, kisebbségi létben találta magát. Az új helyzet elsőként a nyelvterület peremvidékén elő magyarokat érintette, azokat, akik a kisebbségi etnikai tömbtől elszakadva és elszigetelve éltek.

Az új államalakulat, az SZHSZ Királyság Európa elszegényedett államai közé tartozott. Ez a kultúrára is érvényes volt. A 150 éves török megszállás miatt kulturális hagyományokban és magyar nemzetiségű értelmiségiekben a Délvidék szegényebb volt a Felvidéknél és Erdélynél is, 1918 után pedig teljesen elveszítette középosztályát. Részben az impériumváltozás után önként, részben kiutasító végzés alapján az értelmiség elhagyni kényszerült szülőföldjét. A magyar és a német etnikum, amely európai gondolkodással bírt, egy teljesen más mentalitású etnikum alárendeltjévé vált.

Az új országhatár megvonásának következtében a földbirtokosok és a földművesek vagyonának egy része az országhatár másik oldalán rekedt. Ez a tény létrehozta az ún. kettős birtokosságot.⁷⁰ Ezek a földtulajdonosok kezdettől fogva akadályoztatva voltak mezőgazdasági munkálataik végzésében. 1934-ben, a királygyilkosság után (1934. október 9.) helyzetük válságosra fordult, s októbertől decemberig 2700 személyt üztek el a hatóságok Vajdaságból Magyarországra.

Az oktatás szerepe a teljes szórvánnyá válás folyamatában

A központosított hatalom minden intézkedése a délvidéki területek elszlávosítására irányult. Az 1929. évi elemi iskolai törvény leszögezi, hogy a tanítás nyelve az államnyelv. A tiszta kisebbségi településeken

⁶⁶ Gereben F.: 2003. 3.

⁶⁷ Romsics I.: 1998. 01. A címloldal

⁶⁸ Hegedűs A.: 2000. 18.

⁶⁹ Romsics I.: 1998. 213. Az adatok a volt Jugoszlávia egész területére vonatkoznak. Magában foglalja Baranya, Szlavónia és a Muravidék iskoláit is.

is megnyitották a szerb nyelvű osztályokat. Ilyen volt Udvarszállás és Fejértelep. A törvény előirányozta a nyolcosztályos elemi képzést, de ezt a rendelkezést a második világháború végéig nem hajtották végre. A tanulók többsége csak az alsó tagozat négy osztályát végezte el. A Versec környéki uradalmi cselédek gyermekei még ezt sem. Ebben az időben hihetetlenül magas volt az analfabétizmus a cselédség soraiban.

A megszorítások közé tartozott az is, hogy a kisebbségek nyelvén csak akkor lehetett osztályt nyitni, ha legalább 30 tanuló jelentkezett. Ekkor szűnt meg Versecvátton a magyar tanyavilág oktatás osztatlan tagozata, de a környék tanyavilágában működő tanyasi iskolák osztatlan magyar csoportjai is végleg eltűntek Zichyfalváról, Györgyházáról és Kanakról. Így a saját államukban a szellemi marginalizálódás útjára kényszerültek. A vizsgált területen Versec kivételével, ott nyolcosztályos iskola működött, a többi településen osztatlan osztályok voltak 1-4-ig.

A kisebbségi pedagógusokat tanfolyamokon képezték át, hogy a „rendszer szellemében” tanítsanak. *„Ha a településen több épületben folyik a tanítás, a szerb tagozatok közé magyar, a magyar tagozatok közé szerb tagozatokat kell beosztani a szerb nyelv tanítása végett.”*⁷¹ – szolt az utasítás. A felettes hatóság a magyar könyvek egy részét megsemmisítette. Az óvodákban csak szerb nemzetiségűek taníthattak, akik beszélték az illető kisebbség nyelvét, azaz a nem titkolt céllal, hogy a gyermekek az iskolába való iratkozás előtt megismerjék a szerb nyelvet.

A közoktatásban is komoly változások történtek. Függetlenül a békeszerződésben foglaltaktól a kisebbségi középfokú oktatás minden formáját visszavonta, lényegében megszüntette az állam. 1931. december 5-én megjelent az új polgári iskolai törvény. Ez előirányozta az összes magánpolgári iskola megszüntetését. A nem államnyelven működő polgárik azonnal megszűntek.⁷² A rendelkezést a törvényhozó így indokolta: ezek az iskolák az állam fejlettebb részein működnek, felkészültebbek az állami iskoláknál, és kiszorítják növendékeikkel a gazdaság minden területéről az államalkotó elemet.

A külföldi egyetemi tanulmányok elöl is elzárták a kisebbségi fiatalságot. 1926-ban a kormány megtiltotta,

hogy a kisebbségek, különösen a magyarok magyarországi egyetemeken tanuljanak.⁷³ A törvény meghozatala azonnal érezte hatását.

Mintegy 35 000 értelmiségi távozott az új határok megvonása után a Délvidékről.

A durva intézkedések mindenhol éreztették hatását, hiszen tanító, postás, jegyző, vasutas és más magyar értelmiségi távozott a falvakból, városokból. A délvidéki magyarság élete megtorpant, attól függetlenül, hogy a németekkel együtt Vajdaság 58%-át jelentették. A szerbek és a bunyevácok ekkor még kisebbségben voltak. A demográfiai kép erőszakos megváltoztatásának legradikálisabb története, hogy az I. világháborút követően új szerb településeket létesítettek, ahová szaloniki önkéntesek családjait telepítették.

A királyi Jugoszlávia⁷⁴ így kívánta megváltoztatni az etnikai arányokat.⁷⁵ A második évtized végére az intézkedések következményei már vészes jelenséget idéztek elő.

A jobbágyfelszabadítás után a főúri birtokok Dél-Bánátban is megmaradtak, esetleg gazdát cseréltek. A birtokosok önálló uradalommal rendelkeztek. Gróf Bissingen Nippenburg Ernő (ösnemes württembergi család sarja), gróf Gyürky László és Frisch Gyula (nagybirtokos) nemesek nevei még sokáig élni fognak a Versec környéki magyarság tudatában. Birtokaikat a cselédek és a falusi agrárproletárok⁷⁶ százai művelték. A majorságok ezen a területen sem ismeretlenek. A majorok közössége a falvaktól elkülönülő, jellegzetes társadalmi rétegződést alakított ki. A naggyá duzzadt majorokban a cselédgerekek oktatására egytanítós, négyosztályos iskolát emeltek. Ezek voltak a későbbi tanyasi iskolák elődjei, s ezek nagy többségét a kormány megszüntette, illetve államnyelvűvé változtatta. Az uradalmi cselédek a kommenciós lakásokból álló házakban sanyarú körülmények között tengették életüket. Gazdáik az év legnagyobb részét, de a teleket kötelezően külföldi városokban töltötték. Bérként különböző juttatásokban részesültek.

Az útvivonyok és az uradalmakhoz való kötöttség nem tette lehetővé a településközi kommunikációs lehetőségek új hálózatának kialakítását.⁷⁷ Közösségi életet csak a birtokokon és a hozzájuk közel eső településen éltek. Összefüggő tömböt nem képeztek.

⁷⁰ Horváth M.: 1994. 60.

⁷¹ Horváth M.: 1994. 57.

⁷² Horváth M.: 1994. 59.

⁷³ U.o.

⁷⁴ Sándor király 1929. január 6-án kiáltványt bocsátott ki, amelyben bejelentette, hogy felfüggeszti az 1921-ben hozott alkotmányt. 1929. októberétől a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság nevét Jugoszláv Királyságra változtatták.

⁷⁵ Beszédes Valéria.: 2000. 147.

⁷⁶ Balassa-Ortutay: 1980. 65.

⁷⁷ Mirnics K.: 1991. 247.

Úthálózat és tájékozódási lehetőség nélkül maradtak. Oktatási és művelődési létesítmény hiányában kiszorultak a társadalmi élet peremvidékére. Hátrányos helyzetüket növelte szakképzetlenségük. Az oktatási objektumok felszámolása illetve szerb tannyelvűvé történő átalakítása képtelenné tette őket az önszerveződésre. A királyi Jugoszláviában az egész oktatást a nagyszerb eszmék, a nemzeti kizárólagosság, a nemzeti kisebbségek iránti türelmetlenség és az elnyomó politika jellemezte. A magyar iskolahálózatnak mint nemzeti intézményük alappilléreinek megcsorbítása katasztrofális csapást mért a szétszórt kistelepülések magyarjaira.

A Délvidéknek (Bánát kivételével) az anyaországhoz történt visszacsatolása csak röpke történelmi pillanat volt, amit aztán 1944 őszétől egy olyan, néhány hónapig tartó vészes időszak követett, amely a kitelepítés és részleges kiirtás veszélyét zúdította a vajdasági magyarjaira.

Az 1946. január 31-én elfogadott szövetségi alkotmány szavatolta Jugoszlávia népeinek egyenjogúságát, továbbá a nemzeti kisebbségek a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban kulturális fejlődésük és szabad nyelvhasználatuk jogát és védelmét élvezik. 1960-ban hoztak első ízben törvényt az olyan iskolák alapításáról és szervezeti felépítéséről, amelyekben a tanítást a nemzetiségek nyelvén is megszervezhették. Az 1969. alkotmányfüggelék részletezi az alkotmánytörvényt: „Az iskoláskor előtti és az általános oktatást és nevelést a népek és nemzetiségek nyelvén kell biztosítani. A középiskolai, főiskolai és egyetemi oktatást és nevelést a törvénnyel összhangban, a népek és nemzetiségek nyelvén biztosítják.” Ez a rendelkezés nyitott utat egyes vajdasági felsőoktatási intézményekben a magyar nyelvű oktatás részleges megszervezése előtt.⁷⁸ Ekkor már a kisebbség helyett mindenütt a nemzet és nemzetiség terminust használták hivatalosan.

Új mozzanatnak számított, hogy a törvény a vegyes összetételű lakosú helységeken lehetővé tette az ún. kétnyelvű oktatás bevezetését, ami a későbbiekben alkalmat nyújtott bizonyos manipulációra, az anyanyelvű oktatás háttérbe szorítására, sőt kijátszására. A törvénnyel párhuzamosan a megvalósításban jelen voltak a kisebbségi jogok szűkítésére irányuló halványabb és rejtettebb törekvések. A jogcsorbítási próbálkozás egyik esete a területi iskolák megszervezése. Ezt megelőzően már egy hasonló hullám végigsöpört a kisebbségi művelődési intézményeken. A megokolás lényege: mivel az életben, a mindennapi gyakorlatban a különböző nemzetiségek együtt élnek, helytelen és

természetellenes a művelődésben és az oktatásban különválasztani őket. Tehát szükség van a különböző tanítási nyelvű iskolák „odacsatolására”, integrálására. Ez a törekvés mindenekelőtt a kisebbségi iskolák egyesítésére vonatkozott. Őket akarták megmenteni az elszigetelődéstől.

A két és több (ritkább esetben három) tanítási nyelvű iskolák kialakításának pedagógiai megokoltságát a következő érvekkel támasztották alá:

A nemzetiségi és a szerbhorvát ajkú tanulók együttes, közös iskolában folyó nevelése nagyobb lehetőséget nyújt a másik nyelv elsajátítására (a magyar nemzetiségű tanulók ezáltal könnyebben sajátítják el a szerbhorvát nyelvet):

– hatékonyabban elősegítheti egymás kulturális örökségének és nemzeti értékeinek jobb megismerését, a testvériség-egység, a teljes értelemben vett és konkrét körülmények között megvalósuló nemzetköziség fejlesztését

– a különböző nemzetiségű tanulókat bevezeti az együttélés szabályaiba, szokásrendjébe stb.

Volt ebben az egészben valami elfogadható is, de a frázisszerűen ható szép szavak, nemes törekvések mögött egészen más, többek között asszimilációs elgondolások, törekvések (is) meghúzódtak. Egyes vezetők és befolyásos személyek feltehetően így tudták csak elképzelni az együttélést, illetve a kisebbségek „kézbentartását”.⁷⁹ A megvalósítás kezdetben csak településeken belül történt: Nagyszereden, Temesvajkócon, Versecen egy épületbe került minden nemzetiség tanulója. Szélesebb körben ez az intézkedés egész Bánát iskolahálózatára kihatott. Később a települések iskoláit is központi irányítás alá vonták: Fejértelepet Uljmához (Homokszil) csatolták, Udvarszállást Jasenovohoz (Karasjeszenő). Vatinban az elemi iskola alsó tagozatai összevont szerb osztályba járnak és Versecen folytathatják a felső négy osztályt.

Művelődési és kulturális tevékenységek lehetőségei 1920-tól

Kötődéseik, kapcsolataik a társadalmi közösségek felső szintjeivel nem alakulhatott ki. Az uradalmi rendszerben azért nem, mert vagyontalanok voltak, a szocialista-kommunista rendszerben pedig azért nem, mert magyarok. Ezen a vidéken vezető beosztásba magyar nemzetiségű személy nem juthatott. Részben ezzel magyarázható az 1990. után megjelenő vajdasági magyar pártok lelkes fogadtatása ezen a vidéken és a pártvezetői tisztségek fölnagyítása, túlhangsúlyozása.

⁷⁸ Tóth Lajos: 1994. 16-17.

⁷⁹ Tóth L.: 1994. 31.

Az új állam első 23 évében a helyi jellegű, nemzeti színezetű művelődési egyesületek nem kaptak működési engedélyt. A feltételezhető szellemi/alkotói önszerveződés betiltása hozzá tartozott a régi jugoszláv kormány elnyomatási programjához. A második világháború utáni évek némi változást hoztak a kisebbségek művelődési életébe. 1945 után sokasodni kezdtek a művelődési egyesületek (minden nemzetiségre vonatkozik), így az önálló magyar kultúregyesületek is. Udvarszállás, Fejértelep, Temesvajkóc és természetesen Versec az amatőrizmus intézményét keltette életre. Nagyszerez és Vatin ekkor erre már nem volt képes.⁸⁰ Udvarszálláson még ma is használható állapotban van a színházterem, későbbi nevén művelődési otthon. Fejértelepen az amatőr színjátszó mozgalom az 1990-es években szűnt meg.

Ez a mindenképpen pozitívnak minősíthető folyamat az ötvenes évek közepén megtörik⁸¹, s bár az eldugott kis verseci településekre azonnal nem hat a testvériség-egység eszméje, 1960-ban már nekik is alkalmazkodni kell a felülről jövő utasításokhoz. A regionális szervezeti együttműködés kötelező volt. Ez azt jelentette, hogy a szintizta magyar településeknek a társadalmi események megünneplését együtt kellett megszervezni az államalkotó nemzettel: Udvarszállásnak Karasjeszenövel (Jasenovo) és Temesörrel (Straza). Egyik településnek sem volt magyar lakosa. Ez az erőltett együvé tartozás a két világháború között a magyarság elszigetelődéséhez vezetett. Vertikális szerveződési kultúrpolitika érvényesült a nyelvi összetartozástudat szétverésekor.

Az iskola, mint az anyanyelv és a nemzeti identitás hordozója a művelődési intézmények megszüntetésével együtt az identitás megőrzésében elvesztette értékhozó tartalmát. A nyelvre épülő kulturális közösség a jugoszlávság eszméje alatt tovább szűkült, s lassan a hétköznapi érintkezés eszközzé vált.⁸² Ebben a hétköznapi nyelvhasználatban egyetlen kohéziós erő működött: a HAGYOMÁNY, egészen 1990-ig, a rendszerváltásig.

A két világháború között a délvidéki magyarság minden társadalmi rétege egy állandó bizonytalanságban élt. Titkon a visszarendezés politikai megoldásában reménykedtek.

A jugoszláv nemzet, egykézés, demográfiai adatok

A nemzeti identitásvesztés a népszámlálások alkalmával a statisztikai adatokban is megjelent. Az 1961 és 1991 között a jugoszláv nemzetiségűnek vallottak száma az ötszörösére nőtt a Vajdaságban.

1961-ben 3 174 fő, 1991-ben 174 295 főre gyarapodott. A jugoszláv nemzet, mint etnikum, az 1948-as népszámláláskor nem is szerepelt a kérdőívben.

Nagyságrendben a harmadik legnagyobb etnikumot a magukat jugoszlávoknak vallók képezték. A lakosság 8,65%-a.⁸³

A többnemzetiségű Észak-Bánát nyolc településének népességfogyása az 1981. és az 1991. évi népszámlálások összevetésekor 16,25 százalékkal csökkent.¹⁹ Nagybecskerekén a magyarság csökkenése 15,6%, Nagyikindán 15,8%, Magyarcsernyén 20,6%, Bégaszentgyörgy 22,3%, Törökbecse 15,2%, Törökkanizsa 16,3%, Torontálszécsány 11,6%, Csóka 11,7%.

A nemzetiségi hovatartozás szempontjából a magyarok esetében a legnagyobb a lélekszámcsökkenés. Az új államban a természetes népszaporulat szembeötlően megtört.

A Bánságban, ahol az egykézés csak az uraságnál volt divatban a második világháború után, vagyis az „igazi felszabadulásakor” ahogyan errefelé 1945-öt nevezik, a cselédeknél is elkezdődött. A népszámlálási adatok némi csökkenést mutatnak a születési számokat illetően a szerb nemzetnél is ebben az időszakban, de ők a betelepítésekkel (kolonizációval) egyensúlyban tartották a népességi mutatót. Gubás Jenő szociográfiai munkájában⁸⁴ Szabó György 1939-ben megjelent tanulmányára hivatkozva, arról számol be, hogy az egykézés nem a zsellérséget és a szegényebb sorsúakat fertőzte meg, hanem a gazdaságilag erős és a viszonylagos jólétben élő réteget, a 10-20 holdas birtokosokat. Az egykézés szindrómája gyorsan terjedt a háború után. A felemelkedés utáni vágy mindennél erősebbnek bizonyult. „*Mi hatan vótunk testvérek, mai szemmel nézve embertelen körülmények között nevelkedtünk. Máma má nem is lehetne úgy élni. Nem kívánom, hogy mégeccé visszagyűjjön az a világ*” – nyilatkozta az egyik adatközlő.⁸⁵

Az elcsatolás következtében Vajdaság magyar népessége lecsökkent, különösen a peremvidékeken volt szembetűnő a magyar demográfiai mutatók vissza-

⁸⁰ 1952-ben Temesvajkócon Szkokin Erzsébet tanítónő tanította be és rendezte a Biri c. színdarabot. Az előadással tájoltak a környék településeire: Versecre, Károlyfalvára, Réthelyre (Ritisevo) és a tanyavilágba. Az előadásokat télen tanulták, amikor a mezei munkák szüneteltek és Vízkereszt után lovas kocsival indultak bemutatni.

⁸¹ Bosnyák I.: 2000. 283. 17 Gereben F. 1998. 110.

⁸² Biacsi A.: 1994. 17.

⁸³ U.o. 109.

⁸⁴ Gubás J.: 1997. 72-73.

⁸⁵ Horváth Katalin, szül. 1936. Adatközlés éve: 2003.

esése. A kisebbségek számára fokozatosan elapadtak azok az összekötő hajszalerek, melyek az európai modernizációs folyamatokat továbbították volna. Az egzisztenciálisan megoldatlan helyzetük meghiúsította európai emancipációjukat.⁸⁶ Az 1981-1991 közötti időszakban a magyar abszolút vagy relatív többségű települések 85,7 százalékában a népesség már képtelen volt a reprodukcióra és itt beállt a depopuláció gyorsuló üteme.⁸⁷

Közlekedés, útviszonyok

A falvak izoláltsága kb. 1970-ig datálható. A távolsági járatok – autóbusz és vonat – ekkor már rendszeresen közlekedtek napjában többször is Versec környékén. A városba vezető járatok pedig rendszeresek voltak. Versec érintésével, esetleg egy átszállással elérhetővé vált minden település. Izoláltak csak a tömbben élő magyarságtól voltak: Szabadkától, Zentától, Magyarkanizsától, egyszóval a bácskai résztől. A települések magyar lakosai egymás között tarthatták volna a kapcsolatot, de erre képtelenek voltak. Egyszerűen elszoktak a magyar-magyar kapcsolattartástól. Önszerveződés és információ hiányában, a kilométerekben mért távolság Bácskától vagy az anyaországtól megtízszereződött.⁸⁸ Mind gyakrabban fordult elő, hogy hosszú hetekig, hónapokig sem kaptak információt távolabbi nemzetsaikkal. Lassan a befogadó többségi társadalom (Szerbia) kulturális-civilizációs szintje nagyobb vonzerőt gyakorolt rájuk, mint az anyaország. Az „ők” és a „mi” elkülönülésének tudata már nem az államalkotó nemzetre vonatkozott, hanem akik a határ másik oldalán éltek. Az országhatárokkal szemben bizonyos ambivalencia volt tapasztalható. Életkörülményeik javulása, a megváltozott értékrendszer csak erősítette provincializmusukat.

Az anyanyelv és az államnyelv viszonya

A hatvanas években a magyar nyelv miatt mind gyakrabban kerültek hátrányos helyzetbe. Nagyobb megrázkódtatás akkor érte az embereket, amikor kimozdultak a faluból, és azt tapasztalták, hogy nyelvükkel nem sokra mennek. Az információk szerb nyelven jutottak el hozzájuk, a falvakba a Magyar Szó napilap el sem jutott, a Magyar Televízió adásait pedig nem tudták fogni. A nemzettudat mind szegényebb lett,

kezdt elapadni. A magyar nyelv kommunikációs eszközzé vált csak a családon belül és falubeli nemzet-társaikkal való találkozáskor. Vegyes nyelvterületen a nyilvános magyar beszédet is mellőzték, nehogy valaki félremagyarázza. A közéletben (munkahely) és a közigazgatás szférájában értelmét veszítette a magyar nyelv. Gyermeküket önként, vagy más választás híján a jobb érvényesülés reményében szerb nyelvű iskolákba írták. (A bentlakásos lehetőséget nem vállalták a szülők.) Hitték, hogy kisebbségük, másodrangúságuk ezzel megszűnik. Azok az érvelések, amelyek az anyanyelv szépségét, gazdagságát bizonygatták, valamint azt, hogy a maradandó tudás alapja az anyanyelven történő tanulás, és hogy csak az a tudás a tökéletes, amelyet anyanyelvén sajátít el az ember, üres frázisoknak bizonyultak. Az iskolázatlanabbak számára, de még a műveltebbeknél is teljes mértékben hatástalanok maradtak. A magyar nyelv és irodalom szépsége a falu lakosságát nem hatotta meg, hisz képzettségének a hiányosságai miatt ennek értékelésére képtelenek voltak.⁸⁹

A szerb nyelvet érdemein felül magasztaló iskolapolitika és a környezet kulturális igénytelensége miatt a lakosságban nem alakulhatott ki igény a magyar kultúra és műveltség értékei, valamint az anyaország földrajzi szépsége iránt. Az 1960 után felnövekvő nemzedék már csak Magyarország fővárosát tudta megnevezni Versecvátton és Nagyszereden.

Megszínesedik a liturgia nyelve

A vallásszabadságot az alkotmánytörvény folyamatosan biztosította 1918-tól. Jogi státusának elismerése azonban nem jelentett többet, mint a kisebbségnek a hazai jogrendszeren belül történő elismerését. Korábban az etnikai hovatartozás velejárója volt, hogy mindenki gyakorolja vallását abban az egyházban, amelyhez hite szerint tartozott. Ezzel ellentétben az oktatási programok, az oktatási tantervek ateista eszméken alapultak. A kommunista párt tagjai (hivatalosan a JKP tagjai) számára tiltva volt a vallásgyakorlás nyilvános formája. S mivel a felemelkedés reményében a magyar kisebbség tömegesen jelentkezett felvételre, lassan apadni kezdett a szentmisék látogatottsága.

1990-ben, a JKP szétesése után a felszabadultságérzet gyorsan átfutott a szórvány minden nemzetén. A szerbek is „mozgolódnak kezdtek”, kissé lassabban,

⁸⁶ Végel L.: 1990. 646.

⁸⁷ Mirmics K.: 2000. 38.

⁸⁸ A két világháború közötti periódusra jellemző migrációhoz nem fűződött kulturális vonatkozású esemény, így önszerveződést sem kívánt meg tőlük.

⁸⁹ Gubás J.: 1997. 64-65.

mint a magyarok és a románok. Az asszimilálódott és kevésbé asszimilálódott magyar népesség gyakorolni kezdte szülei vallását. Vallásgyakorlásuk azóta fel erősödött, de vallás és nemzeti identitástudat településenként változó.

A katolikus egyházak mindegyike két nyelven szól a híveihez. Versecen a magyar és a szerb nyelv mellett németül is felolvassák az evangéliumot.

Udvarszállás: Vallási és nemzeti identitásuk összefonódott. A magyar közösség mindegyike gyakorolja katolikus hitét. A településen domináns szerep jut a vallásnak. Megerősödött az egyháznak a művelődési tevékenysége, a társadalmi funkciója. Különböző programokat szervez a plébános részükre. Nemzeti ünnepeiket szentmisék alkalmával a plébános tudatosítja híveiben. Múltjuk és jelenük, egyház és nemzeti identitás kontextust képeznek.

Nagyszerec: A lényegesnek ítélt identitásjegyek közül vallásuk az, amely múltbéli gyökereikkel azonos. Manapság is, a csoporthoz való tartozást bármely katolikus vallású nemzet képezheti. A csoporthoz (összetartozás) való tartozás alapja, hogy azonos ideológiát valljanak. Nagyszerec ezen így természetes, hiszen a nagyszámú német lakossággal együtt gyakorolták vallásukat, ünnepeiket. A szentmiséken magyarul és szerbül énekelnek és imádkoznak. A vásárnapi és az ünnepi szentmisék az egyedüli alkalmak, amikor ünneplőt ölthetnek magukra az emberek. A házi, az egyéni, a családi vallásgyakorlás Nagyszerec közel sem kap akkora szerepet, mint a nyilvános alkalom. Ők a vallási alapon szerveződő kisebbségi csoport

Temesvajkóc: Erről a településről vándoroltak el a legkevesebben az 1960-as években, a nyugati munkavállalás alkalmával. Vallásgyakorlásuk többnyire otthonaikban jut kifejezésre. Mivel saját katolikus templomuk nem volt, időnként eljártak a román ortodox templomba. Keresztutat is a románokkal járták közösen. A templom hiánya olyan mély nyomot hagyott bennük, hogy ma sem érzik szükségét a templomba járásnak.

A verseci magyar közösség strukturális asszimiláción ment át. Nem érzik magukat megkülönböztetettnek nemzeti hovatarozásuk miatt. A nemzeti identitás megtartása a lelkesre lenne bízva, viszont a Katolikus Egyház szerepfelfogásában jelentős hangsúlyt kapnak az egyetemesség szempontjai: az evangéliumnak nemzetek feletti üzenete van.

Tanulságok

A bemutatott településeken élő magyar családok más népek közé beékeltek csoportok, amelyeknek sem önálló egyházközösségük, sem saját papjuk nincs. Csekély létszámuknál fogva a magyar gyerekek kizárólag szerb iskolába járnak, hittant nem tanulnak, még kevésbé anyanyelvükön írni, olvasni. Naponta érintkeznek a falu túlnyomó többségét kitevő szerb gyerekekkel, és játszás közben is azok nyelvét használják.⁹⁰ A települések népességének strukturális felépítését megismerve nyomon követhetjük a szórvány fogalom értelem szerű változásait és a szórványosodás különböző fázisait. Ezen a vidéken a magyar kisebbség olyan területi, földrajzi, társadalmi helyzetben él, amely számukra nem teszi lehetővé nemzeti hovatarozásuk megélését, illetve nemzeti hovatarozásuk megélése nem teljes körű, mert a más kultúrájú többségi közegben megszűnt az intézményes nemzeti kultúra rendszeres és nyilvános megélése.⁹¹

Lélekszámban kevesen, távol a tömbmagyarságtól, élmények és impulzusok nélkül most jutottak el oda, hogy jövőképeket egy másik nemzet érték rendszerében lássák. A sajátos jegyeikhez való ragaszkodás intézményrendszer nélkül elhalványodott, s csak idő kérdése, mikor tűnik el. Ezt az eltűnési folyamatot igyekszik lelassítani az egyház minden településen. Csoporttudatuk csak a templomhoz fűződik.

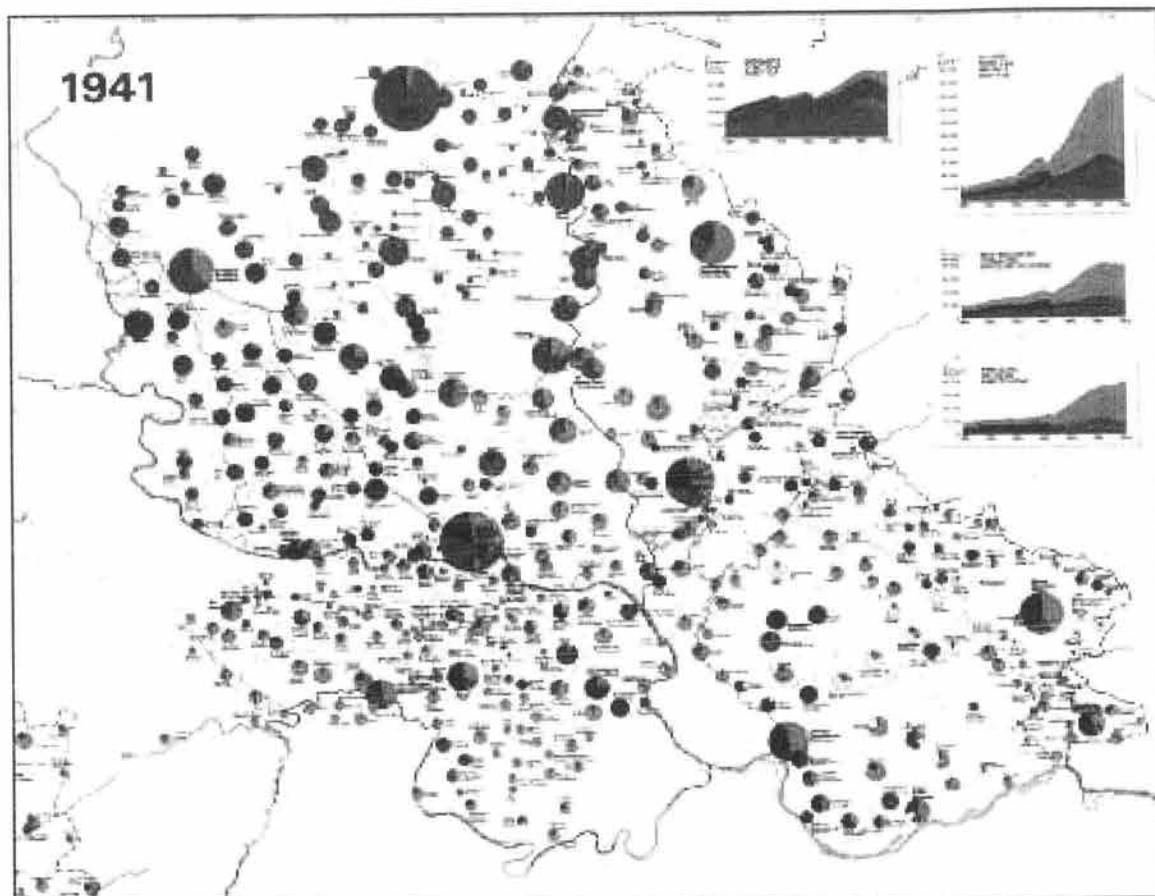
Ha az elmondott sok problémát generalizáljuk, azaz figyelembe vesszük, hogy a világ legnagyobb részén az emberek nem élnek homogén nyelvi, vallási és nemzeti közösségekben, s nincs rá gyógyír, akkor az egyenjogúság és a szabadság eszméje is csak illúzió.

Az újvidéki Magyar Tanszék nyelvészei Penavin Olga irányításával végeztek felméréseket Fehértemplomon (Bela Crkva) és Fejértelepen, de ezek a nyelvi jelenségeket célozták meg. Az 1995-ben megjelent jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjteményben Penavin Olga szövegközléseiből tudhatjuk, hogy korábban a magyar mesekincs valamennyi műfaját kedvelték ezen a vidéken. A legnépszerűbbek a tündérmesék és a trufák voltak. Fejértelepről Alföldi Sándor mesefa két meséjét olvashatjuk a közreadott gyűjtések között.⁹²

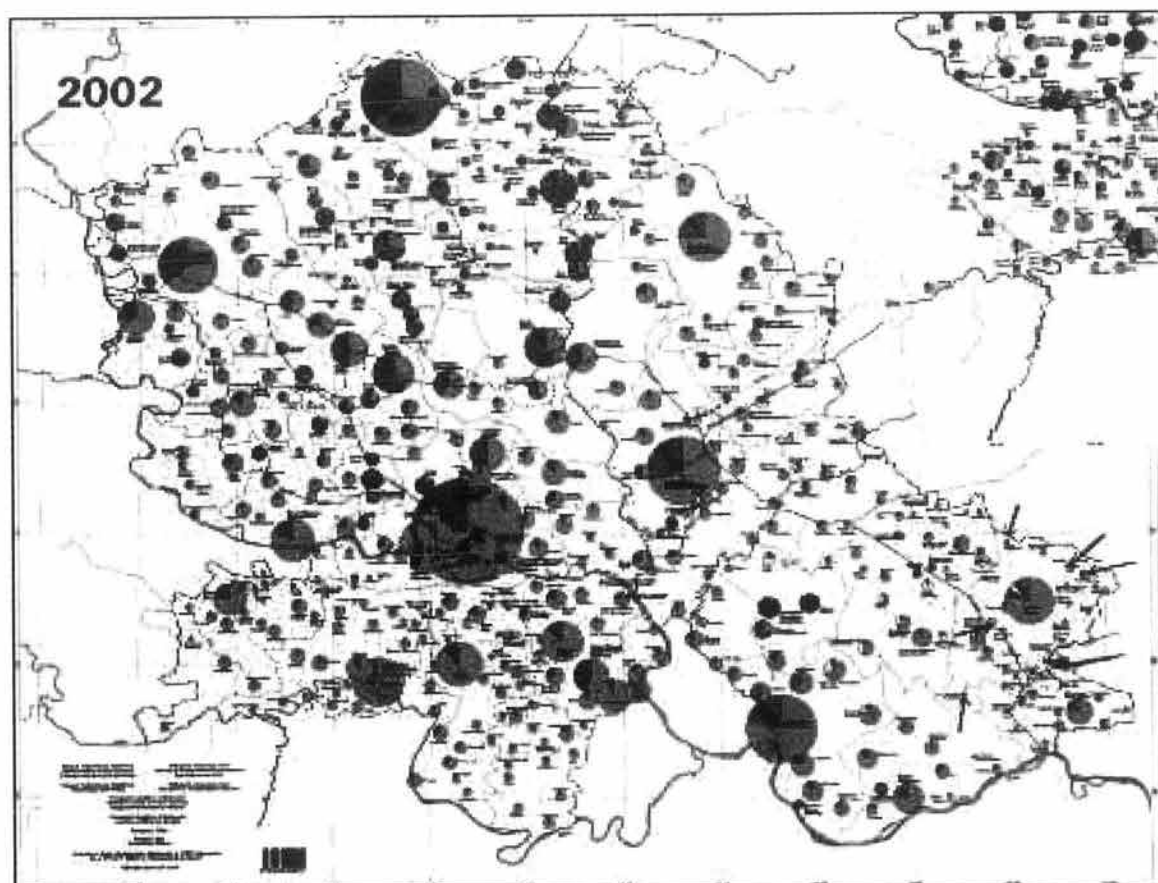
⁹⁰ Tóth Pál P. 1999. 33. A szerző hasonló helyzetet mutat be.

⁹¹ Bodó B.: 2003. 17.

⁹² Penavin Olga.: Jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjtemény II. 1995. 309-311. Alföldi Sándor: A buta asszony és A rászedett farkas.

Vajdaság etnikai térképe – 1941

Vajdaság etnikai térképe – 2002

TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

Fejértelep – Šušara; Versecvát – Vatin; Temesvajkóc; Udvarszállás; Nagyszered; Versec

Udvarszállás

„Mink itt Istenféléshez vagyunk kötve.”

Vasúttól, piactól, ipari létesítményektől, a magyar településektől is távol, küzdelemmel, kitartással és hittel – a mostoha körülmények ellenére – megélhetést és kultúrát teremtettek maguknak az udvarszállásiak.

A Krassó-Szörény megye alsó részén, az akkori oláh bánági határőrvidék területére I. Ferenc (1792-1835) nagyobb számban telepített ausztriai németeket és cseheket. Néhai Horváth Józsefnek, a falu krónikásának feljegyzései szerint Jám községet és a hozzá tartozó birtokokat gróf Bissingen Nippenburg Ernő, württembergi ősnemes család tagja kapta hitbizomány címén. Jámi birtokán, a Karas folyó bal partján elterülő szántóföldeken 1833-ban Uvarszállás néven helységet alapított, pontosabban tanyákat épített. Így jött létre Krassó-Szörény megye első magyar községe Jám tőszomszédságában. Az egyidejűleg telepített német, tót, cseh lakosok idővel elmagyarosodtak, s helyükbe is magyarok jöttek Arad és Bács megyéből.⁹³ Paládi-Kovács Attila kutatásai⁹⁴ alapján bizonyítható, hogy a lakosság döntő többsége az északi magyar területről érkezett.

Az 1833 és 1848 közötti időszakban a vidék gyors ütemben fejlődött. Felépült a templom, az iskola, egy kocsmá, egy sör- és spirituszgyár. Az 1848-as szabadságharc következtében a lakosság kénytelen volt elmenekülni. 1849 után azonban nagyobb részük visszatért. A szabadságharc után siralmas állapotok uralkodtak, földig lerombolt, kiégett házak fogadták a visszatérőket. Egy ideig sem iskolájuk, sem templomuk nem volt, de lassan kiheverték a nagy csapást. A gróf 1863-ban új iskolát és templomot építtetett. Az iskola épületéből később községháza lett.

A magyar állam 1896-ban, az ezeréves jubileum emlékére egy új iskolával ajándékozta meg a községet.

Napjainkban 226 (ebből 26 szerb) lakosával, két utcájával, elvágva a külvilágtól éli paraszti kultúráját. Keletről a Déli-Kárpátok legnyugatibb vonulata, egy kilométerre Románia és északról a Karas folyó határolja a falut. A hozzá legközelebb eső nagyobb település Straža (Temesőr), az aradi vértanú, Damjanich János szülőfaluja.

Az egytantermes iskolában a tanítás összevont, osztatlan tagozatban folyik magyar nyelven elsőtől negyedik osztályig, 10-13 tanulóval. Az ötödik osztályt

Temesőr, Damjanich János szülőfaluja (2003)

Karasjeszenőn (Jasenovo) folytatják, szerb nyelven. Iskolabusz jön értük minden reggel. Az öslakosok mindannyian hívő katolikus vallású emberek.

A lakosok száma a népszámlálási adatok szerint

1873-ban 72 házban 425 lakos (ekkor a legtöbb a lakosok száma)

1948-ban 368 lakos (57 fővel kevesebb, mint 75 évvel korábban)

1953-ban 414 lakos (az előzőhöz viszonyítva 46-al több)

1961-ben 408 lakos (nyolc év alatt mindössze 6-tal csökken)

1971-ben 334 lakos (tíz év alatt 74-gyel csökken)

1981-ben 306 lakos ebből 28 szerb

1991-ben 265 lakos ebből 33 szerb⁹⁵

2002-ben 226 lakos ebből 26 szerb⁹⁶

Az első világháborúban a nagybirtokot teljesen ki-fosztották, a Jámban lévő grófi kastélyt pedig felgyúj-

⁹³ Bodor A. 1974. 28.

⁹⁴ Paládi-Kovács A. 1973. 291-326. 1992. 265-375.

⁹⁵ Erős L. 1993. 456.

tották. Udvarszállást 1924-ben határ menti községnek nyilvánították.

A falvak új arculatát formáló erő (az állampolitika) a települések társadalomnéprajzára és gazdasági szerkezetére is rányomta bélyegét. A tízéves szerbiai háború (1990–2000), majd az ezt követő gazdasági szerkezetváltás **négy alapvető módosulást** eredményezett a falu életében.

Első következményként kell említeni a megváltozott **kulturális** sokszínűséget, melyet a szomszédos településekre történő más nemzetiségűek (menekültek) tömeges betelepülése eredményezett. A bevándorlás egyetlen települést sem került el, és mindenhol megbontotta a valaha létező agglomerációt. A vizsgált települések közül ez legjobban Udvarszállást érintette, ahol a lakosság a XX. század végéig szintiszta magyar települést tudhatott magáénak. Udvarszállás Krassószombat⁹⁷ tőszomszédságában terül el. A múltban egy kilométer hosszú szántóföld választotta el egymástól a két falut. A szerb kormány döntése alapján 1995-ben erre a szabad területre új lakóházak épültek állami költségen a menekültek részére. A „betelepülők” két hullámban érkeztek: 1991 és 1995 között a horvátországi szerbek, majd 1999-ben Koszovóról települtek északra szintén a szerbek.

Az új lakosok igencsak otthonosan mozogtak mindkét településen, s lassan terjeszkedni kezdtek. Az új házakba költöztetetteket fokozatosan követték rokonaik a távoli hegyvidékekről, akik már a megvásárolt üres házakba költöztek. Krassószombat esetében ez nem volt annyira szembeütő, mint Udvarszálláson, mert Krassószombat maga is telepes falu. Az 1945-ben elűzött németek helyére érkeztek kolonistaként a „lícsányok” (likai szerbek) és a hercegovinaiak.

A kulturális heterogenitás a vegyes házasságoknál kezdődött. Második következmény **a lakosság számának növekedése**, vagy legalábbis korábbi létszámának megtartása az új pólusok megjelenésével. A szocialista társadalmi rendszerben meghonosodott gazdasági szerkezet a rendszerváltást követően felbomlott, s az egykoron pontosan kijelölt támpontok (munkahelyek) eltűntek vagy megüresedtek. Helyükre más tevékenységek; bevándorló illetve felvásárló közösségek kerültek. Tehát a faluban és a hozzá tartozó legközelebbi környezetben új pólusok jelentek meg, amelyek egyelőre idegenek az ott élő magyarság számára.

Harmadik következmény a **demográfiai adatok sokszínűsége**. Napjainkban a magyarok részéről az elköltözés veszélye áll fenn. A továbbtanulás lehe-

tősége az 1970-es évektől hozzájuk is elért, ezt azonban csak a leánygyermeknél érvényesítették, természetesen volt kivétel is, amikor a fiúgyermek is tovább tanulhatott. A lányok Versec és Fehértemplom középiskoláiba irakoztak, s ott bentlakókká váltak. Népszerűek voltak az egészségügyi és a vegyészeti szakok, a tanítóképző román és szerb nyelven. Az ipari tanulók körében a fodrászat, a kozmetika és a fényképészet. Az udvarszállási lányok előtt kitarult a világ. Lassan megindult a műveltségi kiegyenlítődés a falusi és a városi lányok között. Az elzárkózottság lezárult. Fiatalságukat a városban töltötték. A többségi nyelv elsajátítása és a környezet lehetővé tette a másnyelvű közösségek kultúrájának „elvállalását”. Munkába álltak, legtöbbjük ott is ment férjhez, más nemzetiségű (a többségi nemzethez tartozó) férjket találtak maguknak, s csak vendégként térnek haza. A városi kultúra iránti nagyfokú nyitottság jellemzi napjainkban is a lányokat.

A fiúgyermekeket otthon fogták a szülők, ami a falu paraszti életviteléből fakadt. Ők művelték/művelik a földet, ami számukra természetes, hisz belenevelődtek. Mindezzel párhuzamosan magányosakká váltak, idővel az öreglegények szerepében találták magukat. 1995-ben a feketepiacnak köszönhetően megjelent az emberkereskedelem is. Ekkor a faluban 28 aggregény élt. Láthatlanból négyen vettek maguknak feleséget Macedóniából. Egy feleségért ötezer német márkát kellett fizetni. Ezek a házasságok azóta is szépen funkcionálnak. A feleségek a maguk módján megtanultak magyarul, gyermekeik a többi helybéli diákkal együtt negyedik osztályig magyar iskolába járnak.

Az életszínvonal emelkedése megváltoztatta a falu életritmusát. Lehetővé vált a gyorsabb közlekedés, a továbbtanulási lehetőségek is elérhetővé váltak. Addig mindannyian azonos munkát azonos időben vé-

Udvarbelső csipkés görével (2004)

⁹⁶ Mirnics K. 2003. 339.

⁹⁷ Krasószombatnak 200 lakosa van, ebből 11 magyar. 2002. évi népszámlálási adatok.

gezték, egyszerre keltek, egyszerre feküdtek, egyszerre jöttek össze az utcai kispadokon.⁹⁸ Ebből a közösségből kiszakadtak a lányok, a televízió megjelenése feledtette az „estéknénti kiüléseket, a kispadot”. Fellazultak az integrációs szálak.

Udvarbelső (első udvar) fafaragásos góréval (hambár) (2004)

A negyedik következmény az **életszínvonalbeli különbség**. Az új betelepülők és birtokfelvásárlók, akik Szerbiából érkeznek, a gazdag lakossági réteghez tartoznak. Szembetűnően nő az őslakosok és az új birtoktulajdonosok közötti anyagi természetű különbség. Mivel az újjgazdagok más nemzetiségűek (szerbek) az etnikai polarizáció is fokozódik. Az udvarszállásiak mentalitása – a helyhez kötött életmód – ellentétes az ezredforduló (2000) tájékán megjelent betolakodókéval. Az udvarszállásiak számára elképzelhetetlen volt, hogy száz kilométerre délebbre vásároljanak maguknak erdőt, házat vagy üdülőtelket. Pénzüket renoválásra, új ház építésére, a ház bővítésére, gépkocsi és mezőgazdasági gépek vásárlására gyűjtötték. Mivel a faluban kulturális rendezvény és szórakozási lehetőség nincs, az udvarszállásiak életformájához szorosan kötődött a nagyra méretezett kihasználatlan lakóház. Örömet, életcéljukat a házépítésben juttatták kifejezésre. A régi épületeket a 70-80-as években rendre lebontották és helyükre hatalmas, minden emberi energiát felemészítő otthont próbáltak építeni. Az értékrendet a külsőségekből formálták, elsősorban a lakberendezésben, a pedánságban, a kertek művelésében. Ehhez igazodtak a gyerekek is. Adott modellként öröklődött ez az életszemlélet. A mostani generáció tagjai is úgy látják, hogy a közösség szemében a ház, a berendezés, a kerítés számít értéknek.⁹⁹ A háborús évek következtében a vegetáló gazdasági élet miatt általában egy

szobában (többnyire a konyhában) élik az életüket. Takaros, pedáns házaikba a világot a televízió viszi be.

Napjainkban átalakulási folyamatát éli a falu. A szerb betelepülőkkel kapcsolatban egységes álláspontot képviselnek: „Ezt fölűrű irányítják! Mé nem mennek Banatska Subotícára, ott szerbek vannak, mégse ott vesznek házat” – magyarázzák az ott lakók. Etnikai elkülönülésük eddig senkit sem zavart, mert csak saját településükön jutott kifejezésre. Földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Termékeiket szombatonként a verseci piacon értékesítették. Háziipar a faluban nem alakult ki. Másfajta érvényesülésre nem törekedtek. A mezőgazdasági munkát nem érezték kényszernek, rájuk a kötelező nyolcosztályos iskola sem hatott különösebben, hiszen saját uraik voltak. A mezőgazdaságból eredő javaikat az állami szektor, a közeli termelőszövetkezetek felvásárolták. Így volt ez 2000-ig. Azóta az értékesítést is maguknak kell megoldani. A privatizáció többszörösen negatívan érinti őket. A tanyasi életformának megfelelő életmódot (még) nem vállalják fel, bár a vidék úthálózata közutodottan Dél-Bánátban a legrosszabb.

Az 1990 előtti évtizedekben az udvarszállási magyarság számára az etnikai identitás kifejezése, megnyilvánulási formája nyitott és lehetséges volt. Ez a nagy szabadság – amit kevés helyen tudtak élvezni a Vajdaságban – köszönhető volt a tömbmagyarságtól való nagy távolságnak, a homogén nemzetiségű közösségnek. Az útviszonyok sem tették lehetővé a település bármikori megközelítését, így a közösségi identitás fontos formái a nyilvános szférában kaphattak helyet, mint például az úrnapi körmenetben.¹⁰⁰

A nagypénteki kerepelés, a nagypénteki fürdés, a májusfaállítás, a Szent Iván-napi tűzugrás, a betlehemezés sohasem szorult a magánszférába, vagy pedig a közösségi nyilvánosság rejtett dimenziójába. Az 1945 utáni évtizedekben sem sokasodtak meg az állami vonatkozású rendezvények. A fizikai tér birtoklása a harmadik évezredig a birtokukban volt.

Kulturális élet az egyháztól függetlenül nem volt és ma sincs a faluban, így társadalmi élet sem folyik. Van viszont szatellit antenna majd minden házon, s a Duna Televízió adásait és az M2 műsorát rendszeresen nézik, figyelemmel kísérik. Ez az egyedüli kapocs a magyar világgal. Művelődési házuk rendelkezik olyan lehetőségekkel, amelyek kielégítenék bármilyen kulturális rendezvény cselekvéssorainak lebonyolítását, ám az iskolai műsorokon kívül művelődési program megszervezésére képtelen a falu. Alapképzetségük nem éri el azt a szintet, amely képessé tenné őket egy ünnepi műsor kidolgozására. Ismeretségük is hiányos

⁹⁸ Puskó G. 2002. 2-3.

⁹⁹ Enyedí Gy. 2001. 15.

előadóművészek tekintetében. A tömbmagyarságtól való nagy távolság miatt a költségek igen magasak lennének, az előadások bevétele nem fedné a kiadásokat, így maradnak a hagyományokhoz fűződő szokáscselekvések. Talán ezért is időtállóak és erősek. (A tanítónő is csak az elemi iskola alsó négy osztályát fejezte be magyar nyelven.) Udvarszállás kiöregedő falu, az otthon maradó néhány fiatal házaspár pedig átveszi az idősebbektől tanult régi formát, és igyekeznek azt változtatás nélkül gyakorolni.

Templomuk

A részleges iskolai oktatáson kívül a vallás képezi az anyanyelvi kontextust. Kulturális eseményeik az egyházhoz, a templomhoz fűződnek. Vallási életük a kifejezője etnikai identitásuknak. A településen belül kis létszámuk ellenére sem képeznek – egyelőre – kisebbséget. Mindennapos interakciójukban a településen belül anyanyelvüket használják. Bár a nyelvsziget terminológiát kritikusán, fenntartással fogadja a néprajz, ők mégis igazi nyelvszigetet képeznek a magyar nyelvterületen belül.¹⁰¹

Kilépve a falu határából nyelvet váltanak, mert sehol sem boldogulnak anyanyelvükön. Bizunk abban, hogy vallásuk különféleképpen és különböző mértékben alkalmas lesz az etnikai tartalmak megőrzésére (hordozására). Szeretnénk az udvarszállásiakat továbbra is úgy számon tartani, mint akik peremtáji, magyar nyelvszigeti helyzetükből adódóan mindmáig számtalan archaikus kulturális jelenség őrzői.¹⁰²

Az egyházközösség szervezettségi formája: Fehértemplom aktív leányegyháza. Mindig Fehértemplom egyházához tartozott. Az első templomot 1861-ben Nippenburgi Bissingen Ernő gróf, kegyúr építette téglából. A templom 78 négyzetméter nagyságú. Védőszentje Kisboldogasszony. A használatos liturgikus nyelv a magyar.

1848. március 25-től szeptember 8-ig helyben lakó káplánja volt a falunak. Ez az egyedüli időpont, amikor a településnek ott lakó lelki gondozója volt, ebből arra következtethetünk, hogy az 1835 körül telepített falu keresztény lelki gondozásban részesülhetett már a kezdetektől fogva. Feltételezhetően vallási életük gyakorlását imaházaknál tartották templomuk felszenteléséig.

A hívek száma a sematizmusok szerint¹⁰³:
1847 – 362, 1851 – 274, 1852 – 320, 1865 – 392, 1886

– 461, 1902 – 403, 1913 – 381, 1919 – 381, 1935 – 306.

**A régi templom,
amelyet ma kápolnának használnak (2002)**

Az 1936. évi adat már a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság idejéből származik, amikor a 306 hívóból 229 a magyar, 59 a cseh és 18 a német. 75% magyar, 25% más nemzetiségű.

Az összlakosság háromnegyede katolikus cseh és német nemzetiségű volt. A német lakosság elmenekült, a csehek pedig beolvadtak a magyarságba.

Udvarszállás telepítvényes falu, gróf Bissingen birtokán jött létre. Lakosainak száma a migráció függvényében állandóan változott. Két utcája közepén, derékszögben metszi egymást. Központját az útkeresz-

¹⁰⁰ Bodó J. 2001. 56-63.

¹⁰¹ Keményfi R. 2003. 19-23.

¹⁰² Szőke A. 2005. 108-119.

¹⁰³ Erős L. 1993. 455.

teződés határozza meg, ahogyan azt eredetileg a kegyúr kijelölte.

A közösség kultikus középpontja a templom, amely a konfiskálás során (1946-ban államosították az egyházi vagyont) elvesztette a hozzá tartozó területet: az udvart, a kertet és a hozzá tartozó objektumokat. 1941 előtt telekkönyvileg egy tulajdon képeztek a templom, az iskola és a mai művelődési- és közösségi ház. Az új Jugoszláviában 1945-től a templom jelentősége valamelyest gyöngült a közösségen belül, bár a hatalom ateista politikája igazából sohasem ért el erre az eldugott kis etnikai szigetre. Ebben az időben kulturális rendezvényeiket parancsra az iskola biztosította. Ma már úgy tekint rájuk a fehértemplomi és a karasjeszenői iskolaközpont, mint etnikai unikumra, és hagyja őket nemzeti sajátosságaikban elkülönülten tevékenykedni.

Buzgó szül. Bene Erzsébet kilenc évesen, 1951-ben, Udvarszálláson egy iskolai műsorban

Udvarszálláson az elvallástalanodás jelei nem tudtak felerősödni, sem gyökeret verni az elszigeteltség, a hatalom részéről tapasztalt nemtörődömség és egyéb okok miatt. A politikai szervezetek a két-háromszáz fős közösséget nem tartották tényezőnek. A pedagógus – legyen bárki is az –, egy idő után az in-

gerszegény környezetben és magányában elfásul. Így az állami ünnepek intenzitása is csökkent, s az oktatási intézmény szerepe a külsőségekben mind kevésbé jutott/jut kifejezésre. Ezek a tényezők csak segítették és segítik a templom minőségi szerepének kibontakozását.

1990-től már végérvényesen a templom az egyetlen olyan helyiség, ahol a közösségi élet kifejezésre juthatott. Bár szervezetszerűleg Udvarszállás Fehértemplom leányegyháza, s a lelkipásztornak is Fehértemplomról kellett volna ellátni a hívek lelki gondozását, mégis ezt a feladatot Gyuris László plébános látta el Versecről. A fehértemplomi plébános, Matanović Josip nem beszélt a magyar nyelvet, ezért belső megegyezés alapján ezt a feladatot 2004-ig mgr. Gyuris László vállalta magára. Ez idő tájt Gyuris atyához hét leányegyház tartozott, így havonta csak egy alkalommal tudott szentmisét bemutatni a hozzá tartozó templomokban.¹⁰⁴ Ezt az űrt pótolta a helybeli kántor, aki a szárazmisét rendszeresen megtartotta. Tekintélye a faluban mindenekfelett állt.

Hitoktatásra akkor került sor, amikor a plébános a faluban tartózkodott: temetés, gyászmise, szentmise, hétköznapra eső ünnepi alkalmakkor. Ilyenkor mindenki tudta, hogy a szakrális esemény befejeztével kezdődik a hittan.

Időközben új templom építésébe kezdett az egyház. A régi templom falai kezdtek vizesedni, a szigetelést már a szakemberek sem ajánlották, s a kis közösség is vágyott egy szép, korszerű templomra. Igazi szorgalmazója Horváth István, a pasztorális tanács elnöke volt. Huzsvár László megyéspüspökkel együttműködve 2003. május hetedikén, Gizella napján

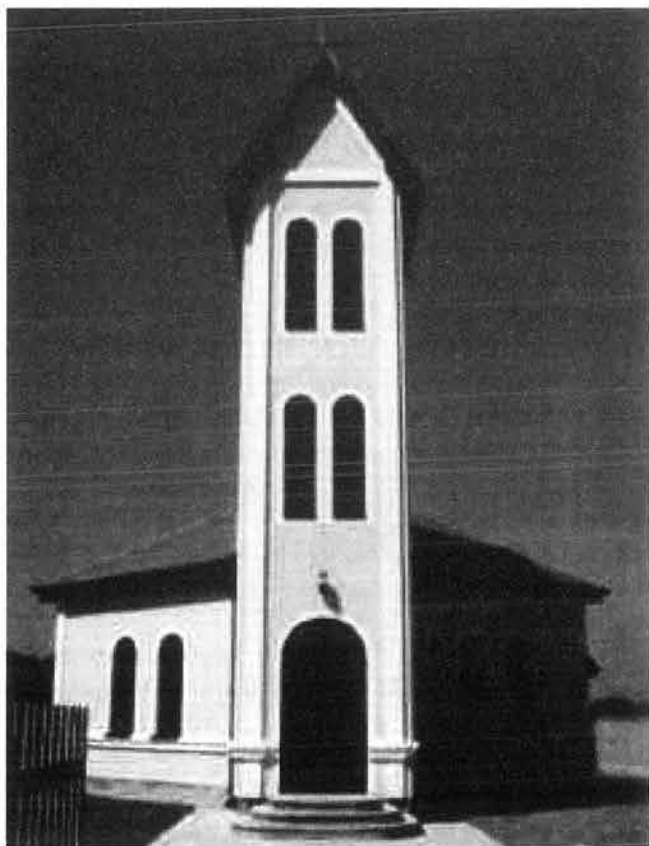
2003. május 7. Msgr. Huzsvár László megyéspüspök, Gyuris László plébános az alapkövetelési ceremónián. Horváth István lehelyezi az alapkövet

¹⁰⁴ Bármennyire is fontos lenne, hogy a leányegyházakban minden vasárnap legyen szentmise, az egyházi előírások ezt nem teszik lehetővé. Egy lelkipásztor három szentmisét mondhat egy vasárnap. Ezen felül lelkipásztori szempontból kimondottan káros. Kivétel a hétköznapokra eső ünnepek, ekkor növelheti a szentmisék számát.

megtörtént az ünnepélyes alapkövetétel. A hívek szerint azért ezen a napon, mert a templomgondnok

2003. május 7. Horváth Gizella első osztályos kislány tartja a Bibliát az alapkövetételkor

Az új Kisboldogasszony-templom (2005)

kislányát Gizellának hívják.

Új templomuk az e célra megvásárolt parasztház helyén épült fel a Nagybecskereki Egyházmegye támogatásával és a falu összefogásával. Pénzadomány formájában csekély összeggel tudta a lakosság támogatni az építkezést, ellenben terményben és saját munkájukkal segítették új templomuk felépítését. Az alapokat teljes egészében az udvarszállásiai ásták ki.

A tervrajz Magyarországról származott, Császár Fri-gyes magyarkanizsai mérnök pedig a helyi adottsá-gokhoz adaptálta. A mesterek Bácskából, Magyar-kanizsáról érkeztek és egy üres házban biztosítottak részükre elszállásolást. A falu gondoskodott a napi ebédéről, illetve a főtt ételről, megbeszélés szerint 8-10 főre főzött egy-egy család. Kivétel nélkül, mindenki kivette részét a mesterek ellátásában. A padok Vas-tag Miklós nagybecskereki asztalos mester műhe-lyében készültek. Az új Kisboldogasszony-templomot 2004. szeptember nyolcadikán szentelték fel. Az oltárkép Gályról, a templomból származik. A németek elűzése után a nagygályi templom kegytárgyait Len-ner Miklós prelátus mentette át Udvarszállásra, az or-gonával együtt. Az orgona időközben tönkrement, de az oltárkép a régi templom sekrestyéjében épen meg-maradt. Mielőtt az őt megillető helyre került volna, Huzsvár László püspök Versecen a múzeumban restauráltatta. Az oltárkép olajfestmény, Szűzanyát áb-rázolja, karján a kised Jézussal. Mérete: 130x230 cm. Alkotója ismeretlen, jobb sarkában csupán egy szó ol-vasható: Krepp.

Az oltárkendőket a püspök hozta Magyarorszá-g-ról.

Templomszentelés

A hívek a régi templom előtt gyülekeztek. Ha-rangszó kíséretében elindult a menet, melyet Horváth István, az egyházközség elnöke vezetett, kezében ma-gasra emelve az evangéliumos könyvet. Őt népví-seletbe (magyar ruhában) öltözött kislányok és fi-úcskák követték. Utánuk haladtak az egyházta-nácstagok, a papság, s végül a püspök atya. A kör-menet bevonult az új templomba. Msgr. Huzsvár László nagybecskereki megyés püspök, msgr. Matanović Josip tiszteletbeli esperes, nyugalmazott fehér-templomi plébános, Fiser János székelykevei espe-res-plébános, Gyuris László verseci plébános és Ki-rály Tibor fehértemplomi plébános. Az egyházfők kö-rülállták az oltárt, amelyen csupán egy tál víz és egy néhány szálból álló virágseprű volt. Király Tibor atya felolvasta a templomszentelési okiratot. Az ok-irat szövege:

„URUNK IRGALMAS JÓSÁGA megengedte, hogy a SZENT SZŰZ SZÜLETÉSÉNEK tiszteletére épült udvarszállási templom avatásáról (cum ritu be-nedictionis) rendelkezhessem, és Isten népe benne családotthonára leljen, naponta ünnepelhesse a golgotai áldozatnak a megjelenülését, amelyben az Úr Jézus mennyei Atyja iránti engedelmességéből éle-tét áldozta érettünk.

Alulírott székespüspök a Nagybecskereki helyi egy-ház főpásztoraként a templomavatás időpontjául

KIJELÖLŐM

2004. szeptember 5-ét, az évközi liturgikus idő 23. vasárnapját, azzal, hogy a megáldási szertartás délelőtt 11 órakor kezdődjék az Istentiszteletbeli Kongregáció által 1977-ben jóváhagyott szöveg szerint. A templom védőszentjéül a BOLDOGSÁGOS SZŰZ MÁRIÁT választom, emlékezve A SZENT SZŰZ SZÜLETÉSNAPJÁRA, amelynek ünnepe minden év szeptember 8-án van. E napot a templom búcsújául jelölöm.

A régi, 1861-ben épült eddigi templom Kisboldogasszony címnevét azonnali hatállyal megszüntetem, és az épületet ravatalozó templomnak rendelem HÉTFÁJDALMÚ SZENT SZŰZ címnévvel, azzal, hogy e mai naptól kezdődően az elhunytak ravatalozása és temetése benne, illetve belőle történjék.

Isten túlradó kegyelméért imádkozom, hogy az új templom egyben új lelkület kezdetét jelentse az udvarszállási híveknek a körében. Fűzze őket egygé a szeretet. Érződjék körükben az egymást megbecsülő jóindulat. Tegyék e nap örömét teljessé azzal, hogy felismerik egymásban a hittestvért. Alázatosak, szelídek és megbocsátók legyenek. Senki se keresse csak a maga javát, hanem a másét is. Ne okozzanak egymásnak fájdalmat hamissággal, hazudozással, egymás megrágalmazásával. Épüljenek inkább Isten élő templomává hívő magyar népünk megszentelődésére.

Főpásztori áldással:

A csupasz oltár mögött msgr. Huzsvár László püspök a templomszentelési szertartást mutatja be. 2004. szeptember 5.

Huzsvár László székespüspök¹⁰⁵

A plébános felkérésére a püspök szenteltvízzel behintette a falakat, majd az oltárt. A szentmise a szokásos szertartás szerint folytatódott, a Hiszekegyet követően a kántor a Mindenszentek litániáját énekelte. A püspök atya megtömjénezte az oltárt, a falakat, eközben a nővérek felöltöztették az eddig csupasz ol-

A templomszentelésen résztvevők az új templomról készült fényképet ajándékba kapták, melynek oltárkép (2005) hátoldalán a fenti szöveg olvasható. (balra) – A felöltöztetett oltár és a Szűzanyát ábrázoló oltárkép (jobbra)

tárt: oltárterítővel takarják le, rákerül a feszület, a gyermek, a virág, a kehely a paténával. A felajánlást követően a püspök atya megáldja és megtömjénezzi a Szűzanyát ábrázoló oltárképet.

Az új templom felszentelése előtt a püspökség Fehértemplomra (Bela Crkva) magyar papot helyezett Király Tibor atya személyében, aki ellátja a fehértemplomi plébániához tartozó leányegyházakat, így az udvarszállási hívek lelki gondozását is. A püspökségnek nem titkolt szándéka hitükben erősíteni a fehértemplomi egyházkerületben élő horvát és magyar katolikusokat. Király plébános aktív szerepet vállal az egyházi élet fellendítésében. Minden vasárnap 11.15-kor tartja a szentmisét, az ünnepnapokat is mindig megtartják. Hetente egyszer jár ki hitoktatást tartani, és legtöbbször misézik is ezen a napon. Szeretné, ha minél többen bekapcsolódnának a vallási életbe. Célja, hogy felvegye a kapcsolatot a többi szórványtelepüléssel és a többen élőkkel. A szomszédos falvakban és a Fehértemplomon élő cseh hívekkel is szeretné kialakítani a kapcsolattartást a közös katolikus hit által. Ezért is került most összetűzésbe az udvarszállási hívekkel. Király Tibor atya többnyire minden hétvégére szervez hívei számára záróoktatásokat, közös imádságot az egyházmegye területén, amelyekhez autóbust is biztosít. Az udvarszállásiak eddigi zárt vallási környezetüket megbontani látják. A két évtized alatt, amíg a verseci plébános látta el őket szolgálataival, hozzászórtak a passzív magatartásformához. A másik probléma a szombatonkénti verseci piac. Árucseré-forgalmukat csak ezen a napon tudják lebonyolítani, a vallási „kirándulások” pedig legtöbbször szombatra esnek.

¹⁰⁵ Hírvivő 2004. szept. 12. 5.

Napjainkban az egyház kilép a szűk keretből, teszi ezt Udvarszálláson is. Az ottani hívek ragaszkodnak új papjukhoz, csak hirtelen sokat kíván tőlük.

A falu életével kapcsolatban felsorolt decentralizációs folyamatok egyelőre nincsenek kihatással az udvarszállási vallásosságára. Lokális identitásuk erős, egyetlen belső intézmény létezik: a katolikus egyház. Vallási ünnepeiket szigorúan megtartják. Az elsőáldozás, a bérmálkozás a falu legnagyobb eseményének számít. 2005-ben hat elsőáldozó volt a faluban.

Az új templom és kerített udvara valóságosan is és jelképesen is körülhatárolja a megszentelt tereket. Újszerű építészeti stílusa kiemelkedik környezetéből. Ünnepek középpontjában az új épület szimbolikus tartalmával központi helyet foglal el a falu életében. A régi templomból halottas házat képeztek ki, középen a ravatalozóval. Ezért ezt az objektumot másra nem is használhatják.

Kulturális összetartozásukat a vallásnak köszönhetik.

Fejértelep – Šušara

„Most már oldalról is hoznak feleséget”

Fejértelep – a „szálloda” (2005)

„Itt nem szeretik a gyűttmenteket. Ez itt az alvidék, itt a szegényeket sohasem kérdezik. A faluból nem volt kivezető út, ha bejött az őszi eső, nem tudtunk kimenni a faluból egészen 1983-ig. Kicsi a falu, most már oldalról is hoznak feleséget, Romániából és Macedóniából. Régi szokásokról? Már csak a családban lo-csolkodnak. A rózsafűzért még végzik az idősek. Éven-

te 1-2 gyermek születik. Mária-lányok már nincsenek. Valamikor de szépek voltak. Nagyon mélyek a fádalmak az új háború miatt.”¹⁰⁶

Fejértelep létrejöttével, betelepítésével kapcsolatban megoszlanak a vélemények. Az 1959-ben Belgrádban kiadott hivatalos lap¹⁰⁷ az elnevezését illetően 1813-ig nyúlik vissza. PRAEDIREM SCHUCHARA néven szerepel mint lakatlan terület a térképeken. I. Ferenc (1792–1835) – aki a beköltözőknek újabb kedvezményeket ígért – a határörvidék és a Krassó-Szőrényi hegyvidék benépesítésére törekedett. A mai Alibunár, Antalfalva (Kovačica) és a pancsovai járás területén több új határőr községet is alapított.¹⁰⁸ „A hol a szerb és német nyelvterületek a krassói oláhság nyúlványaival találkoznak, a deliblári kincstári homokpuszta vízművekkel ellátott részére homoki szőlőműveléssel foglalkozó nagycsaládú alföldi kisémberek könnyen helyezhetők, eleinte állami szőlőtelepek munkásaiként is.”¹⁰⁹

1818 után megkezdtek Schuchara puszta határának erdősítését a futóhomok megkötése céljából. Az idők múlásával, a kutak és az erdei utak párhuzamos kiépítésével helyenként megkezdődött a szervezetlen szőlőtelepítési folyamat és a parcellához való kötődöttség ideiglenes kunyhók kiépítésével.¹¹⁰

Egészen 1896-ig Fejértelepet (akkor még Schuchara) úgy tekintették, mint egy szőlészeti telepet, szét-szört tanyákkal, szállásokkal.¹¹¹

1896-ban az akkori földművelésügyi miniszter, Fejérvári Géza báró terve alapján tervezett betelepítésre került sor és megalakult Fejértelep. Az új települést alapítójáról Fejértelepnek nevezték el. A környék lakossága a száraz homokbuckákra épült újfalat szívesebben jelölte a Szusara, Susara névvel.

Az 1894 évi V.t.c. rendelkezései alapján a dél-magyarországi telepítések nem külföldi, hanem főként Békés, Torontál és Temes vármegyei magyarcsaládokkal történtek. A Fejértelepre betelepülő magyar lakosság főként Torontál és Temes megyéből származott, ellenben nagyszámú sváb lakosság is érkezett a nagy német nyelvterület legkülönbözőbb részeiből.¹¹²

Minden új telepes falu felekezetre való tekintet nélkül imaházat is kapott, templomot csak később építettek a telepesek maguknak. Az imaházakban oltárt, szószéket, aranyozott kelyhet, keresztelő medencét,

¹⁰⁶ Alföldi Sándor (szül. 1913) adatközlő így jellemezte szülőfaluját.

¹⁰⁷ Sluzbeni glasnik Beograd (Hivatalos lap) 1959.

¹⁰⁸ Bodor A. 1914. 24.

¹⁰⁹ Bodor A. 1914. 61.

¹¹⁰ Kézirat. Beretka Sándor verseci helytörténész bocsátotta rendelkezésemre.

¹¹¹ Szerbül: Vinogradska kolonija vagy Vinogradsko naselje salaškog tipa.

¹¹² Buchmann K. 1936. 115.

keresztet, ostyasütő vasat, egyházi ruhákat és harangot is kapott minden új falu lakossága.¹¹³

A lakosság alakulása 1900-tól¹¹⁴: 1900 – 304, 1905 – 750, 1910 – 946, 1919 – 1016, 1931 – 1183 ekkor a legmagasabb, 1948 – 748, 1953 – 851, 1961 – 819, 1971 – 648, 1981 – 496 ebből 362 magyar, illetve a lakosság 72.10%, 1991 – 472 ebből 312 magyar, illetve a lakosság 66.10%, 2002 – 376 ebből 241 magyar, illetve a lakosság 64.10%.

Az utóbbi tíz évben (1991–2002) Fejértelep lakosainak száma 20.34%-kal csökkent.

Házakra leképezve 213 házban 376 fő lakik. Egy házra 1,7 fő jut, ami azt jelenti, hogy házanként átlagban még két személy sem él. A jelek szerint ezek az adatok drasztikus lakosságcsökkenést prognosztizálnak, illetve a település elöregedését jelentik. Nemzetiségekre lebontva a lakosság 1/3-t kitevő szerbek is számbelileg hasonló százalékban csökkentek, mint a magyarok. A korosztályt tekintve a magyarság átlagéletkora a más nemzetiségűekhez viszonyítva kb. öt évvel magasabb.

Az eredeti Šušara a telepítéskor öt kilométerre nyugatabbra terült el, azonban vízhiány miatt a lakosság keletebbre húzódott. Ósugarának ásott kútja, kápolnája és temetője volt. Lakosai németek, utcája két sor házból állott. A magyarok viskókban, vagy a föld felszíne alá ásott földkunyókban laktak. Vízhiány miatt a lakosság fokozatosan elköltözött a négy kilométerre beljebb fekvő (mai helyére) síkságra, ahol biztosítva volt a vezetékes ivóvízellátás. Újsusara házainak felépítésekor a gazdaságon belül elfoglalt státus érvényesült. A falu központjában németek építettek maguknak méreteiben is nagyobb, mutatósabb otthonot. A magyarság – melyben benne foglaltatik a cselédség is – a falu peremrészein telepedett meg. Napjainkban is még a német házakra jellemző kibic-ablakok tanúskodnak arról, hogy számottevő német lakosság élt a településen. A régi település 1945-ig létezett. Amikor a háború után a németeknek el kellett hagyniuk az országot, a házakat lerombolták és csak a kápolna maradt helyükben.

A lakosság zöme földművelésből, erdészetből és alkalmi munkából él. A kertészkedés kifizetődik, mert Belgrád és Pancsova közelsége biztosítja az áru maradéktalan értékesítését. Tavasztól őszig az erdő és a mező is kiegészítő pénzforrásul szolgál. Tavasszal családostul járják az erdőt, szedik az időszaknak megfelelő éppen vadon nyíló virágokat: februárban csokrokba (csomókba) kötik a hóvirágot, májusban a gyöngyvirágot, a mezőről begyűjtik az árvalányhaját,

a rezgőt, s a főváros virágüzletei nagyban felvásárolják tőlük.

A megélhetés másik fontos alapja a méhészet, amelyhez ugyancsak az erdő nyújt kiváló lehetőséget. A deliblátói méz messze földön híres. Délről, Szerbiából érkeznek a forgalmazók. Azt is ugyanúgy, mint a virágokat, nagyban felvásárolják.

Református temető (Fejértelep, 2006)

Német házak kibic-ablakokkal
Fejértelep főutcáján (2004)

Az országra jellemző múlt századi felvirágozás (1960–1990) lehetővé tette a legeltető állattartást. A falut övező legelők napjainkban is táplálékul szolgálnak a szarvasmarháknak és a juhoknak, de mindhiába, amikor értékesítésükre nincs mód. A jugoszláv állam felbomlásával ez a gazdasági ág is megszűnt. Az időssek emlékezetében erőteljesen élnek az 1970/1980-as évek, amikor 600–800 szarvasmarha ment ki reggelente a legelőkre. A kolompok zaja, s a gulyások osztorcsattogása hiányzik leginkább a település életéből.

¹¹³ Buchmann K. 1936. 74.

¹¹⁴ Az adatokat Beretka Sándor kéziratában szerepelnek, Belgrádi Statisztikai Hivatal adatai

Oktatás

1896-tól számítva nyolc évvel később, 1904-ben megnyílt az első állami magyar iskola, majd a rákövetkező negyedik évben – 1912 – felépült a német tannyelvű iskola is. A második világháború után a Jugoszláviában törvénybe lépő kötelező nyolc osztályos iskola elvégzése csak 1973-ban érvényesült Fejértelepen. Addig az öt osztály elvégzésére voltak adotak a körülmények. Teichmann Magdolna tanítónő, aki egyébként Bácskából került Dél-Bánatba, tanította az ötödik osztályos tanulókat is. 1973-ra Versecen felépült a kollégium, amelyben az önkormányzat szálást biztosított a környező települések magyar ajkú gyermekeinek, ezzel is segítve az anyanyelven történő tanulás kontinuitását. Ekkor még létezett Versecen magyar tannyelvű oktatás. A fejrtelepi tanulók tíz éven keresztül (1973–1983) Versecen bentlakók voltak. A hatodik, hetedik és nyolcadik osztályt Versecen végezték el. Hetente egy alkalommal utaztak haza. Télen havonta csak egyszer volt erre lehetőség. A gyerekek elszakítását a családtól nem minden szülő nézte jó szemmel, s nem is engedte gyermekét kollégiumba. Ezért van az, hogy napjainkban a felnőttek közül sokan csak az elemi iskola alsó négy osztályát végezték el.

A anyanyelv elhagyása, illetve a nyelvcsere folyamatát 1983-tól jegyezhetjük. Azok az emberek, akik magyar nyelven tanultak, ma is egymás között magyar nyelven társalognak, míg az utánuk következő generáció fokozatosan hagyja el anyanyelvét.

1983-ban megépült az aszfaltút Fejrtelep és Izbiste között, s ettől kezdve lehetőség nyílt a tanulók napi utaztatására. A szülők gyorsan feladták a kollégiumi bentlakást, éltek a lehetőséggel, hogy gyermekük együtt maradjon a családdal.

Az uljmai iskolaközpontban csak szerb nyelven folyik az oktatás, ezért a szülők fokozatosan átirányították gyermekeiket az első osztálytól a szerb nyelvű tagozatra. Susarán 2002-ben teljesen megszűnt a magyar nyelvű oktatás, amit maguk a szülők számolták fel gyermekeik „boldogulása érdekében”. A felső tagozatosokért minden reggel fél hétre jön az autóbusz és viszi őket a számukra idegen kulturális közegbe Uljmára és Izbistére.

Az oktatás intézményrendszere megkerülhetetlen témakör a fejrtelepi lakosok vallásosságát illetően. Mivel a településnek önálló plébániája sohasem volt, leányegyházként oldalági ellátásban részesült, az iskola szerepe hatványozottabban élt az emberekben. A második világháborút követő ateista szemléletmód erős táptalajra talált a hívek számában amúgy is meggyengült faluban. Az új eszmevilág fejlesztésében kiemelkedő szerepük volt a tanügyi dolgozóknak. A né-

Az uljmai Branko Radičević Iskola fejrtelepi tanulói az iskolánapi fellépésen (2003. márc. 25.)

Stafétavárás 1977-ben. A háttérben Tito fényképe, a jugoszláv zászló, előtérben a fellépők magyar ruhában

met tannyelvű iskola megszűnésével az állami iskolában két állandó tanító volt alkalmazva. A kéttantermes iskolaépület az uljmai (Homokszil) Branko Radičević Elemi Iskola igazgatóságához tartozik. Az egyik tanteremben együtt tanul az első és a harmadik, a másik tanteremben a második és a negyedik osztály.

Az egyházon kívül eső bármilyen eseménynek – művelődésnek, állami ünnepnek – a megvalósítója a két osztálytanító.

Fejértelep a betelepítések legfiatalabb csoportjába tartozik. A faluközösséggé szerveződés folyamata is igen gyorsan bekövetkezett, attól függetlenül, hogy lakosai a németeken kívül a Vajdaság különböző részeiről verődtek össze: Doroszlóról, Torontálvásárhelyről, Ürményházáról, Székelykevéről, Györgyházáról, Nagygájról. A település fennállása óta eltelt egy évszázad elmúltával spontán nyelvcsere és identitászavar van kialakulóban. Az identitáskategóriák elváltak természetes alapjuktól.¹¹⁵ A modern identitás szubjektíven konstruált, az identitásválság mögött idegenség rejlik. Mivel mindannyian gyökérteleként kezdték életüket, számukra nem volt ismert a közeli települések és a származási helyük társadalmára jellemző alá- és fölérendelt szerep. Hiányoztak azok az individuumok, akik magasabb szintű tudásukkal irányították volna a telepeseket. A kommunista rendszer gondoskodott a vezéregyéniségek megjelenítéséről, de ezeket nem vették komolyan. Tekintélyt, elismerést a mindenkori tanítók tudtak csak kivívni maguknak. Így alakulhatott ki, hogy a falu életét szervező, irányító személyek azzal, hogy az államnyelv tökéletes elsajátítása mellett szálltak síkra, hagyomány nélkülivé tették a fiatalokat. Az Uljmárol visszakerült fiatalok más nemzet kultúráját sajátítják el, s szülőfalujukban negatívan viszonyulnak őseik szokásvilágához, vallásosságához. A mai magyar fiatalok (7 éves kortól 20 éves korig) csak az iskolai oktatás nyelvén kommunikálnak egymással, anyanyelvüket nem használják.

A Szent László-templom

Vallásukat tekintve többnyire katolikusok, de jelentős a reformátusok és a nazarénusok jelenléte is. A katolikus hívek 1955-ig továbbra is a falu régi helyén lévő kápolnába jártak, közben a nagy távolság miatt a falu iskolatermében kezdtek szentmiséket tartani. Az iskola előtt emeltek haranglábat, róla hívogatták a harangok a híveket.¹¹⁶ Egészen 1962-ig ideiglenesen több magánházban miséztek. Ekkor a hívő közösség az egyházi hatóság támogatásával megvásárolta Pajor István családi házat és három szobájából imaházat képeztek ki. Közben az 1896-ban épült ósugarai magányos kápolnát 1987 telén fölgújították.

1955-től a kápolna leégéséig a templom védőszentjének napján, Kisboldogasszonykor, szeptem-

A fejértelepi Szent László-templom (2004)

ber nyolcadikán a hívek – évente egy alkalommal – ellátogattak a régi kápolnához.

1988-ban a bányászati részeken helyi egyháza élére új főpásztort nevezett ki a szentszék msgr. Huzsvár László személyében, aki 1990-ben templomépítésbe kezdett. Azzal a szándékkal indította be a munkálatokat, hogy ne csak a fejértelepi hívek, hanem az egész püspökség hasznát lássa a felemelésre kerülő épületeknek. A következő év 1991. április 18-án végbement az alapköletétel szertartása. „Olyan lelkipásztorkodási központunk legyen, ahol kisebb csoportokban rendszeresen lelki napot tarthassanak híveink.” – mondta ünnepi beszédében Huzsvár László püspök.

A lelkipásztorkodási központ az Árpád-házi Szent László-templomban (Patai László alkotása)

Az Árpád-házi Szent László tiszteletére épült lelkipásztorkodási központ templomának a felavatására 1994. június 27-én került sor.

Az oltárképet Patai László budapesti művész festette. Szent Lászlót ábrázolja, amint vizet fakaszt a

¹¹⁵ Bódi J. 2002. 23-27.

¹¹⁶ Emléklap-Šušara 1994. Kiadja: Biskupski ordinarijat Zrenjanin. Odgovara msgr. Huzsvar Laslo, biskup. Zrenjanin. Trg Slobode 8.

sziklából. Tárgyi anyag az ósugarai templomból kevés maradt fenn. A Szent Imre herceget és a Szent Gellért püspököt ábrázoló szobrok Dalmáciából kerültek Ósugarára az első világháború idején. Az adatközlők elmondása szerint egy katonatiszt mentette meg őket a tűzvésztől és hozta el Bánátba. Feltevések szerint a katonatiszt osztrák származású volt, s a fejrtelepi németekhez rokon kapcsolat fűzte.

Szent Imre herceg szobra

Szent Gellért püspök szobra

Fejrtelep Kubin (Kevevára, Kovin) aktív leányegyháza. A Déli esperesi kerülethez tartozik. A hívőközösség lelkipásztorkodási adatai: a hívőközösség maroknyi, valamivel több mint 300 tagot számlál. Egészen csekély a létszáma az ortodox híveknek. Az itteni hívek mindig leányházat képeztek, oldalági ellátásban részesültek: Keveváráról 1913, Károlyfalváról 1935, Fehértemplomról 1946, a nyolcvanas években Versecről is, majd 1990-től a lelkipásztori teendőket Fiser János esperes-plébános látja el Székelykevérről. Kéthetente, vasárnap délutánonként tart szentmisét, nyári időszakban délután négy órától, télen háromtól. A közösségnek hiányzik a lelkipásztor állandó jelenléte. A településnek sohasem volt állandó lelkipásztora. Mindig oldalágról látták el. Az új lelkipásztori központ sem úgy épült, hogy ott plébánia működhetne.

A vasárnapi szentmiséken húszan-harmincan vesznek részt, a lakosság 10%-a. Ünnepeken más a helyzet. Akkor megduplázódik ez a szám. Ugyanakkor a kisszámú résztvevőtől függetlenül a lakosok

büszkék templomukra, különösen a nyári lelki szemináriumok idején, amikor sokan látogatnak el hozzájuk.

A vallási közönyösség fokozatosan alakult ki. Ebben több tényező kölcsönhatása játszott közre, így például a templomnak mint szakrális helynek hiánya, a lelkipásztorok nélkülözése, de szerepet játszott a kommunista eszmerendszer is. Ez utóbbi megerősödésének egyik oka a település elszigeteltsége a magyarságtól, ugyanakkor nagyfokú nyitottsága a szerbtség felé.¹¹⁷ A templom és az imaház helyszíneinek változása sem tette lehetővé, hogy kialakuljon a közösségi élet szakralizált csomópontja.¹¹⁸ Köreikben nem ismeretes a templomi ülésrend. Vallásosságuk megnyilvánulási jegyei nem különösen jutnak kifejezésre. Katolikus lakosairól nem mondhatjuk el, hogy mélyen vallásosak lennének. Szentképi ábrázolások a házbelsőben nem gyakoriak. A magánáhitat szentképeinek őrzése, elhelyezése az imakönyvekben csak a nagyon időseknél fordul elő. Az úrnapi szentelt virág mint bajelhárító mágikus erő csak néhány házban ismeretes.

A betlehemezésnek az 1950-es évekig volt hagyománya. A németység elűzésével és a szocializmus erősödésével ez is meggyengült, s az 1960-as évek-re végleg eltűnt.

A római katolikusok hitéletében a templomhoz fűződő vallásgyakorlat mellett pap hiányában kevés szerepe volt a magánáhitatnak. Azokon a vasárnapokon, amikor nincs jelen a plébános, úgynevezett szárazmisét tartanak, de ilyenkor mindössze 5-6 hívő veszi a fáradságot, hogy elmenjen a templomba.

Ünnepekre készülődve összefognak a hívek, hogy kitakarítsák a templomot. Azok is részt vesznek a takarításban, akik nem járnak templomba, vagy más nemzetiségűek. A más felekezethez tartozók (reformátusok, nazarénusok) természetesen nincsenek jelen az ilyen jellegű megmozdulásokon, de a más nemzetiségűek, főként a vegyes házasságok révén Fejrtelepre került fiatalasszonyok szívesen segítenek a templom és a lelkipásztorkodási központ minden helyiségének takarításában. Munkaakciót szerveznek Szent László-napra, Kisboldogasszony napjára és karácsonyra. Tíz-tizenötven jönnek össze, s ami különös, „a munkaakció résztvevői” kevés kivételtől eltekintve nem templomba járó emberek, mégis úgy érzik, a templom a közösségé, és annak megőrzésében mindenkinek szerepet kell vállalnia. Az oltárterítő, a miseruha és minden egyéb kellék, mely másra és vasalásra szorul, Csula Veronka feladata. E szakrális tárgyak gondozását ő vállalta magára. A templom díszítése is az ő feladata, de virágado-

¹¹⁷ A deliblátói erdő területe 30 000 hektár. Vadgazdasága fejlett. Ide járnak a belgrádi, pancsovai politikusok, állami intézmények vezetői vadászni. Itt építettek maguknak vikendházakat. Az állami ünnepeket rendszeresen és napjainkban is Fejrtelepen tartják. Ilyenkor az ő látogatásukhoz igazodott az iskolai ünnepi műsor.

¹¹⁸ Bartha E. 1992. 40.

mánnyal bárki szívesen segíti aktivitását. Szombat délutánonként begyűjti a virágokat a templom sekrestyéjébe. Megfigyelhető, hogy a vallásukat nem gyakorló emberek szorgalmasan (rendszeresen) adnak virágot a templom díszítésére. Szilágyi László templomgondnok s egyházi felelős tölti be a harangozó, a kántor, a karbantartó, a szervező, az eseményekről számot vezető egyén szerepét.

Az 1970-es évekig a szülők tudták befolyásolni a fiatalságot, azonban ennek fellazulásával elmaradt a templomból a Mária-lányok szerepe, a betlehemezés és lassan a szentmisén való megjelenés is.

A faluból kivezető utak mentén mindössze egy út menti kereszt található, Károlyfalva felé, közel a falu széléhez az ún. Bádokrisztus-kereszt. A múltban ezen az úton mentek a verseci búcsúra keresztalijjal (szept. 14.), s a kereszt előtt meghajtották a lobogókat.

Az esztendő napjaihoz fűződő vallásos tartalmú szokások közül a karácsony és a húsvét jelenti hitéletük otthoni, családban történő gyakorlását.

A református egyházközösség Fejértelepen

A legdélibb európai református szórvány. Isteniszteletet minden második vasárnap délután tartanak fél 2 órakor. Nyáron este 7 órakor. Gondozó lelki-

A fejértelepi református gyülekezet imaháza
(2003)

pásztor Halász Béla, aki Hertelendyfalváról látja el szolgálatával a kis közösséget. Gondnokuk ifj. Alföldi Sándor.

1969-ben híveiknek száma 110, akik főleg Torontóvárosról, részben Magyaritébéről kerültek ide 1915 körül. Kedves kis imaházuk 1994-ben épült. Ekkor még minden vasárnap tartottak istentiszteletet a mintegy 60 tagot számláló szórványgyülekezetben. Tíz évvel később, 2004-ben 20-25 fő látogatta a kéthetente tartott istentiszteleteket.

Nazarénusok

A szabadegyházi közösségek megjelenéséről nincsenek pontos adataink. Fejértelepre a környező településekről hozták magukkal vallásukat. Legtöbben a szabadegyházi közösségek baptista családjából származó nazarénusok voltak. Tagjai általában egyszerűen csak „hívőknek” nevezik magukat. Hittanilag a protestáns evangéliumi kereszténység anabaptista ágának ultra-konzervatív fundamentalista irányzatába lehet őket sorolni. Történelmük során a kor marginális vallásszabadságának és saját elhatároló világnézetüknek köszönhetően, csaknem folyamatosan a társadalom szélén éltek.¹¹⁹

Hogy mikor és hogyan alakult a vajdasági gyülekezet, bizonytalan adatok állnak a kutatók rendelkezésére. Történetük az 1830-as években indult. Bölcsője Svájc volt. Alapítója Fröhlich Sámuel Heinrich (1803-1857). A magyarországi nazarénusok történetét Eötvös Károly nyomán és saját kutatásai alapján Kardos László vallásszociológus és Szigeti Jenő, adventista lelkész-teológus dolgozták fel az 1988-ban kiadott Boldog emberek közössége c. könyvükben.

Az 1857-es népszámlálás alkalmával a Bánságban 3-an vallották magukat a nazarénusokhoz tartozónak. Első nagyobb gyülekezetüket Bács megyében, Pacséron alapították. Az 1870-es években már Bácskát tartották a nazarénusok legfontosabb központjának. Az új hitet a nagykikindai illetőségű Hackel Ferenc hozta Budapestről 1851-ben. A református gyülekezet iratai szerint 1854 tavaszán indulhatott útjára pacséri Kalmár István missziós tevékenysége. Innen, mint központból terjedt Ómoravicára, majd nagyobb körben Hegyesre, Feketicsre, Bajára, Kulára, Óbecsére, Moholyra, Péterréverre, Szabadkára, Tiszaföldvárra és Újvidékre. Terjeszkedésüket az egyházak egyre aggasztóbbnak látták, ezért 1887 júniusában Czrepaján, Torontó megyében egy papi értekezletet tartottak, melyen több református és evangélikus lelkész mellett görögkeletiek, sőt egy római katolikus lelkész is meg-

¹¹⁹ Nevüket az Újszövetségben is megemlítték, Nazamusoktól (ami Istennek szentelt, szent életet élő, szent embert jelent) (Máté 2:23. ap. csel. 24:5) származtatják, mely a Názáret szóval együtt a Héber Netzer (magyarul: ág) (mint szőlővessző) szógyökből ered.

jelent. A tanácskozás célja az volt, hogyan megakadályozni a nazarénusok „szaporodását”. A lelkészek között ott találjuk a lajosfalvi (Padina, napjainkban is komoly helyet foglal el a nazarénus egyházban) lelkészt, a pancsovait, szinte már Bánát minden településén jelen vannak.¹²⁰

Puritán életszokásaikat továbbra is megőrizték. A többnemzetiségű településeken a szabadegyházi közösségek bensőséges kapcsolatot alakítottak ki szomszédjaikkal, de a tágabb lakóközösséggel is. A többség egyszerűen csak hívőknek, vagy másvallásúaknak nevezi őket. Számuk rohamosan csökken. Gyermekeik, utódaik kevés kivétellel nem követik szüleik hitvallását.

Ma mintegy 6-7 aktív felnőtt nazarénus él Fejértelenen, családtagjaikra gyakorolt aktív hatásuk alapján ez a szám 20-ra kerekíthető.¹²¹

„Az új egyházak nemcsak Isten és ember között munkálták a békét, hanem a különböző nemzetiségek között is...” – Szeberényi Lajos Zsigmond 1888-ban írja a bácskai nazarénusokról – „A nacionalizmus, mely a soknyelvű Bácskában a forradalom után itt és ott fellobbant, minden erejét elvesztette a nazarénusoknál. Aki közéjük lépett és megkeresztelkedett, az feltétlenül testvér lett, tekintet nélkül a nyelvi különbözősége.”¹²²

Az újprotestáns egyházak fennmaradása, gyakori lélekszámváltozásai nem csupán a háború okozta következményekre vezethető vissza. Ennek a térségnek a lakosai nemzetiségüktől és gazdasági okoktól függően állandó lelki válságban szenvednek. Sok esetben pusztán az egymás mellett élés formáját keresik a nacionalizmus feszültségében és találnak menedékhelyet a szabadegyházak valamelyikében.

Tagjaik egyszerű emberek, akik a puritán vallássosság örököséiként élnek meg hitüket.

A világháború után több mint harmincan voltak. Az interjúalanyok elmondása szerint a legtöbb esetben szüleik hozták magukkal hitüket. Egy 1932-ben született nazarénus édesapja Ürményházáról, az édesanyja Istvánvölgyéről (Hajducica) származott.¹²³ Ősei is nazarénusok voltak. Testvérei szétszóródtak Bánát különböző településein. Gyermekeik megszakították a vallási öröklődés kontinuitását. A nazarénus életvitelben rejlő puritán szokásokat már nem vállalják fel az utódok. Tanaik összegzése: *Fölkarolják azt, aki rászorul; Itt csak a földi szépségnek élnek és az örök élet nincs keresve.*

Saját gyülekezetük van egy magánházban. A tagok takarítanak. Minden vasárnap és csütörtökön 9-11 és 15-16.30 órakor együtt olvassák a bibliát saját magyarázatukban. Tanítójuk Zentáról (Bácska) minden hónapban egy alkalommal meglátogatja őket. Központi otthonuk Padinán van. Itt épült fel a hitgyülekezet otthona amerikai segítséggel.¹²⁴ Magyarországi előadókat is fogadnak, olyankor mindenki önköltségen utazik a találkozóra.

Különböző hitvallású házastársak esetében a túlélő szokásai szerint temetik el az elhunyt házastársat. Ezt a nazarénusok nagyon egyszerűen indokolják: *„Mert én ott akarok lenni a temetésen. Ha katolikus temetés van, vagy bármilyen, akkor én nem lehetek ott a házastársam temetésén. Ha én haltam volna meg előbb, akkor ő döntötte volna el, mely hit szerint temet el.”*

TEMESVAJKÓC

„Más vót azelőtt a nép. Szegény vót, de a lelkük gazdagabb vót.”

**Temesvajkóciak
a XV. Gyöngyösbokrétán 1978-ban**

Versectől egy karnyújtásnyira, múlt és jövő között őrlődik lassan Temesvajkóc. A Deliblati-homokpuszta csücskében heterogén etnika környezetben élnek még magyarok. A környéken, Temesvajkóc vonzáskörében a XIX. században több magyar nagybirtokost tartottak számon.

Temesvajkócról a történelmi vonatkozású magyar szakirodalomban kevés adatot lel az érdeklődő. Ennek feltételezhetően egy oka lehet az, hogy a XX. századig magyar családok alig lakták ezt a települést. Csak az 1894 évi V. t.c. rendelkezései alapján következtek be változások, s a dél-magyarországi be-

¹²⁰ Ahol az adatok származási helye nincs feltüntetve, azok a *Boldog emberek közössége* című könyvből származnak (1988)

¹²¹ Szigeti J. 2000. 296.

¹²² Szigeti J. 1998. 357-360.

¹²³ Az adatközlő kérte nevének eltitkolását.

¹²⁴ Padina település Antalfalva községhez tartozik, közel Torontálvásárhelyhez. Magyar neve: Nagylajosfalva, Lajosfalva. Lakosainak száma: 6367, ebből 7 magyar.

telepítések ettől kezdve már nem külföldi, hanem magyar családokkal történtek.

A magyarságnak a terjeszkedése Dél-Magyarországon csekélyebb mértékű volt, mint például Észak-Bánátban. E (nem) terjeszkedésnek is főként gazdasági okai voltak.¹²⁵

Az írásos emlékek először 1597-ben tesznek említést róla Vlajkoc néven, mint Sibijski kenéz tulajdona. Százhusz évvel később (1717-ben) már Vlajkovic néven szerepel 22 házzal, aminek lakosai szerbek. A szerb nyelvű monográfiák kiemelten szomorú hangnemben tüntetik fel ezt az évszámot, minthogy „ez az az év, amikor Vlajkovic (Temesvajkóc) teljes mértékben osztrák fennhatóság alá került.”¹²⁶

1800-ra lakosainak többsége román.

1809-ben a románok felépítik első templomukat.

1832-ből a következő felekezeti hovatartozásról állnak rendelkezésünkre adatok: 1252 pravoszláv, 2 katolikus, 3 zsidó.

A történelem során többször is cserélődtek a település tulajdonosai. 1829-ben Bethlen Imre kapja ajándékba a császárságtól Ilka pusztát, majd 1845-ben a temesvajkóci határ egyharmadát Mocsonyi János gróf kapja.

Az 1848-as szabadságharc mélyen érinti Temesvajkóc lakóit. Ekkor már (1848) 1375 pravoszláv lakosa van, 6 katolikus és 9 zsidó. A szerb nyelvű monográfia a szabadságharcosokat felkelőknek említi, s a szerb lakosság ezt úgy is éli meg, akik elől menekülniük kell. Mielőtt a szerb lakosság teljesen elhagyná Temesvajkócot, az osztrák katonaság Versecről segítséget nyújt a szerbeknek és kemény harcok árán leverik a „lázadókat” és visszafoglalják Vajkócot.

1859-ben gróf Mocsonyi György a falu központjában felépítette a környék legszebb kastélyát, amely Bissingen-kastély néven vált közismertté.¹²⁷ A kastélynak kétezer kötetes könyvtára volt és a kastély körül arborétumot alakítottak ki.¹²⁸

1872 fontos dátum a pravoszlávok életében, a szerbek vallásilag elkülönülnek a románoktól és rá egy évre, 1873-ban felépítik a saját (szerb) templomukat. Az évszázadok folyamán mind jobban megerősödő román és szerb értelmiségi osztály fokozottan vált a magyar állameszme ellenségévé, s vált egyúttal a magyar államtól való elszakadás előkészítőjévé.

1894-ben vasútállomást kap a falu, amely elérhetővé teszi a Versec-Kevevára (Kovin) útvonalat.

A temesvajkóci Bissingen-kastély eredeti állapotában (2003)

Lakosai számának növekedése a XIX. század végén, a XX. század elején és a katolikus hívek száma a sematizmusok szerint:

1869 – 1484 – 10 katolikus, 1880 – 1354 – 84 katolikus, 1890 – 1532 – 66 katolikus, 1900 – 1590 – 202 katolikus, 1910 – 1650 – nincs adat, csupán ennyit tudunk: ebből 273 magyar, 1919 – 313 katolikus, 1935 – 243 katolikus (ebből 220 magyar és 23 német), 1983 – 280 katolikus, 1991 – 1328 – 267 magyar, 2002 – 1178 – 182 magyar.

A délvidéki románság elszakadó törekvésének hatatos támogatója volt különösen az erdélyi görögkeleti román egyház, de előmozdították ezt az erdélyi román pénzüzetek is, míg a hazai szerb elkülönülő törekvések a gazdag karlócai ortodox szerb pátriárka pártfogását élvezték. Így a temesvajkóci szerbek is és románok is ezekre a szervezetekre támaszkodva külön gazdasági és kulturális gazdasági tevékenységet fejthettek ki.

1900-tól a román és szerb nyelvű ortodox egyházak olyan kiterjedt autonómiával és olyan hatalmas birtoktestekkel rendelkeztek, hogy önálló nemzetpolitikai működésüket függetlenül gyakorolhatták a magyar államban. Saját nép- és középiskoláik, tanítóképző intézeteik voltak, s ezért meg tudták erősíteni a nem magyar kultúrát.¹²⁹

„1919. január 10-én a szerb katonaság felszabaddítsa Temesvajkócot a megszálló osztrák-magyar uralom alól.”¹³⁰

A grófi tulajdonban lévő földbirtokok megműveléséhez béreseket és cselédeket Magyarország északi területéről biztosítottak a tulajdonosok. A szolgálak

¹²⁵ Buchmann K. 1936. 115.

¹²⁶ Kolarski B. 1988. 24.

¹²⁷ Mocsonyi Georgina grófnő feleségül veszi gróf Bissingen-Nippenburg Ernő. 1888-ban Georgina megörökli a kastélyt, de ekkor már mint Georgina Bissingen-Nippenburg. Innen a kastély közismertté vált neve.

¹²⁸ Egyedül itt található a Vajdaságban az Amerikában honos mocsártuja és különböző mocsárciprusok.

¹²⁹ Szekfü Gy. 1988. 197.

¹³⁰ Kolarski B. 1988. 27.

többsége a magyar nemzetiségből került ki. Egy-egy grófi birtokon 40-50 család dolgozott. (Három nagyobb grófi birtokról tudunk: Bethlen, Bissingen és Jeszenszky). Fizetésüket, munkabérüket terményben kapták.

Egy család évi fejadagja a családtagok számától függetlenül így alakult: 1 400 kg búza, 400 kg kukorica, 32 kg szalonna, 1/2 hold földterület kertnek, 1 1/2 hold szántóföld lakás (istálló) és tűzrevaló.

Temesvajkóc lakosainak nemzetiségi összetétele a XX. század második felében¹³¹

1953 – 1830 lakos

1961 – 1855 lakos (itt a legmagasabb)

összetétele: 742 román, 657 szerb, 364 magyar, 80 szlovák, 12 egyéb

1971 – 1522 lakos

1981 – 1355 lakos

összetétele: 485 román, 535 szerb, 299 magyar, 36 egyéb (a népszaporulat a románoknál a legkisebb)

Húsz év alatt (1961-1981) a szerbség 122 lélekszámmal, azaz 23%-kal csökkent, a románság 257 lélekszámmal, 35%-kal csökkent, a magyarság 65 lélekszámmal, 17%-kal csökkent.

1991 – 1328 lakos ebből 267 a magyar

2002 – 1178 lakos ebből 182 a magyar

Tíz év alatt (1991–2002) 32%-kal csökkent a magyarok száma.

„Az anyakönyvi bejegyzés szerint utoljára 1920-ban tartottak Temesvajkócon főúri esküvőt. Gróf Bissingen Ernő harmincöt éves Rudolf fia és a huszonhárom éves gróf Mocsony Mária Livia kötött házasságot a trianoni határok életbe lépése előtt. A házassági anyakönyvben aláírásával tanúként szerepel az écskai Palaviciny Antal őgróf és a zombolyai Csekonics Sándor gróf.¹³² Egyébként 2004-ben tíz, 2005-ben hét házasság kötött, de egyik sem magyarok között.

Oktatás és kultúra

Minden nemzetnek a saját fejlődési korszaka ismert. A szerbek és a románok korábban települtek erre a vidékre a török hódoltság után, mint a magyarok. Ezért fennmaradt tárgyi és írásos emlékeik is régebbiek, mint a magyaroké, akikről köztudott, hogy jóval később történt újratelepedésük Temesvajkóca.

Az egyházi (pravoszláv) adatok szerint 1746-ban már létezett iskola a szerb ajkú gyerekek részére. Az első szerb iskolai épület 1872-ben épült. 1918-ig a tanítás csak szerb nyelven folyt, de kötelező volt a magyar nyelvet is oktatni, írni, olvasni magyar nyelven mindenkinek tudnia kellett. A román nemzetiségű gye-

rekek 1870-től részesültek iskolai oktatásban az egyház keretein belül.

A magyarok a grófi birtokokon éltek, az első iskola (osztály) is a Nagyrétben volt (u Velikom ritu), gróf Jeszenszky Béla birtokán. Az első tanító Libor József, később Petrovity Sándor. A felszabadulás után (1945) a magyar családok beköltöztek a faluba és az iskola is áttevődött a faluba. Itt az első tanító: Baricsek György, 1948-tól pedig Szkokin Erzsébet egészen nyugdíjba vonulásáig, 1980-ig. (Őt napjainkban is emlegetik). 1953-tól közös épületbe járt mindhárom nemzet diákja.

A szerb iskolát „Branko Radičević”-nek nevezték, a román tannyelvűt „Progresul”, a magyar közösség pedig a Petőfi Sándor nevet vette fel.

Döme Vera magyar ruhában egy iskolai ünnepség alkalmával 1970-ben (Temesvajkóc)

Templomuk

Az egyházközség szervezetségi formája: Versec aktív leányegyháza a Déli esperesi kerületben. Min-

¹³¹ Az adatok Borivoj Kolarskitól származnak.

¹³² Kovács Nándor, 2005. 11.16. Hét Nap

dig Versechez tartozott. A liturgikus nyelve a magyar. Buzgó hívek hírében álltak, akik gyalog jártak be szentmisére Versecre, 10 km távolságra. Körülbelül tizenöt éven át a román görögkeleti templomban misézett a Versecről kiszálló lelkész, az egyházi előjárók szóbeli kölcsönös beleegyezésével mindaddig, míg saját templomuk fel nem épült.¹³³

Új templomukat 1996-ban szentelték fel: Árpád-házi Szent Margit. Templombúcsú: január 18. Azoltárkép Árpád-házi Szent Margitot ábrázolja, mint a szegények és a betegek pártfogóját. A kép mérete 145 x 95 cm.

Útmenti kereszt és más katolikus szakrális emlék nem található a faluban. Ortodox emlékoszlop is csak egy áll a falu központjában. A magyarságot ehhez a szakrális helyhez semmilyen esemény nem fűzi.

Hatvan magyar család él, ebből ötvenen fizetnek hitközségi adót. A Mária Társulatban öten vannak. Télen, a hideg miatt otthon történik a titokváltás.

Lakodalmi és egyéb szokásaikat összehasonlítva az Ung vidék szokásával, a temesvajkóciak Matyócvajkóccal, régi nevén csak Vajkóccal, Szirénfalvával és Nagyszelmencsel mutatnak legtöbb hasonlóságot. Feltételezhetően, egy részük arról a vidékről származott.

A családi hagyományok még őrzik a származás emlékét.

Az Árpád-házi Szent Margit-templom (2005)

Az oltárképen Árpád-házi Szent Margit mint a betegek és szegények pártfogója (2005)

Út menti ortodox emlékoszlop (2005)

Stációképek a templomban (2005)

Nagyszered

„Elvállaljuk a karácsonyt.”

Nagyszered teleklábas falu, három hosszú párhuzamos utcája, öt derékszögű keresztutcája szabályos téglalapot alkot. A telektömbök két-két egymással érintkező teleksorból állnak. A téglalap alakú telkeken – a hosszúkás portákon, ahogyan itt nevezik – a házak az utcafronton helyezkednek el, végükben a gazdasági épületekkel. Minden fő- és melléképület a szomszédos telekkel párhuzamosan húzódik. A gazdasági udvar lezárásával kezdődik a kert, melynek végét **kertlábnak** nevezik, s ahol találkozik a két utca portáinak vége. A két utca között széles kertsáv húzódik. „Általában a telepített vidékeken... a Temes közben gyakori”¹³⁴

¹³³ Erős L. 1993. 460.

¹³⁴ Bárth J. 1992. 237.

Korábban a településre az etnikai szegregáció volt a jellemző. Három utcájának elnevezése is etnikai tartalmat hordozott: északról a Magyar utca, amelynek lakói a legszegényebbek voltak. Hol a talajvízzel küzdöttek, hol a hegyekről lezúduló vízmennyiség öntötte ki őket. Ma már többnyire elnéptelenedett utca lett belőle, a házak többsége romokban, lakóik beljebbre költöztek, kihaltak, vagy külföldre vándoroltak. A fő utca vagy középső utca a németeké és a szerbeké volt, szilárd anyagból épült házaik ma is sértetlenek. A harmadik utca pedig a pém utca, illetve a református csehek utcája. Itt található a református templom is, amelyet romos állapota miatt már nem használnak.

Napjainkban etnikumtól függetlenül történik a lakóhelyválasztás.

A nagy történelmi múlttal rendelkező kis település Versectől 13 km-re északkeletre terül el. Az 1717 évi kamarai jegyzékben Veliki Središte szóalakban 72 házzal van feltüntetve. 1900-ban a századfordulón 402 házban 2287 lakossal kiemelt helyet foglalt el a híres szőlőtermő vidék gazdaságában.

Az első betelepítésre 1717 és 1723 között került sor. Erre akkor a rajnai medence katolikus lakossága kínálkozott a legalkalmasabbnak. Az ottani elszegényedett lakosság könnyen hajlott arra, hogy egy nyugodtabb életet nyújtó területre költözzék.

Nagyszered Temesvajkóhoz és Vatinhoz hasonlóan a török hódoltság idejétől számítva mindig is szerb többségű település volt. A kincstár a határörvidék megerősítésére szívesen látta a délről észak felé áramló szláv néptömegeket. Görögkeleti templomuk állítólag 1636-ban épült.¹³⁵

A visszafoglaláskor az országnak e részében alig lakott más népelem, mint a Tisza-Maros-Duna vidékére letelepített szerbség. Törzslakosnak a szerb és az oláh számított. A magyarok szervezett betelepítésére nem került sor. Ők a németektől később, különböző időpontokban érkeztek és alakították ki új otthonukat Temeskutas vonzásában, ahol munkalehetőségre nyílt alkalom.

A falu lakosainak összetétele 1945-ig a telepített falvakra jellemzően alakult: németek, szerbek, magyarok, csehek és kisebb számban románok laktak. Hitük szerint római katolikusok (németek és magyarok), görögkeletiek (románok és szerbek) és reformátusok (csehek és magyarok). Református vallású magyarok csak a 19. század elején jelentek meg.

Az etnikai elosztást nézve, a magyarság a sorrendben a negyedik helyen állt.

1800 és 1850 között a császári kormány több cseh települést alapított Temes megyében. 1803 körül, a határörvidék megerősítésekor csehekkel növelte a vi-

dék lakosainak számát. Ekkor hozta létre Csehfalvát (Fábiánfalva) és gyarapította velük Nagyszered lakosságát. Az evangélikus cseheket pémeknek nevezték, templomukat a mai napig is csak úgy emlegetik, hogy a pémek temploma.

1841-ben a kincstári birtokok eladásakor Nagyszered Lázárovcics Golub tulajdonába került. A krónikások szerint a Lazarevićok 1803-ban Szerbiából települtek Bánátba. Eleinte Kevevárán éltek, mígnem 1823-ban a családalapító Golub Lazarević megvásárolta a kincstártól a nagyszeredi uradalmat, 1839-ben pedig a kisszeredit is. A falu központjában lévő két kastélyt a Lázárovcics család építette.¹³⁶ A kastély 1896-ig volt a Lazarevićok birtokában, majd Frisch Gyula nagybirtokos vásárolta meg és leszármazottainak tulajdonában volt egészen 1945-ig. Ezután államosították és az iskola kapott benne helyet. Az idős emberek még emlékeznek a Frisch-birtokon béresként vagy parádéskocsisként eltöltött évekre. „Itt ment a vasút, Kutasrú Versecre vezetett, azon szállították a szőlőt meg a bort. Vót itt állomás is. Ősszel főpakóttuk, bevagonoztuk kedvenc lovait is és ementek Bécsbe. Tavaszig a főispán vezette a birtokot. Addig nem is hallottunk ruluk.” (adatközlő: Buzgó Sándor)

Nagyszered elsősorban mezőgazdaságból él. A század első felében a temeskutasi svábok és a környék nagybirtokosai foglalkoztatták őket. Ma mindenkinek van egy kis földje, saját gazdasága. A természeti adottságok, legelőikkel a Kárpátok lankái lehetőséget biztosítanak a nagyállat-tartásra. A házak udvarából minden reggel összeverődik a tehéncsorda, hogy a gulyással egész nap kint legyen a legelőn, majd este visszatérnek a faluba gazdájukhoz. A tejtermékeket (juhtúró, birka tarhó, tehéntúró) a verseci piacon értékesítik.

Népszámlálási adatok Nagyszeredről: 1919 – 1022 (ebből 401 magyar), 1948 – 2050, 1961 – 2160, 1971 – 1810, 1981 – 1698, 1991 – 1584 (ebből 140 magyar), 2002 – 1340 (ebből 99 magyar).

1961 és 1971 között 350-nel csökken Nagyszered lakosainak száma. Ez volt a nagy kivándorlások évtizede. Szóbeli közlésekből tudjuk, hogy ekkor a jobb élet reményében először illegálisan, majd 1968-tól legálisan hozzávetőlegesen 150 magyar nemzetiségű személy hagyta el a falut. Az elvándorlás jelentős méretet öltött, és a későbbiekben felgyorsította Nagyszered előregedését és szerbbé válását. 1965-ben volt az utolsó magyar lakodalom.

A településen alsó és felső tagozatos szerb nyelvű általános iskola van. Az iskola 100-120 diákja közül kevés a katolikus, mindössze 5-6 fő. A faluban nincs könyvtár, mozi, művelődési ház. 1955-ben

¹³⁵ Borovszky S. Temes vármegye

¹³⁶ Borovszky S. Temes vármegye

szűnt meg a magyar iskola. Az utolsó tanítónő Hajnal Erzsébet volt, aki Nagykikindáról került oda. A katolikus templom melletti épületben volt az egyházi iskola. Az egyik tanteremben a csehek, a másikban a magyarok tanultak.

A templomokon kívül mi egyéb is lehetne számukra a megtartó erő?

Templomaik, vallásuk

A nagyszeredi római katolikus templom (2003)

A német feliratú oltárkendők a valamikori német hívekre emlékeztetnek

A településen három templom van. A görögkeleti és a katolikus templom a térré szélesedő fő utcán épült. A református vagy ahogyan itt nevezik a pém templom pedig a pém utcában (úgy is mondják, hogy a csehek utcája) található. Katolikus templomukat 1898-ban a kutasi kegyúr építette. Területe 60 négy-

zetméter. A templom szentélye a valamikori nemzeti sokszínűséget tükrözi. A fehér hímezett oltárterítők a német jelenlétet idézik, a régi lobogók egyikén horvátul írja az adományozók nevét. Egy 1925-ből származó selyem oltárterítőre szlovák szöveget hímeztek.

Az egyházközösség Versec aktív leányegyháza a Déli esperesi kerületben. Lelkipásztor mgr. Gyuris László, verseci plébános. Védőszentje: Rózsafüzér Királynéja. A templombúcsú napja október első vasárnapja. A liturgikus nyelv a magyar.

A hívek száma a sematizmusok szerint: 1847 – 565 katolikus, 1865 – 437, 1889 – 503, 1902 – 646, 1913 – 843, 1927 – 832, 1935 – 824 (ebből 624 német és 200 magyar), 2005 – 72.

Januárban, vízkereszt tájékán házszentelés céljából harminc házat keres fel a plébános Buzgó Sándorral, az egyházközösség elnökével. A legtöbb helyen egy vagy két személy lakik.

A Nagyszeredi Református Egyházközösség az egyik legismeretlenebb egyházközösség a Vajdaságban. A gyülekezetet elszerbesedett csehek alkotják.

Az első cseh telepesek az 1840-es években érkeztek Morvaországból. A cseh telepesek ekkor már 100 éve létező német református gyülekezetet találtak.

1863-ban volt a pém templom alapkövetétele és 1866 október 20-án pedig a templom felszentelése. Azóta ezt a napot minden évben megünneplik.¹³⁷

A nagyharangon a következő felirat olvasható (fordítás csehről): „Isten kegyelméből a Nagyszeredi Cseh-Morva Evang. Ref. Egyház, a Cseh Testvérek utódai, akik 1852-ben telepedtek le, a templom felszentelése 1866-ban, a harangok pedig 1868-ban.”

„1890-ben megnyílt az új imaház a templom mellett, a parókia udvarban.

1900-ban 300 lelket számlált a gyülekezet.

1969-re számuk nagyon megcsappan, már alig 100 híveiknek száma.

Az utóbbi harminc évben Elizabeta Hajekova, aki egyben gondnoka és kántora is a gyülekezetnek, olvasott fel cseh nyelvű prédikációkat. Férjével, Frantisek Hajekkel hű örállóként vezetik a gyülekezetet. Gondozó lelkipásztor Halász Béla, Hertelendyfalváról.

Utoljára 1982-ben járt Cseh Testvéregyház a nagyszeredi gyülekezetben.¹³⁸

2002-ben 33 egyházzárulék-fizető volt. A gyülekezet fogy, de ragaszkodik az élő igéhez, ezért minden vasárnap délelőtt-délután tartanak felolvasásos istentiszteleteket. A magyar beszolgáló lelkészek évente 56 istentiszteletet tartanak szerb nyelven. A gyüle-

¹³⁷ Kiss N. 2003. 101.

¹³⁸ Vajdasági Református Évkönyv, 1998.

kezetet néha meglátogatják cseh református lelkészek Csehországból, és ilyenkor a gyülekezet anyanyelvén hallhatja a megtartó Igét.

Nagyszereden a baptisták a legrégebbi szabad-egyházi közösséget jelentik. Terjeszkedésüket itt is, mintmindenhol, a vegyes nemzetiségű háttér teszi lehetővé. Újabb kori sikeres megtelepedésük okát az embereknek a szerbiai háborútól való menekvésében kell keresnünk. Amikor mindenki befelé fordult, s félelmében még a kaput is bezárta, a baptista felekezet menedéket és új értékrendet kínált. Az alacsony

A pém templom (2004)

képzettségűek a bizonytalanság és a válság korszakában rendkívül megnyugtató válaszokat kaptak lelki bizonytalanságukra. Ezen a vidéken a térítők a szerb etnikumhoz tartoztak. A magyarok közül is sokan válást cseréltek. Ez magyarázható azzal is, hogy a katolikusok életéből hiányzik a karizmatikus egyházi vezető, aki ott élne közöttük.

Az új baptistákat nem nézi jó szemmel egyik felekezet sem. „Ott hagyták a reformát hitet és átmentek baptistába, mer ott kaptak csomagot.” Az anyagi juttatásokhoz kötött vallásgyakorlat ellenszenvgeneráló hatást váltott ki minden etnikumnál. A közösség igyekszik az átkeresztelkedetteket fokozatosan a társadalom peremére szorítani. Az elhalálozott baptista vallású személynek nem szólnak a harangok. Tiltakozásuk jeléül nem húzzák meg a lélekharangot egyik templomban sem és verselésre sem szólaltatják meg.

A nemzetek közösségi szellemét megsemmisítette a kommunista diktatúra. Az átveszem, megtartom és átadom hármasság nem érvényesült. Az elődökhöz való hűség megszakadt. Élő szóban, anyanyelvükön sem adták tovább ősi hitüket a magyarok. Imára, fohászra nem szoktatták gyermekeiket. A 2002. évi népszámlálási adatok 99 magyar személyt regisztrálnak. Településükön számuk már nem tényező. Mindany-

A pravoszláv templom Nagyszered központjában (2004)

A német lakosoktól fennmaradt sarokház, száraz-kapubejárattal, felette, hozzáépítve a göré (2004)

nyian idősek, nemzeti identitásuk egyetlen kapaszkodója a vallásuk.

Az igazi érvágás az volt, amikor külföldre távoztak a magyarok.

Nagyszered vallási élete a múltban szorosan kapcsolódott Temeskutas –Kudritz vallási életéhez.

Nagyszeredi utcarészlet Az utca végén a pém templom (2003)

A település 3 kilométerre keletre terül el Nagyszereedtől. Templomába rendszeresen eljártak a szeredi hívek.

TEMESKUTAS

A helység alapításának ideje 1719. Az első katolikusok Elzászból érkeztek. A plébániát 1742-ben alapították. A helységet a kincstártól 1828-ban Béger Bálint és Heiser Ignác megvásárolták.

A jelenleg üresen álló templomot 1787-ben építették. Védőszentje: Keresztelő Szent János születése. A templombúcsú napja: június 24. Hívek nélkül az enyészet vette birtokába.¹³⁹

Röviden a hívek számáról a sematizmusok szerint: 1838 – 1235, 1902 – 1961, 1927 – 2006, 1935 – 2050 ebből 1194 német és 56 magyar, 1983 – 217 ebből 217 szlovén, 72 magyar és 52 horvát.

A temeskutasi Keresztelő Szent János születése templom (2004)

1954-ig önálló plébánia. Ekkor leányegyházként Versechez csatolták.

Az utolsó helybeli lelkipásztor Aufsatz Mihály volt (1936-1954).

„1982 és 1992 között e templomban rendszeresen tartott liturgiát a helybeli görögkeleti szerb pap az egyházmegyei, illetve püspöki hatóság szóbeli engedélyével, illetve hallgatóságos beleegyezésével.”¹⁴⁰

2006 augusztusától újból miséznek a Keresztelő Szent János születése templomban. 16 szlovén és 3 magyar katolikus hívő lélek kérte a szentmisék szükségességét. A szentmisét szerb és horvát nyelven Gyuris László plébános mutatja be minden hónap harmadik vasárnapján. Télidőben a kora délutáni órában, amíg világos van. A templomban nincs villanyáram, csak a gyertyák fényei adnak némi világosságot.

VERSEC

Ha a Bánság földrajzi területét – a történelmi Magyarországhoz hasonlóan – úgy tekintjük, mint a történelmi Bánság, akkor területe mélyen benyúlik a mai Románia területére. Az 1920-ban történt felosztás szerint viszont a történelmi Bánság nyugati pereme az akkor alakult (régii) Jugoszláviához került. A történelmi Bánságot szemlélve Versec a Déli-Kárpátok nyugati vonulatához, a történelmi Bánság délnyugati sarkában található.

Mai szemmel, a történelmi tények tükrében Versec a Vajdaság délkeleti peremén terül el. A város közvetlen elődjének tekinthető Érdsomlyó neve csak a XIII. században jelenik meg írásos formában. 1227-ben királyi birtok, II. András királyunké. Domonkos rendháza a tatárjárás előtt épült.¹⁴¹

Itt található a középkori Magyarország egyik legjelentősebb végvára, a város felett 641 m magasságban az ún. Zsigmond vára, mai nevén a Verseci vár. A folytonos török betörések ellensúlyozására építettek a dél-magyarországi várakat Zsigmond király (1378–1439) uralkodása idejében. Akkor keletkezett a verseci vár is, melynek oltalma alá került Podvršán.

A középkori Magyarország déli védelmi vonulatának fontos láncszeme volt a vár. 1408–1431 között a szerb despotoké a vár a hozzá tartozó falvakkal. Az az idő tájt idetelepülő szerbek a maguk településének a „Podvršac” (Hegycsúcs-alji) nevet adták, ebből eredeztetik a város mai nevét: Vršac, Verschez, Versec.

Versec a török világban a temesvári vilajethez tartozott és Erdély határán feküdt, végvár volt. (Versecet 1552-ben foglalja el a török.)

1690 őszén az ószerbiai nép északra vándorolva, Csárnojevics Arzén pátriárka Versecre is

¹³⁹ Erős L. 1993. 305.

¹⁴⁰ Erős L. 1993. 306.

¹⁴¹ Szöllősy Vágó L. 2003. 135.

püspököt nevez ki, amit Lipót király (1694) jóváhagyott. Ekkor telepedtek le a hagyomány szerint Versecen az ipeki és decsáni helyekről származó szerbek (a mai Koszovó területéről). Az elnéptelenedett területekre nemcsak szerbek telepedtek le, a hegyekből ideszivárgott románság is otthonra talált ezen a vidéken. Szervezett betelepítésre a pozsareváci béke után került sor (1718). Az első betelepítési hullámmal a katolikus németek első csoportja a Rajna vidékéről 1717-ben érkezett. Egyszerre 600 család jött a Bánság déli csücskébe.

A plébániát 1720 alapították, a kincstár volt a kegyúr. Az első templom 1730-ban kőből épült. Az új templom, a monumentális Szent Gellért székesegyház, a verseci katedrális – ahogyan köznyelven nevezik – 1860 és 1863 között neogótikus stílusban épült két toronnyal. A templom konszekrálása 1863. december 27-én történt nagy ünnepség keretében. A templom Biebel János oravicai műépítész tervei szerint.¹⁴² A verseci görögkeleti szerb püspökség első írott említése 1594-ből való. 1750-től épült a pravoszláv püspökség, a pravoszláv templom és a barokk püspöki palota 1759-ben, a székesegyház 1783–1785 között.

Versec német többségű város volt, magyar lakosainak száma csak 1868 után növekedett 28-30 százalékkal.

A város szülötte Herczeg Ferenc (1863–1954) író, a század eleji és a két háború közti kor irodalmában az irodalmi konzervativizmus vezéralakja, az úri osztály ideológiájának, szellemiségének irodalmi képviselője.¹⁴³

Az egyre szegényebb verseci magyar művelődési élet 2006-ban házigazdája volt a Durindó és Gyöngyösbokréta szemlének mint a vajdasági magyar népdalkórusok és néptáncosok legrangosabb rendezvényének.

A történelmi események áttekintése az évszámok tükrében

1820-ban szerb papnevelde létesült.

1854-ben alakult meg az Evangélikus Lutheránus Fiókegyház.

1854-ben megnyitotta kapuit a német tanítóképző.

A görögkeleti teológiai intézet kibővül, külön vált a szerb és a román tanfolyam.

1859–1860-ban megépült az új városháza.

1867-ben tűntek fel az első nazarénusok.

1869-ben a bánsági Ágoston Hitvallású Vándorlelkész székhely anyaegyházzá alakult.

1888-ben megnyitották az első Fröbel-féle iskolát.

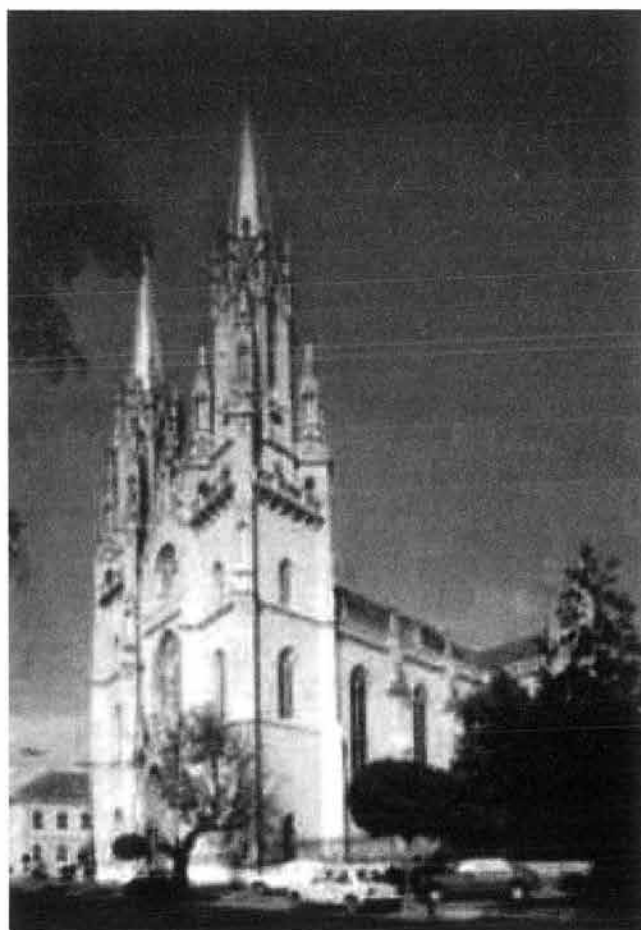
1900-ban épült a központi pályaudvar, ahonnan vasútivonal vezetett Lugosra, Nagybecskerekre, Kevvárára és Pancsovára.

1912-ben a református egyház is megalakult.

A magyar kulturális élet csak a kiegyezés után bontakozott ki. Több magyar lap is ekkor jelenik meg: a Délvidéki Nemzetőr (1886), a Délvidék (1892), a Versec és Vidéke (1908).

Népszámlálási adatok

1900-ban 25199 lakos, ebből 13 387 német, 8 112 szerb, 2 635 magyar, az összlakosság 10.45% 753 román 1910-ben 27 730 lakos, ebből 14 406 német, 4 890 magyar, az összlakosság 14% 1981-ben 37 192 lakos, ebből 3 215 magyar, az összlakosság 8.91% 1991-ben 36 885 lakos, ebből 2 125 magyar, az össz-

A verseci székesegyház

¹⁴² Erős L. 1993. 467.

¹⁴³ Magyar Irodalmi Lexikon I. 1963.

lakosság 5.76% 2002-ben 36 623 lakos, ebből 1 800 magyar, az összlakosság 4.91%

Ma Versec lakosainak száma közelít a 37 000-hez. Népeiségének etnikai összetétele tarka képet mutat. Legnagyobb számban élnek itt szerbek, románok és magyarok. Az utóbbiak lélekszáma a város lakosaihoz viszonyítva mindössze 4.91%-át teszi ki.

A római katolikus templom védőszentje Szent Gelért püspök és vértanú. A templombúcsú napja szeptember 13-14. (A hegyi Szent Kereszt kápolna búcsúja.) A mellékoltárok szobrai – a Jézus Szíve és a Mária Szeplőtelen Szíve – Dél-Tirolban készültek. Az öt harang közül a 2 140 kg súlyú a legnehezebb. A jelenlegi orgona 1913-ban Temesvárott készült.¹⁴⁴

Versecen volt egy 1826-ban emelt Szent Orbán, a szőlőskertek védőszentjének szentelt kápolna, ahová a hívek eleinte körmenetben érkeztek. A kápolnát 1966-ban az egyházközösség lebontotta.

Az 1837-es pestisjárvány emlékére építették a járványra való emlékeztetőül a Szent Rókus kápolnát. A kápolna köré akkor temetőt alakítottak ki, s amelyet igen gazdag síremlékek díszítettek¹⁴⁵. Ezt a temetőt 1965-ben a városi előljárárság megszüntette, a halottaikat hozzátartozóik áthelyezhették a városi temetőbe. A kápolna, mint műemlék ma is ott áll, a millenniumi emlékműhöz vezető hegyi úton. A közel-múltban felújították, s a verseci hívek újból használják.¹⁴⁶

A hegyi kápolna a Nagybecskereki egyházmegye legrégebbi és leghíresebb búcsújáró kegyhelye. A Szent Kereszt Felmagasztalása-kápolna 1729-ben épült és azóta is fennáll. (Búcsúnapja szeptember 14.) A kápolna mellett a domboldalra közadakozásból 1984-ben építették a 7-7 stációt a Krisztus és a két lator keresztjével. A stációkat tárgyi és eszmei mivoltukban valakik rendszeresen megsértik. A miloševići háború idején (1991–1996) kiverték az agyag (égetett kerámia) képeket, de az is megtörtént, hogy befújták fekete festékkel.

A katolikus hívek száma: 2 220 lélek.

A hitoktatás szerbhorvát nyelven történik. A magyar nemzetiségű hitoktatásban résztvevő gyermekek alacsony létszáma miatt a plébános együtt tartja a hittant minden római katolikus gyermek számára.

A szülők, hogy megkönnyítsék a gyermekek szocializációját, a szerb nyelv tanítását szorgalmazták a múltban, amelynek következményeként 1990-ben megszűnt a magyar tannyelvű iskola a városban.

A városi magyar közösség strukturális asszimiláción ment át. Az egyházon kívül a Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület az a hely, ahol a magyarság kulturális élete kibontakozhat. 2005-ben 60-70 fő tagsága volt.

Versec magyarságának nemzeti identitása többnyire a mindenkori lelkészre van bízva.

VERSECVÁT (VATIN)

„Ha otthagynám a templomot, megverne a Jóisten”

Versectől északra fekvő kisközség. Házainak száma 92, lakosaié 647, akik közül 78 magyar, 150 német és 409 szerb ajkú. Római katolikus és görögkeleti vallásúak. Jelenleg gróf Gyürky Lászlónénak és Viktornak van itt nagyobb birtoka. A községbeli templom a görögkeleti szerbeké.” – olvashatjuk a Magyarország vármegyéi sorozat Temes vármegye kötetében.¹⁴⁷

A sematizmusok messzebbre nyúlnak vissza. Az első feljegyzések a híveket illetően 1847-ből származnak.¹⁴⁸ A hívek száma ekkor 15. 1935-ben 170, ebből 73 magyar és 53 német.

A versecvátai Kisboldogasszony-templom (2005)

¹⁴⁴ Borovszky S. É.N. 136.

¹⁴⁵ Silling István a VMNA-ban tesz róla említést. 2003. 139.

¹⁴⁶ Erős L. 1993. 468.

¹⁴⁷ Borovszky S. é.n. 360.

¹⁴⁸ Erős L. 1993. 462.

Szentmise télen a templom melléképületében
(2005)

Az oltár

Lakosainak száma a közelmúltat illetően: 1981-ben 417, ebből 139 a magyar 1991-ben 316, ebből 100 a magyar 2002-ben 250, ebből 67 a magyar.

Az egyházközség szervezeti formája: Versec aktív leányegyháza a Déli esperesi kerületben. Lelkipásztora mgr. Gyuris László. 1919-ig Moravica (Románia) leányegyháza volt, de 1919-ben Versechez csatolták.

Római katolikus templomunk 1935-ben épült. Toronyot csak 1940-ben építettek hozzá. A templom védőszentje Kisboldogasszony. A templombúcsú napja: szeptember első vasárnapja.

Negyven négyzetméterével, a benne kiteljesedő szentek kultuszával, kilenc szentképével és különböző kegytárgyaival Vatin húszadik századi magyarságának katolikus vallásosságát őrzi és történelmet idéz. Itt a szentek iránti tisztelet nem aktualizálódott, nin-

csenek fogadalmi táblák, nincsenek új gyertyatartók, lobogók. A Kisboldogasszony-templomban megállt az idő. A templomi kilenc szentkép a világegyház szentjei közül csak Jézust és az Istenanyát ábrázolja. Az Istenanya megnevezést egyedül csak itt hallottuk az adatközlőtől. Az atya a hónap utolsó vasárnapján jut el Versecvátba misézni. Ettől függetlenül a papot nagyon tisztelik. Húsz család fizeti a hitközségi adót. 2005-ben két bérmálkozó volt. A verseci templomban bérmálkoztak.

A település jellegzetessége a fennmaradt sváb házak és az előző rendszerben épült kockaházak keveredése.

1930-ban megszűnt a magyar iskola.

Nagyszered és Versecvát között légvonalban 15 km a távolság. Autóúton csak kerülővel, Versecen keresztül lehet ezt az utat megtenni, ami ez esetben 40 km. A múltban, az átlós távolság vonalán több nagygazda tanyája is sorakozott. Tulajdonosaik a kommunista rendszert nem várták meg, külföldre menekültek. Többségük Ausztriában telepedett le. Az ismertebb és emlegetett tanyák nevei: Pászt tanya, Karátsanyi tanya, Hadik tanya, Pecha tanya. A vatini idősek mindegyike valamelyiken béres vagy cseléd volt. Az Ausztriában élő Pászt család leszármazottjai 2003. szeptember 8-án, Kisboldogasszony napjára egy bekeregetett szentképet adományoztak a templomnak.

Az elmúlás, a kihalás jelei Versecvát utcáin

A kor jelensége, hogy az üresedő határ egy részét a Szerbiából érkezők veszik meg alacsony áron. Belőlük alakul a falu új farmer típusú gazdarétege.

EMLÉKEK EGY KÉZZEL ÍROTT (JEGYZŐ)KÖNYV NYOMÁN

Vajdaságban ritkaságszámba megy olyan részletes jegyzetfüzet birtokába jutni, mint amilyent Virág

Imre topolyai lakos öriz. Adatközlőnk 1938-ban Versecvátton született. Kisiskolásként került el Versecre, majd Szabadkára, s telepedett le Bácska szívében, Topolyán. Édesapja a templom írnoka, egyházi felelőse volt, a pasztorális tanács tagja. A jegyzetfüzetet tőle örökölte.

A bejegyzések a templomépítéssel egyidőben, 1935-től kezdődnek. Végigkísérhetjük a templomépítésre adakozók névsorát, a templomhoz kapcsolódó történeteket, azt is, hogyan tartották karban és alakították templomukat a hívek.

Néhány kiragadott példa híven tükrözi a kis település katolikus lakosainak vallásosságát.

Az első bejegyzés 1935. április 17. A feljegyzések német és magyar nyelven váltakoznak. A bejegyzéseket Virág János vezette.

1940-ig, amíg a torony el nem készült, csak imaházként emlegetik. A telket, imaház építése céljából Tretter Johann német nagygazdától ajándék címen kapták a versecváti katolikusok. 1945 után a templom melletti ingatlant, mely Tretter Johann jogtulajdonosa volt, államosították, helyén szövetkezetet létesítettek.

A bejegyzésekből láthatjuk, hogy a helyi hitközségen kívül a környék katolikus lakosai is gyűjtöttek azért, hogy hittestvéreiknek legyen imaházuk. Délkelet-Bánát katolikus települése irigylésre méltó összefogásról tett tanúbizonyságot ezekben az években.

A gyűjtést szervező települések névsora: Nagygáj (Gáj) Ürményháza (Örményháza) Szécsenfalva (Kis Szécsány) Kanak Torontálújfaló (Krivabara – Markovićevo) Mária Radna Zichyfalva (Plandište – Mariolana) Óléc (Stari lec) Györgyháza (Velika Grada)

Az esperes úr rendszeresen utalt át bizonyos összeget az imaház építésére. Támogatást kaptak az Apostolok Egyesülettől. A hitközség, hogy az építkezést elkezdhesse, Herter J. zsidó kereskedőtől kért és kapott kölcsön nagyobb összeget, amelyet már a következő évben elkezdtek törleszteni. Erre több helyen is találunk utalást a füzetben. Ausgabe – Kiadások cím alatt olvashatjuk, hogy milyen arányos részletekben törlesztették Herter úrnak az imaházért járó tartozást.

Egységes adományban egyezhettek meg a lakosok, mert mindegyik nevével törlesztéskor ott szerepel: a százból 20 din, a százból 50 din. Paraszti gazdálkodásból élhettek a templom javára adakozó versecvátiak, mert az első törlesztések a gyűjtés három éve alatt – 1935–1937 – mindig július hónapban kezdődtek.

1936-ban a legtöbb bevétel az imaházból származó perselypénz volt. A perselypénzek átvételének pon-

tos időrendi bejegyzéséből következtethetünk a szentmisek rendszerességére. Az év minden vasárnapján volt szentmise. A verseci Rózsafüzér Társulat rendszeresen, minden évben támogatta az egyházközséget.

A bevételt és a kiadást is az év végén két tanú aláírásával a jegyzőkönyvvezető lezárta.

A templom javára adakozók névsora: Babcsányi Rozália, Pálinkás Rozália, Virág Antal, Koszor Mihály, Kókai András, Kis István, Vancsik András, Virág János, Oláh Kati, Virág Mihály, Feifer Guszti, Szaszarád Tomnik, Kecskés János, Rákóczi József, Hugyera József, Jéli Jolán, Kis Kati, Veverka Mátyás, Korcsik Péter, Kozma Kati, Kohl Mihály, Dimitrije Sándor, Majer Péter, Gránity Mirko, Joczó Késánszki, Koczka Gábris, Jákovlov Milán, Rácz Miklós, Dám Léni, Bohn Sándor, Vingert Jolán, Péki András, Oláj György, Csonk András, Koszor Milán, Gundi Johan, Matesz Mihály, Koszor László, Svarcz Johan.

1938-ban keresztállításra gyűjtöttek. A templom elé szerettek volna keresztet állíttatni. Negyvenen járultak hozzá.

1952-ben oltárra gyűjtöttek. Többségük 100 dinárral járult hozzá, egyharmaduk 70 dinárt adott a közösbe. Családonként 20 kg búzát is be kellett adni, aminek értéke 400 dinár volt. Az oltár-gyűjtésben negyvenen vettek részt.

Többen munkájukkal segítették templomukat. Ki mihez értett, azt végezte el az épületen. Az ilyen személy nevét is pontosan bejegyezték. A bevételek között még a következő tételek szerepelnek: Máriától perselypénz (minden valószínűség szerint a Szűz Mária perselyre gondoltak), a harangszentelésből megmaradt pénz, a búcsúi mulatságból származó bevétel. A búcsúi mulatságnak még napjainkban is nagy hagyománya van. Igaz, hogy a résztvevők már nem magyarok – az idősök még beszélnek magyarul, – de megtartják, s a bevételt a templom javára fordítják.

A harangozásból komoly bevételt könyvelhettek el a hitközség. A templomkertből eladtak három darab akácfát, ennek bevétele x összeg. 1955-ben szerepel először temető címszó alatt bevétel. Az interjúalanyok nem emlékeznek rá, hogy mikor kezdtek értékesíteni a sírhelyeket. Az akkori pénztárosok, jegyzőkönyvvezetők pedig elhaláloztak.

1964-től Virág Mihály veszi át a pénztárosi teendőt Nadj Anatól. (Ekkor már mind gyakrabban fordul elő, hogy a neveket szerbül írják.) Még ebben az évben szeretnék a villanyt bevezetni a sekrestyébe és a gangra. Negyvennégyen járultak hozzá ezer-ezer dinárral.

1971-ben a templomtorony pléhvel történő behúzása a hívek önkéntes adakozásából.

Adakozók névsora: Virág Antal, Kovács József, Bakai István, Farkas Juliana, Buvári Sándor, Móric Ferenc, ifj. Bakai István, Rákóczi Mátyás, Kóci Imre, Kecskés Erzsébet, Faor Verona, Kóci József, Bakai András, Koszor István, Tuba András, Farkas József, Plukovác Teréz, Nagy Mária, Móricz István, Mészáros István, Móricz Mihály, Mészáros István, Móricz Mihály, Kiss István, Vancsik Rozália, Agyi Mihály, Vince Antal, Koszor Péter, Csonka András, Kárász András, Péki András, Csonka József, Korcsik János, Bipak János, Ondra Ferenc, Virág Mihály, Kiss Katalin, Lázár Antal, Rákóczi János, Lázár József, Gyurgyev Mihály, Fátyol Pál, Sebi Mihály, Koszor János, Rusznyák Kálmán, Koszor Ferenc, Kókai Mátyás, Virág István, Koszor Mihály, Kovács Mátyás, Kárász Péter, Kókai András, Bukován Viktória, Nédics Elizabet, Nédics Dusanka, Püspökség.

Eddig a bevételekről, az adományokról esett szó. Tekintsük át néhány év kiadásait is.

1938. év kiadásai. – Óléczi templomra segély, Égő olajra 2 db. stafi, 2x3/4, 5 m. hosszú és 6 db. há-

romnegyedes deszka, 22 m drót kerítésnek és szegéző oljara egy üveg tenta, ceruza és toll, 7 db. deszka stukatúr, 4 m. drót, 200 db. falczos cserép, a falra égő gyertya, 50 kiló méz, fél kiló firnajs és fél kiló festék, feszületnek pléh, kapocs-szeg a temetőfához, 2 liter tej festeni, kreppsz papír, 2 liter bor az oltárra, 100 db vályog az imaházhoz, templomi adóra notesz, papír és ceruza, toronykereszt.

1940-ig a kiadások zöme az építkezésre, az imaház felújítására és a torony megépítésére ment el. 1942-ben olvashatjuk az olyan kiadásokat, amelyek a templomi szertartásokkal vannak összefüggésben:

- Jézus-örzöknek
- A papnak vonatra (Versekről utazott a pap) 1951-ben:
- oltáruha, drukkolás, slingelés, karácsonyfa
- egy kila stricli

A jegyzőkönyveket 1982-ig vezették. Azután egy hosszú szünet következett. 1995-től Kalnak Zoran, magyar származású hívő jegyzi a bevételt, de már szerb nyelven. Kiadás nincs, mert a bevételt (perselypénz, hitközségi adó) átadják a verseci plébánosnak.

Irodalom

Ács Zoltán

1996 Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

A Magyarság Néprajza IV. Felelős szerkesztő: Márfai Péter. 1992. Szekszárdi Nyomda. Szekszárd

Ambrozai Beáta – Nagy Beáta – Jana Noskova

1999 Változás és állandóság a búcsúvásárban. In: Szerk. Pusztai Bertalan: Szent és profán között. A szegedi-alsóvárosi búcsú. Szegedi Válsági Néprajzi Könyvtár. Szeged. 25-29.

Ambrus Vilmos

2004 A betlehemes szerepe az identitás megőrzésében. In: Verebélyi Kincső (szerk.): Szabad-e bemenni betlehemmel? Budapest. 117-126.

Antalóczy Péter Márton

1999 A megújulási mozgalmak a mai egyházban. Vigilia. 1. Szerk. Lukács László. Budapest. 29-34.

Bakó Ferenc

1966 Amájfa és a májusi kosár Heves megyében. In: Az Egri Múzeum Évkönyve. Eger. 257-303.

1983 A palóc lakodalom. In: Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom. Folklor és Etnográfia, Debrecen. 102-108.

1987 Palócföldi lakodalom. Gondolat Kiadó, Budapest.

1992 A felföldi palóc lakodalom tájszavai. In: Viga Gyula (szerk.): Kultúra és Tradíció I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Miskolc. 101-119.

Bakator Judit – Mészárosné Bába Lúcia

2003 Hosszú a jegenyesor. Debelyacsa monográfiája. Pancsevő.

Balassa Iván

1989 A magyar falvak temetői. Corvina Kiadó, Budapest. 1989 A határainkon túli magyarok néprajza. Gondolat Kiadó, Budapest.

Balogh István

1972 A paraszti művelődés. In: Szabó István (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848-1914. II. Akadémiai Kiadó, Budapest. 487-564.

Barna Gábor Molnár Ágnes – Barna Gábor

1983 Az Ung vidéki lakodalom jellemzőiről. In: Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom. Folklor és Etnográfia, Debrecen. 119-126. 2001 Búcsújárók. Kisebbségkutatás könyvek. Lucidus Kiadó, Budapest.

Bartha Elek

1983 A lakodalom és a ház kultikus összefüggései. In: Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom. Folklor és Etnográfia, Debrecen. 381-384.

1984 Házkultusz. Folklor és Etnográfia, Debrecen.

1984 Etnikai különbségek és a vallások integráló ereje. In: Kunt E. – Szabadfalvi J. – Viga Gy. (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc. 97-102.

1987 Vallás és etnikum. In: Dankó Imre és Küllös Imola (szerk.): Válsági néprajz 3. Debrecen.

1990 A hagyományok rétegződése és a szerkezeti sajátosságok Székelykeve vallásos népéletében. In: Főszerkesztő: Paládi-Kovács Attila; Niedermüller P. (szerk.): Népi Kultúra – Népi Társadalom. 199-211. 1992 Vallásökológia. Ethnica Kiadás, Debrecen.

1998 Néphit, népi vallásosság. In: Voigt Vilmos (szerk.): A magyar folklor. Osiris Kiadó Budapest. 470-505

Bálint Sándor

1973 Karácsony, húsvét, pünkösd. Apostoli Szentszék Könyvkiadó, Budapest.

1977 Ünnepi Kalendárium. Szent István Társulat, Budapest.

1981 A hagyomány szolgálatában. Összegyűjtött dolgozatok. Magvető. Budapest.

- 1994 Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Szent István Társulat, Budapest. 1998. Ünnepi Kalendárium II. Mandala Kiadó, Szeged.
- Bánkiné Molnár Erzsébet**
1995 Jászkunok a XVIII-XIX. Században. Történelmi és néprajzi tanulmányok. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- Bárh Dániel**
2005 Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a korai újkori Magyarországon. MTA-ELTE. Budapest.
- Bárh János**
1992 MNL. V. 237. Budapest.
- Bellosics Bálint**
1902 Magyarországi adatok a nyári napforduló ünnepéhez. (Második közlemény) Ethnographia. 70-78.
- Beszédes Valéria**
1995 Örökségünk I. Életjel, Szabadka.
1998 Örökségünk II. Életjel Szabadka.
2000 A bácskai és a bánsági magyarság népeletének néhány vonatkozása. In. Gábrityné Molnár Irén-
Mirnicz Zsuzsa(szerk.): Vajdasági marasztaló. MTT Könyvtár, Szabadka. 139-145.2001 Ünnepe ez nekünk. Életjel, Szabadka.
- Biacsi Antal**
1994 Kis délvidéki demográfia. Az MTT és a szabadkai Szabadegyetem kiadása. Életjel, Szabadka.
- Bindorffer Györgyi**
1996 Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében. MTA OTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 13. Budapest.
Dr. Bodor Antal
1914 Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra. Budapest.
- Bodó Barna**
2003 Identitás és szórvány diskurzus. In. Komlós Attila (szerk.): Nyelvünk és Kultúránk, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának folyóirata. 3. szám. Budapest. 16-28.
- Bodó Julianna**
2000 Jelek a térben. In. Tóth Károly (szerk.): Ezredforduló. A tudomány jelene és jövője a kisebbségben élő közösségek életében c. konferencia előadásai. Lilium Aurum, Dunaszerdahely. 56-63
- Bódi Jenő**
2002 Kővek és képzetek. In. Fejős Zoltán és Szijártó Zsolt (szerk.): Egy tér alakváltozásai. Tabula Könyvek, Budapest. 22-39.
Borovszky Samu (szerk.)
é. n. Magyarország vármegyéi (Temes vármegye). 129-150; 435-448.
- Borús Rózsa**
1998 Bácskai lakodalmak. Grafoprodukt, Szabadka.
- Bosnyák István**
2000 Adatok a délvidéki magyar tanügyi, művelődési, tudományos és művészeti civil szervezetek múltjához és jelenéhez. In. Gábrityné Molnár Irén – Mirnicz Zsuzsa (szerk.): Vajdasági marasztaló. MTT Könyvtár 3. Szabadka. 281-287.
- Botka József**
1983 Karácsony. Ünnepi kalendárium, vallási hagyományok, székelykevei népelet. Kikinda.
- Bodi Erzsébet**
2001 Prémes perec, örömkalács. Lakodalmi kalácsok. In. Györgyi Erzsébet (szerk.): Lakodalmi szokások. Budapest. 98-104.
2003 Karácsony bőjtje a görög katolikusok táplálkozási kultúrájában (három falu példáján). In. Ethnica V. évf. 1 sz. Szerk. Ujváry Zoltán
- Bóvíz László**
2005 Szent Gellért ősi egyházmegyéjének 975 éve. Püspöki hivatal, Nagybecskerek.
- Buchmann Károly**
1936 A délmagyarországi telepítések története. Budapest.
- Czékus Géza**
2002 Kishegyes múltja a demográfiai adatok tükrében. Logos, Tóthfalu.
- Csiszár Árpád**
1998 A beregi népelet. Ethnica Kiadás, Debrecen.
- Dampfinger Irén**
2006 Szilágyi telepes község története. Logos, Tóthfalu.
- Diószegi Vilmos**
1968 A palóc kulturális csoport határa és kirajzása. In. Ortutay Gyula (szerk.): Népi Kultúra – Népi Társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest. 217-251.
Dobosy László
1989 Szokások és hiedelmek a Hangony-völgyben. Gömör néprajza XIX., Debrecen.
- Dömötör Tekla**
1972 Magyar népszokások. Budapest.
1983 Naptári ünnepek-népi színjátásnak. Akadémiai Kiadó, Budapest
1983 A szentiváni tűzgyújtás szokásának interetnikus kutatásához. In. Szeli István (szerk.): Jugoszláviai magyar folklór. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék. 58-63.
1986 Régi és mai magyar népszokások. Tankönyvkiadó, Budapest.
Bela, Duranci
2003 A városiasodás – Szabadka új arculata. In. Üzenet. 3.sz. Szabadka. 24-29.
Engel Pál
1999 A keresztény királyság megalapítása. In. Vigilia 1999/11. Szerk. Lukács László, Budapest.
- Enyedi György**
2001 A nagyvárosi régiók és a globális gazdaság, In. Beszteri Béla és Mikolasek Sándor (szerk.): Regionális lokalitás a 21. században. Tanulmánykötet. A MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Komárom. 11-24.
- Erős Lajos**
1993 Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez. Logos, Tóthfalu.
- Fekete J. József**
1996 Gondolatok az urbánus temetőről. In. Üzenet. XXVI. Szabadka. 303-308.
- Gereben Ferenc**
1998 Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében, In. Régió. 2. szám. 95-112.
- Göncz Lajos**
1999 A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban). Osiris-Forum. Budapest-Újvidék. 2004 A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Nyelvrostológiai vonatkozások. Magyarságkutató Tudományos Társaság MTT Könyvtár 8. Szabadka.
- Grynaeus Tamás**
2001 A két Szent Antal. In. Barna Gábor (szerk.): Szenttisztélet. Néprajzi Tanszék, Szeged. 275-286.
- Gubás Jenő**
1997 Veszendő végeken. Logos, Tóthfalu.
- Gunda Béla**
1963 A kultúra integrációja és az etnikai csoportok alakulása. In. Műveltség és Hagomány V. Debrecen. 3-23.
1983 Folklore-gyűjtés a Szerémségben. In. Szeli István (szerk.): Jugoszláviai magyar folklór.Értekezések, monográfiák 3. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete,Újvidék. 64-76.
- Györgyi Erzsébet**
1992 A koncentrált életút megjelenítése a házasságkötés szokáskörében. In. Viga Gyula (szerk.): Kultúra és Tradíció I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Miskolc. 73-79.2001 Ádám-tól, Évától a parasztlakodalomig. In. Györgyi Erzsébet (szerk.): Lakodalmi szokások. Jelenlévo múlt. Planétás Kiadó, Budapest. 6-12
- Hajdú Gabriella**
2000 Az utazás mint modern mítosz. In: Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): Turizmus és kommunikáció (tanulmányok). Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikációs Tanszék. Budapest-Pécs. 191-201.
- Hajdú-Moharos József**
2000 Magyar településtár. Budapest.
- Harmath Károly**
2000 Az egyházi élet újraszervezése a török hódoltság után. In. Beszédes Valéria (szerk.): A jó Isten dicsőségére. Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Újvidék. 5-13.
- H. Bathó Edit**
1983 A jász lakodalom szokásrendszere. In. Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.) Lakodalom. Folklór és Etnográfia, Debrecen. 160-164.
- Hegedus Antal**
1986 Tótújkomlós a Bánságban 1782-1788. Békési Élet, XXI. 4. sz. 451-466.

Hetény János

2001 Egyházi inkulturáció a szentek népi tiszteletében. Barna Gábor (szerk.): Szentisztelet. Néprajzi Tanszék, Szeged. 41-48.

Hoppál Mihály

1987 Technika és ritus. Egy lakodalom jelrendszere. In. Kósa László (szerk.) Népi Kultúra – Népi Társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest. 353-397. 1996 Jelképtár. Helikon Kiadó, Budapest.

Horváth Mátyas

1994 Közponosítás és konszolidáció a háború előtti jugoszlávai magyar iskolákban. In. Üzenet. XXIV. évfolyam. 1-2. sz. Szabadka. 54-60.

Ikvainé Sándor Ildikó

1992 A peskirek szerepe a szerb népszokásokban. In. Viga Gyula (szerk.): Kultúra és Tradíció I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Miskolc. 141-165.

Illyés Endre

2002 Illyés Endre néprajzi tanulmányai. Vallási Néprajz 11. Debrecen.

Juhász Antal

1999 Észak-Bánság paraszti műveltségéből. Táj és népi kultúra 3. Juhász Antal szerk. A József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadvány-sorozata, Szeged. 3-31.

Jung Károly

1992 Köznapok és legendák. Forum Könyvkiadó, Újvidék. 2000 Régiék Kalendáriuma. Forum Könyvkiadó, Újvidék.

Kalapis Zoltán

1992 Betűk és képek. Forum Könyvkiadó, Újvidék. 2005 Élet, élet, csuda élet. Forum Könyvkiadó, Újvidék.

Kardos László – Szigeti Jenő

Boldog emberek közössége – A magyarországi nazarénusok. Budapest.

Katona Imre

1983 Jeles napok és ünnepi szokások maradványai Észak-Bánátságban. Beszámoló egy felderítő jellegű gyűjtésről. In. Szeli István – Bosnyák István (szerk.): Jugoszlávai magyar folklór 3. Értekezések, monográfiák. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék. 78-104.

Keményfi Róbert

2003 A kisebbségi tér változatai. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.

2003 Etnikai és felekezeti térszerkezetek elemzésének statisztikai-geográfiai módszere a néprajztudományban. In. Foszerk. Paládi-Kovács Attila, szerk. Vargyas Gábor: Népi Kultúra – Népi Társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest. 127-163.

Kisbán Eszter

1963 A táplálkozás alakulásának problémái. In. Gunda Béla (szerk.): Műveltség és Hagomány. Debrecen. 189-201.

Kiss Mária

1986 A szokásformák állandósága és változékonysága a Pest megyei délszlávoknál. In. Kósa László (szerk.): Népi Kultúra – Népi Társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest. 317-336. 1988 Délszláv szokások a Duna mentén. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kiss Nándor

2003 Ott jártam: Nagyszered. In. Botos Elemér és Botos Andrea (szerk.): Református Évkönyv. Novi Sad. 100-103.

Klamár Zoltán

2003 Sírkövet emeltetik. In. Múzeumi kutatások Csongrád megyében. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. 185-198. 2004 Halálban is közösség. Az adójáni temető vizsgálata. Studia Comitatus 29. Szentendre.

Kocsis Károly

1993 Az etnikai konfliktusok történeti, földrajzi háttere a volt Jugoszláviában. Teiki László Alapítvány, Budapest.

Kónya Sándor

2004 Harmatozások, egek. Thurzó Lajos MMK, Zenta.

Borivoj, Kolarski

1988 Vlakovac – monografija sela. Vršac

Korkes Zsuzsanna

1983 Lakodalmi szokások a Kiskunságban. In. Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom.

Folklor és Etnográfia, Debrecen. 185-192. 1988 Lakodalmi szokások. In. Bag. Néprajzi Tanulmányok I. Múzeumi Füzetek 35. Aszód. 241-261. 1992 Népszokások és viseletek Kartalon. Kartal. 2004 Rozmaring a magyarországi paraszti ünnepnapokban. In. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 2001-2004. Budapest. 150-166.

Korpics Márta

2000 Zarándok és turista. In: Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): Turizmus és kommunikáció (tanulmányok). Tabula Könyvek. Néprajzi Múzeum-PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest-Pécs. 167-190.

Kósa László

1984 Hagomány és közösség. Magyar népi kultúra és társadalom. Budapest 1998 Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon 1880-1920. Jelenlévő múlt. Planétás Kiadó, Budapest. 2003 Nemesek, polgárok, parasztlak. Néprajzi, történeti, antropológiai és művelődéstörténeti tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest.

Kovács Endre

1982 Doroszló hiedelemvilága. Forum, Újvidék.

Kovács Nándor

2005 Eltűnt idők nyomában. Hét Nap. 11/16. Szabadka.

Kovács Szószil

2004 Templomszentelés Udvarszálláson. In. Hírvivő – Katolikus hetilap, 2004. szept. 12. Tóthfalva. 2005 Három egyházmegye közös jubileuma, Hírvivő – Katolikus hetilap, 2005. október 12. 177. szám. 2006 Öt nyelven fohászknak a nemzet lelki megújulásáért. Hírvivő. 2006. március 26. 202. szám.

Krupa András

2000 A magyarországi szlovákok kalendáris szokásainak elhalási tendenciái összefüggésül a társadalmi és életmódbeli változással. In. Cseri Miklós, Kósa László, T. Bereczki (szerk.): Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. A Magyar Néprajzi Társaság és a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum közös kiadványa, Szentendre. 317-330.

Kunt Ernő

1983 Temetők népművészete. Corvina Kiadó, Budapest.

Ladó János

1978 Magyar utónévkönyv. 4. Kiadás. Budapest.

Luby Margit

1935 A paraszttélet rendje. Népi szokások, illendő magatartás, babonák Szatmár megyében (Szamoshat, Tiszahat, Nyírség). Budapest.

Lukács László

1999 Az egyház: a communio és mozgalom. Megújulási mozgalmak az egyházban Vigília 1. Budapest. 1-13.

Madar Ilona

1989 Fejezetek Zaboralja társadalomnéprajzához. Folklor és Etnográfia, Debrecen.

Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1972.

Magyar Irodalmi Lexikon I. 1963. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Magyar Néprajz VII. A katolikus egyházi év ünnepei. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Akadémiai Kiadó. 1990.

Magyar Néprajzi Lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1982. 5. kötet

Manga János

1940 Zaborvidéki lakodalom. Néprajzi Értesítő. Budapest. 265-270.

1948 Szlovák kapcsolatok a palóc karácsonyi szokásokban. In. Ethnographia. LIX. 94-102.

Marót Károly

1939 Szent Iván napja. In. Ethnographia. Budapest. 225-296.

Éliade, Mircea

1987 Szent és profán. Európa Kiadó, Budapest.

Mirnic Károly

1991 A szóránymagyarságtól a szigetmagyarságig. In. Létünk. Újvidék. 1-2. sz. 244-268.

2000 Demográfiai jellemzők, társadalmi mutatók. In. Gábrityné Molnár Irén – Mirnic Zsuzsa (szerk.): Vajdasági marasztaló. MTT Könyvtár 3. Szabadka. 23-52.

2003 A magyarok aránya községek és települések szerint. In. Gábrityné Molnár Irén és Mirnic Zsuzsa (szerk.): Kisebbségi létjelenségek. Szabadka. 25-84.

Abraham A. Moles

1996 Agiccs. A boldogság művészete. Háttér Kiadó, Budapest.

Molnár Ágnes – Barna Gábor

1983 Az Ung vidéki lakodalom jellemzőiről. In: Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom. Folklor és Etnográfia, Debrecen. 119-126.

Morvai Judit

1984 A komaválasztás stratégiái Kolozsnémán 1750-1870. In: Hofer Tamás (szerk.): Történeti antropológia. MTA, Budapest. 281-292.

Nagy Beáta

(Ambrozai Beáta – Nagy Beáta – Jana Noskova)

1999 Változás és állandóság a búcsúvásárban. In: Pusztai Bertalan (szerk.): Szent és profán között. A szeged-alsóvárosi búcsú. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár, Szeged. 25-29.

Nagy Ödön

2000 Az élet fordulói. In: Nagy Olga (szerk.): Változó népi kultúra. Kolozsvár-Bukarest.

Orosz György

2001 Énekes vándor koldusok a régi Oroszországban, in: Barna Gábor (szerk.): „Nyisd meg Uram, szent ajtótad...” Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára. Szent István Társulat Kiadója, Szeged. 217-237.

Órsi Julianna

1974 A műrokonság egyik formája Karcag társadalmában. Ethn. LXXXV. Budapest. 354-366. 1990 ANagykunság mint néprajzi csoport. In: Szolnok megyei múzeumok évkönyve. VII. Szolnok. 347-366.

Paládi Kovács Attila

1973 Az anyagi kultúra alakulása néhány dél-alföldi (bánsági) magyar faluban. In: Népi Kultúra – Népi Társadalom VII. Akadémiai Kiadó, Budapest. 291-327.

1989 A Palócföld kiterjedése. In: Bakó Ferenc (szerk.): Palócok. I. Kutatástörténet, föld és nép. Eger. 169-213.

1992 Settlement history and Folklore Debrecen In: Elek Bartha-Kotics József (szerk.): Ethnographica et Folkloristica Carpathica. 7-8.

1993 Újkori migrációs folyamatok az Alföldön és a népi kultúra alakulása. In: Békési Imre – Jankovics József – Kósa László – Nyerges Judit (szerk.): Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon III. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság – Scriptum Kft., Budapest-Szeged. 1605-1614.

2003 Településtörténet és folklór Udvarszállás falu példája. In: Tájak, népek, népcsoportok (Válogatott tanulmányok) Akadémiai Kiadó, Budapest. 384-392.

Pál József – Újvári Edit

2001 Szimbólumtár. Balassi Kiadó, Budapest.

Papp György

1994 Betlehemnek nyissunk ajtót! Betli Bt., Szeged.

Papp Richárd

2003 Etnikus vallások a Vajdaságban. MTA Kisebbségkutató Intézet, Gondolat Kiadói Kör. Budapest.

Penavin Olga

1975 Szlavóniai kórógyi szótár. I-III. Forum, Újvidék.

1986 A hajdani bácskai jász telepek. In: Üzenet. Szabadka. XVI. évfolyam 7-8. sz. 428-434.

1988 Népi kalendárium (Az esztendő néprajza a jugoszláviai magyarság körében) Forum, Újvidék.

1998 A telepítések és a nyelvjárások In: Üzenet. XXVIII. évfolyam. 1-2. sz. Szabadka. 23-37.

Pénovátz Antal

1998 Emléksorok a bácskai református falvak XVIII. század végi megtelepüléséről. In: Üzenet. XXVIII. évfolyam, 1-2. szám. Szabadka. 46-55.

Pócs Éva

2001 Az asztal és a tűzhely, vagy hol van a szentsarok. In: Hála J., Szarvas Zs., Szilágyi M. (szerk.): Számadó, MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest. 375-388.

Puskó Gábor

2002 Adalékok „Liszka József: A (cseh)szlovákiai magyarság populáris kultúrája (1918-1998)” című dolgozatához. In: Acta Ethnologica Danubiana 2-3. (2000-2001), Komárom-Komarno. 261-274.

A.R. Radcliffe-Brown

1997 A társadalmi struktúráról. In: Sárkány Mihály (szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Panem Kft. Budapest. 406-438.

Réso Ensel Sándor

2000 Magyarországi népszokások. Osiris Kiadó, Budapest.

Roheim Géza

1984 A bűvös tükör. Magvető Kiadó, Budapest.

1990 Magyar néphit és népszokások. Universum Kiadó, Szeged

Romsics Ignác

1998 Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép-és Délkelet-Európában a 19. és a 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest.

Sári Zsolt

2000 Egy ünnep mindennapjai. Ethnica Kiadás, Debrecen.

Sárkány Mihály

1983 Alakodalmi funkciójának megváltozása falun. Ethnographia. XCIV. 279-285.

Seres Andrea

2002 Lakodalmi vendéglátás: gyökeres változás gondolata vidéken az ezredfordulón. In: Bartha Elek (szerk.): Ethnographia. 3-4.

Silling István

1994 Templomok, szentek, imádságok. Tanulmányok a vajdasági népi vallásosság tárgyköréből. JMMT, Logos, Újvidék/Tóthfalu. 1995 Kinján esék esete. Vajdasági archaikus népi imádságok. Forum Könyvkiadó, Újvidék. 1996 A kupuszinaí temető. In: Üzenet. XXVI. évfolyam, 7-8. sz. Szabadka. 346-356. 1998 Tegnep és ma. Adalékok Nyugat-Bácska néprajzához. JMMT. Újvidék. 2002 A kupuszinaí temető néprajza. In: Vallási néphagyomány. Írások a vajdasági népi vallásosság köréből. Forum Könyvkiadó, Újvidék. 153-167. 2003 Népi vallásosság. In: Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza. 131-155. 2003 Vajdasági népi imádságok és nyelvzetük. Forum Könyvkiadó, Újvidék.

Silling Léda

2005 A táplálkozáskultúra interetnikus kapcsolatokról eredő változásai a bácskai Kupuszinaíban. In: Klamár Zoltán (szerk.): Etnikai kontakt-zónák a Kárpát-medencében a 20. század második felében. A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Aszód. 139-148.

Simon Sándor

1998 Feljegyzések Magyaritébéről (1786-1986) Logos, Tóthfalu.

Sinkó Katalin

1987 A falvédők képi világa. In: Kovács Ákos (szerk.): Feliratos falvédők. Corvina, Budapest. 24-32.

Szabó László

1983 Lakodalmi szövegek, játékok esztétikai kérdései. In: Novák László – Ujváry Zoltán (szerk.): Lakodalom. Folklor és Etnográfia, Debrecen.

Szabó István – Szabó László

1976 Házassodjunk, hajajaj. Szolnok.

Szakály Ferenc

1990 Virágkor és hanyatlás 1440-1711. Budapest.

Szarka László

2004 Kisebbségi léthelyzetek – Közösségi alternatívák. Az etnikai csoportok helye a kelet-középeurópai nemzetállamokban. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.

Szekfű Gyula

1988 A magyar állam életrajza. Maecenas Kiadó, Budapest.

Szendrey Ákos

1940 Az életvize a karácsonyi népszokásokban. In: Ethn. 393-400.

Szigeti Jenő

1991 A név és névhasználat vallásos háttere az Ószövétségben. In: Dankó Imre – Küllös Imola – Molnár Ambrus (szerk.): Vallási Néprajz 5. Debrecen. 55-66.

1998 A protestáns kisegyházak interetnikus kapcsolatai az Osztrák-Magyar Monarchiában. In: Eperjesi Erno, Grin Igor és Krupa András (szerk.): Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében. Békéscsaba-Debrecen. 357-360.

2000 A XIX. századi újprotestáns egyházak kialakulása a Kárpát-medencében In: L. Imre Mária (szerk.): Népi vallásosság a Kárpát-medencében III. Pécs. 55-66.

Szilágyi Miklós

1998 Relatív túlnépesedés, továbbtelepülés. Békés megyeiek részvétele Bácska és Bánát benépesedésében. In: Üzenet. XXVIII. évfolyam. 1-2. sz. Szabadka. 71-77. 2000 Otthonteremtés, faluközösséggé szerveződés – idegenben. In: Cseri Miklós, Kósa László, T. Bereczki Ibolya (szerk.): Paraszti múlt és jelen. Magyar Néprajzi Társaság, Szentendre. 445-460.

2004 A hivatásos vőfély. In: Borsos Balázs – Szarvas Zsuzsa – Vargyas Gábor (szerk.): Fehéren, feketén Varsánytól Rititig. Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére. I. Budapest. 327-347.

Sluzbeni Glasnik NRS Beograd 1959.

Szöke Anna

2001 Az utolsó átváltozás üzenete. In. Ando György – Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András (szerk.): A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (Esélyek, lehetőségek, kihívások). Magyar Néprajzi Társaság, Békéscsaba-Budapest. 507-522.

2004 Régi és új hagyományok Székelykeve vallásos népéletében. Ethnica VI/1. 5-9. Szerk. Ujváry Zoltán. Debrecen.

2005 A kontaktzóna határviszonyai a Versec környéki településeken. In. Klamár Zoltán (szerk.): Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében a 20. század második felében. A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Aszód. 108-118.

Szőllősy Vágó László

2002 Egy kisváros a nagy történelem sodrában: Versec. In. Krekity Olga (szerk.): Vajdasági Magyar Kalendárium. Szabadka. 134-141.

Tarcai Béla

1997 Fénykép a temetőben. In. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXV-XXXVI. Miskolc. 349-361.

Tárkány Szűcs Ernő

1980 A kézfogóval összefüggő jogi népszokások In: Kósa László (szerk.): Népi Kultúra – Népi Társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest. 119-153.

1981 Magyar jogi népszokások. Gondolat Kiadó, Budapest.

Tátrai Zsuzsanna

1990 Magyar Néprajz VII. Jeles napok-ünnepi szokások. In. Dömötör Tekla (főszerk.): A katolikus egyházi év ünnepei. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1997 Jeles napok – ünnepi szokások. Jelenlévő múlt. Planétás Kiadó, Budapest.

Tomka Ferenc

1999 Akatekumenátus. Vigilia 11. Lukács László szerk. 802-807.

Tóth Ferenc

1983 A néphit és a népszokások rendszere Ürményházán a szerelemtől a kereszttelőig. In. Szeli István – Bosnyák István szerk. Jugoszláviai magyar folklór. Értekezések, monográfiák. 3. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék. 107-130.

Tóth Pál Péter

1999 Szórványban. Püski Kiadó, Budapest.

Tripolsky Géza

1993 Munkák, ünnepek, népszokások. A Tisza-vidék néprajzához és folklórához. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék.

1998 Hasonló és különböző szokások a Tisza-vidék népeinél. In. Szerk. Eperjessy Ernő, Grin Igor, Krupa András: Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében. Békéscsaba-Debrecen. 361-365.

Tüskés Gábor-Knapp Éva

2001 Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században. Osiris Kiadó, Budapest.

Victor, W. Turner

1997 Átmenetek, határok és szegénység: a community vallási szimbólumai. In. Bohannon, Paul – Glazer, Mark (szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Panem Kft., Budapest. 675-711.

Ujváry Zoltán

1990 Folklor írások. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

1996 Az interetnikus kapcsolatok kérdései a Kárpát-medencében. In. Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Miskolc. 25-29.

1997 Népi színhátékok és maszkos szokások. Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen.

Végel László

1990 Akisebbségek közép-kelet-európai küldetése. In. Létünk. 6. sz. Újvidék. 643-647.

Velki Magdolna

2005 Magyar-nyelvtudás idegen nyelvi környezetben a nyelvi síkok tükrében. In: Komlós Attila (szerk.): Nyelvünk és Kultúránk, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának folyóirata, XXXV. 3-4. sz., Budapest. 71-89.

Verebélyi Kincső

1992 A májusfa körül. In. Viga Gyula. (szerk.): Kultúra és Tradíció I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Miskolc. 237-247. 1993 Ahagyomány képei. Folklor és Etnográfia, Debrecen. 2005 Szokásvilág. Studia 46. Debrecen. 2005 Minden nap, jeles napok. Hétköznapok és ünnepek a népszokások tükrében. Timp Kiadó, Budapest.

Vidacs Bea

1985 Komaság és kölcsönösség Szentpéterszegen. Ethn. XCVI. 509-526.

Virág Gábor

2002 Kishegyes. Helytörténeti tanulmányok és dokumentumok. JMMT-Újvidék.

Virág Magdolna

1994 Temetés Tövisháton. A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 4., Debrecen.

Vörös Ferenc

1999 Két szlovákiai település mai névadási szokásainak összevetése. Magyar Nyelvőr, 95. sz.

Zana Ágnes

2003 Vegyes házasságok vizsgálata a kevert etnikumú Tekén. In. Keményfi Róbert (szerk.): Néprajzi Látóhatár. A Györfly István Néprajzi Egyesület folyóirata, Debrecen. 3-4. sz. 167-179.

Matthias, Zvekanović

1977 Hitélet. Újvidék. Szerk. Msgr. Matthias Zvekanović. Szabadka.

Bauman Zygmunt

1997 Modernség és ambivalencia. In. Feischmidt Margit: Multikulturalizmus. Osiris Kiadó, Láthatatlan Kollégium, Budapest. 47-59.

